

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

UÇ FİKİRLER BAĞLAMINDA FEMİNİST KALMANIN İMKÂNI
ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Betül TUTAŞ TAHİLLİOĞLU

Sivas
Şubat 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

UÇ FİKİRLER BAĞLAMINDA FEMİNİST KALMANIN İMKÂNI ÜZERİNE
FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Betül TUTAŞ TAHİLLİOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali TAŞKIN

Sivas

Şubat 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

...../...../2024

Betül TUTAŞ TAHİLLİOĞLU

ÖNSÖZ

Kadim dönemlerden çağımıza kadar birçok farklı tarzda ön plana çıkan kadın kimliğinin çeşitli yönlerden ele alınan tartışmaların odağında yer aldığı bilinen bir husustur. Kadının bedeni, eğitimi, anneliği, siyasal ve sosyal yaşamı birçok farklı açıdan değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Kadın kimliğini hak ettiği yere yerleştirme iddiasıyla ortaya çıkan feminizm, yararına eşlik eden bazı sorunları da içeren bir başka felsefi soruna dönüşmüş durumdadır. Bu çalışma, mevcut feminist yaklaşım ve çalışmalardan farklı olarak, feminizmi güncel haliyle ele alma girişimi olarak değerlendirilmelidir. Burada, kadının özüne ilişkin tartışmalarda, kadını asıl kimliğinden uzaklaştıran, onu kadın olmaktan alıkoymaya yönelik etmenlerin yalnızca ataerkil toplum tarafından üretilmediği, feminizmin kendi içinde üretilen problemlerden de kaynaklandığı tespitini yapmaya odaklandık. Çalışmada, pratik hayatın realiteleri göz önüne alınarak, kadın kimliği ve feminist teoriler ekseninde kadın kimliğinin nasıl inşa edileceğine dair soruları, “uç fikirler bağlamında feminist kalmanın imkânı” temelinde yanıtlayarak bir sonuca varmaya çalıştık.

Araştırmamızın giriş bölümünde, kadının yaşamı üzerindeki davranışların temelini oluşturan mitoloji ve monoteist dinlerde kadının durumuna değindikten sonra, feminizmin ortaya çıkışından önceki tarihsel süreçleri aktarmaya gayret ettik. İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde; feminizmin tanımına, türlerine, temsilcilerine yer verdik. İkinci bölümde ise, kadın çalışmalarında üzerinde durulan kavramlara, güncel olarak kadın kimliğine, feminizm türleri arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklar da dâhil olmak üzere mevcut durumu olgusal/fenomenal açıdan değerlendirdik. Başta, akademik felsefe yolcuğumun her yerinde, felsefeye ilgimi yoğunlaştıran, artıran, bu yolculukta bana ışık tutan, tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ali TAŞKIN’a, çalışmamın nihayete ermesinde emek ve katkılarını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Muammer Aktay’a, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana felsefeyi sevdiren, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe Bölümünde görev yapan değerli hocalarıma, destekleriyle bana güç veren aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Betül Tutaş Tahıllıoğlu

Ocak 2024- Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	25
1. FEMİNİZM	25
1.1. Feminizmin Türleri.....	28
1.1.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizm.....	28
1.1.2. Kültürel Feminizm.....	33
1.1.3. Marksist Feminizm	35
1.1.4. Varoluşçu Feminizm.....	37
1.1.5. Radikal Feminizm.....	40
1.1.6. Siyahi Feminizm.....	42
1.1.7. Postmodern Feminizm.....	43
1.2. Farklı Yönleri ile Bazı Feminist Öncüler	45
1.2.1. Mary Wollstonecraft.....	45
1.2.2. Virginia Woolf.....	46
1.2.3. Simone de Beauvoir.....	50
1.2.4. Sylvia Plath.....	52
1.2.5. Judith Butler.....	55
İKİNCİ BÖLÜM	59
2. FEMİNİZMİN FENOMENOLOJİK İNCELENMESİ	59

2.1. Fenomenoloji.....	59
2.2. Feminizm ve Fenomenoloji İlişkisi.....	60
2.3. Kadın Fenomenine Bakış	61
2.3.1 Beden	61
2.3.2. Emek	64
2.3.3. Şiddet	66
2.3.4. Aile-Anne.....	68
2.4. Güncel Feminizmin Fenomenolojik İncelenmesi.....	71
2.5. Feminist Teorilerin Pratikteki Karşılığı.....	76
2.5.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizmin Fenomenolojisi	76
2.5.2. Kültürel Feminizmin Fenomenolojisi	81
2.5.3. Marksist Feminizmin Fenomenolojisi	82
2.5.4. Varoluşçu Feminizmin Fenomenolojisi.....	85
2.5.5. Radikal Feminizmin Fenomenolojisi.....	89
2.5.6. Siyahi Feminizmin Fenomenolojisi	91
2.5.7. Postmodern Feminizmin Fenomenolojisi	93
2.6. Feminizmin Bugünü	95
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	103
ÖZ GEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

Age. : Adı Geçen Eser

Bk. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa Aralığı

ÖZET

Kadınları baskı üzerinden disiplin nesnesi yapmaya çalışan otoriter araçlar, feminizmin ortaya çıkmasını tetiklemişlerdir. Feminizmin otoriter araçlara karşı direnç oluşturmasını sağlayan, feminizmin çeşitli türleri söz konusudur. Feminizmin türleri; kadınların karşılaştığı problemlerin kaynağına ilişkin ataerkil toplum yapısını, dini, kapitalizmi, tezimizde üzerinde durulacak diğer nedenleri sunmuştur. Bu problemlerin çözümüne ilişkin fikir üreten feminist türler, kadınların eğitim almasını, siyasi görünürlüğünün artmasını, bedenine dair konulara karar verebilecek özgür bir yaşam sürmesini hedeflemişlerdir. Feminist türler arasında kadın yaşamındaki sorunlara dair sunulan çözüm düşünceleri ve tartışmalar çeşitlenerek devam etmektedir. Güncel olarak feminizmin durumu ele alındığında kadınların iş yaşamına katılması, doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi gibi problemlerle ilgili tartışmalar sürmektedir. Nihayetinde çalışmamızda, dijitalizmin egemen olduğu, gün geçtikçe mekanikleşen insan yaşamında, kadınları yeni problemlerin beklediğine değinilmektedir.

Dijital dünya ve sosyal medya aracılığıyla feminizmin toplum tarafından yanlış anlaşılmasına neden olan ifade biçimlerinin ön plana çıkarılması önemlidir. Kadınlara belirlenimde bulunan etmenlere çözüm bulmaya çalışan feminizmin, kadınları kısıtlayan bir olgu olup olmadığı tartışılmalıdır. Kadınların uç fikirlerle, teori ve pratiğin arasındaki uçurumda ne yöne hareket edeceğini belirlemek, fenomenolojik bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu çalışmadaki amacımız, kadın üzerinde belirlenimde bulunulduğunun farkında olarak, kadın haklarının “insan hakları” seviyesine getirebileceği, deneyimleri ya da ideolojileri doğrultusunda kadınlığından vazgeçmeden kendi özünü açığa çıkarabileceği düşüncelerinden hareketle bakış açıları geliştirmeye odaklanacağız.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Feminizm, Beden, Toplumsal Cinsiyet, Fenomenoloji.

ABSTRACT

Authoritarian tools which tried to make women objects of discipline through oppression triggered the emergence of feminism. There are various types of feminism that enable feminism to create resistance against authoritarian tools. Types of feminism; he presented the patriarchal social structure, religion, capitalism and other reasons that will be emphasized in our thesis regarding the source of the problems faced by women. Feminist genres that produce ideas for the solution of these problems aim to increase women's educational success, political appearance, and live a free life where they can make practical decisions. Among feminist genres, the solution suggestions and discussions offered by women in women's lives continue to diversify. Discussions about the current status of feminism, women's take part in the field of business life and the processes of birth control methods, still ongoing. Ultimately, in our study, it is mentioned that new challenges await women in their life, which is dominated by digitalism and is becoming mechanized by the time goes.

Its significant to lay stress on the forms of expressions that cause feminism to be misunderstood by society through the digital world and social media. It should be discussed whether feminism, which tries to find solutions to the factors that determine women, is a phenomenon that restricts women. Determining in which direction women will move in the gap between extreme ideas and theory and practice requires a phenomenological analysis. Our aim in this study is to focus on developing perspectives based on the idea that women can bring their rights to the level of "human rights", being aware that women are determined, and can reveal their essence without giving up their femininity in line with their experiences or ideologies.

Key Words: Woman, Feminism, Body, Gender, Phenomenology.

GİRİŞ

Araştırmamız, güncelliğini koruyan ılımlı ve radikal her türlü feminist teoriler ışığında kadın ve kadın kimliği üzerine bir tartışma olacaktır. Burada, öne çıkan feminist teorisyenlerin “kadın” kimliği olarak tanıdıkları bir kimliğin mümkün olup olmadığı, belirledikleri kimliklerin kadına kazandırdıkları ve kaybettirdikleri hususları fenomenolojik bir bakış açısı ile ele alınacaktır.¹ Önce feminizme zemin teşkil eden tarihsel bilgilere bakarak ilerlemek daha uygun olacaktır. Tarihsel sürece bakıldığında feminist nitelik taşıyan tartışmaların açık biçimde ortaya çıktığı zaman olarak XVII. ve XVIII. Yüzyıl gösterilmekte ise de feminizmin tarihsel süreç içerisinde ilgilendiği konular da bakış açıları da değişmiştir. Feminist teorideki bu değişiklikler dalgalar olarak adlandırılmaktadır. Birinci bölümde feminist dalgaların anlamlarına, içeriklerine, yıllar içinde meydana gelen problemlerin değişimi ve öncü feminist filozofların görüşlerine de yer verilecektir.

Kadının, aktör kimliğinin tarih sahnesine çıkışı geç dönemlerde olmuştur. Çünkü her ne kadar bir şekilde kadından söz edilmişse de bir insan olarak hak ettiği ölçüde değerlendirilmemiştir. Bu yüzeysel değerlendirmeler daha çok mitolojik, dini, kültürel, toplumsal birçok alanda ortaya konmaya çalışılmıştır. Doğrudan kadını değerli sınıfa koymayan bu yaklaşımlar bütün yönleriyle sistematik bir şekilde ele alınacaktır.

Kadın kimliğinin ortaya çıkışını bilebilmek için kısaca tarihsel sürece değinmek gerekir. Bunun için de mitolojilerde var olan kadın imgelerinden başlamak uygun olacaktır. Yazılı dönemden önce ortaya çıkan ve bu nedenle kültürlerin sözcüsü durumunda olan mitolojiler, kadın imgeleri ile kadına yüklenen niteliklere örnek teşkil edecektir. Bütün mitolojilerin kendine özgü nitelikleri olması doğaldır fakat genel olarak incelendiğinde iyinin, kötüye galip gelmesi gibi ortak olaylar da göze çarpmaktadır. Aynı durum kadına ve erkeğe atfedilen özellikler için de

¹ Çalışmamızın başlığında ve metin içerisinde geçen fenomenoloji, fenomenolojik bakış açısı gibi ifadeler, tezde “fenomenolojik bir yöntem” uygulandığı anlamında, teknik bir ifade olarak değil, feminizmin bir olgu bir realite olarak bugünkü durumunu anlatmak için kullanılmıştır.

geçerlidir: Erkeklerle “cesaret”, “yiğitlik”, “kahramanlık” gibi sıfatlar yüklenirken; kadına “ağırbaşlılık”, “sabır”, “sadakat” gibi sıfatlar yüklenmektedir.²

Mitolojilerdeki en ünlü kadın tanrıçalardan ilki Toprak Ana olarak bereketi vurgulayan, Yunan mitolojilerinde sıklıkla rastladığımız Demeter’dir. Demeter’i önemli kılan iki niteliği bulunmaktadır. O hem anneliği hem de bakireliğin saflığını bedeninde bulundurarak bir diyalektik gerçekleştirmektedir.³ Onun anneliğini konu alan mitolojide Demeter (Ge-meter, yani yeryüzü ana) Zeus’un karısı olarak kızı Persephone’u dünyaya getirir. Tek mutluluk kaynağı olan kızı Persephone bir gün kaçırlır. Onu aramaya koyulan Demeter bütün dünyayı dolaşarak kızını bulmaya kararlıdır. Demeter’in, kızı Persephone’u aradığı süre zarfında ekinler yetişmez dolayısıyla insanlar kıtlık yaşarlar⁴ ve dünyada ilk kez kış mevsimi yaşanır.⁵ Umudu tükenen bir anne olarak sadece kızına ulaşmanın hayalini kuran Demeter, çareyi gözünden hiçbir şey kaçmayan, her şeyi gören Helios’a danışmakta bulur. Demeter, Helios’tan, Hades’in Persephone’u kaçırmasına izin verenin Zeus olduğunu ve Hades’in Persephone ile evlenmek için onu yeraltı dünyasına kaçırdığını öğrenir. Kızının kaçırılmasına aracı olan Zeus’a kızan Demeter, Olympos’taki evinden ayrılır, bununla da kalmaz ilahi yiyecekler olarak nitelenen yiyecekleri de yemez.⁶ Yoğun bir acı yaşayan Bereket Tanrıçası Demeter toprakları kurutur, mahsulleri engeller, kızına kavuşana kadar kıtlığın süreceğini söyler ve yemin eder. Bu durumda Zeus’un bir şeyler yapması gerekir, o da bu durumda elçisi Hermes’i görevlendirir. Hermes aracılığıyla anne ile kız kavuşurlar. Ancak altı ay yeraltında kalan Persephone altı ay da yeryüzünde kalacaktır. Bahar aylarında kızına kavuşmasının sevinciyle, Demeter toprağı canlandırır ve etrafa bereket saçar. Bu mitte, kadının annelik adına yoğun içgüdüleriyle yapamayacağı hiçbir şeyin olamayacağı gösterilerek, anneliğe vurgu yapılır.

²Dicle Özcan Elçi, “Batı ve Doğu Mitolojilerinde Kadın İmgesi: Tanrıça’lar”, *Atlas Uluslararası Hakem Sosyal Bilimler Dergisi*, C:4/S:11 2018, ss.826-840, s. 827.

³Rosa Agizza, *Antik Yunan’da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler*, Çev.: Z. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s.116.

⁴Hades ve Persephone’un evlenmemesinin temel nedeni bahsedilen hadisedir. Kıtlık yaşayan insanoğlunun gökyüzünü inleyen feryatları Zeus’u harekete geçirir. Bu duruma müdahale eden Zeus Hades’i Persephone’a kavuşmamakla cezalandırır.

⁵Kathleen Sears, *Herkes İçin Mitoloji 101*, Çev.: Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2020, s.75.

⁶E.M. Berens, *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, Çev.: Nisan Benzergil, Atlantis Yayınevi, İzmir 2016, s. 60.

Mitolojilerde kadın imajı ile ilgili olarak verebileceğimiz ikinci örneğimiz Pandora ise ilk ölümlü kadındır. Hermes tarafından ona tanrıların armağanı anlamına gelen “Pandora” ismi verilir.⁷ Kadınsı yönlerinin baskın olduğu söylenen Pandora, aynı zamanda erkeklerin baş belası haline dönüşecek olan bir karakterdir.⁸ Bu yüzden, Zeus Titanlar ile olan savaşında ateşi çalıp insanlığa akli bahşeden Prometheus’tan intikam almak için Pandora’yı kullanacaktır. O güne kadar olumsuzluk nedir bilmeyen insanoğlu Pandora’nın, kutusunu açması ile açlık, savaşlar ve kötülükler ile karşılaşacaklardır.⁹ “İnsan, kendisini yaratan güçten bağımsız görüldü; gezegenimiz ilahi akıl ateşini çalmak üzere yörüngesinden sapan, yasa tanımaz bir gezegen olarak resmedildi; göklerin de insanın bu cüretkârlığının intikamını Pandora’nın kutusunu açarak, ateşin içine gizlediği kötülüğü dünyaya salarak aldığına inanıldı.”¹⁰ Pandora’nın, kutusunu meraklı, heyecanlı, düşünmeden açması, kadınların irrasyonel oluşu ile ilişkilendirilen bir durumdur. Tanrıların armağanı olarak adlandırılan, farklı özellikler ile yaratılan Pandora’nın bile bu şekilde davranması diğer kadınların da bu şekilde davranabileceğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Pandora Yunan mitolojisinde şeytani bir kadınsılığı temsil etmektedir. Prometheus’u kandırıp insanlığın başına dertler açması onun şeytani kadınsılığının göstergesi olarak düşünülmüştür.

Tarihin en eski Doğu uygarlıklarından biri olan Sümerlilerin mitoslarındaki kadın imgesini şöyle özetlemek mümkündür: Gökyüzü Kraliçesi olarak anılan İnanna, ölümler diyarının kraliçesi, Kasvet ve Ölüm Tanrıçası olan ablası Ereşgikal’ın hâkimiyetindeki “dönüşü olmayan ülke”ye gitmeye karar verir. Ablasının onu öldürmesinden korkan İnanna, üç gün içinde dönmezse, tanrıların göğe çıkıp onun için ağıt yakmalarının ve gözyaşı döküp yakarmalarının talimatını verir.¹¹ İnanna gerekli tedbirleri aldıktan sonra tehlikelerle dolu olan ölümler diyarına iner fakat

⁷ Pervin Erbil, *Kibele’den Pandora’ya: Kadının Tarihsel Yenilgisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015, s. 98.

⁸ Ali Kılıçkaya, *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*, Serander Yayınları, Trabzon 2014, s.157.

⁹ Özcan Elçi, *age.*, s. 833.

¹⁰ Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*, Çev.: Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 19.

¹¹ Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 158.

ablasının büyüleri karşısında onun tedbirleri işe yaramaz ve İnanna ölür.¹² Bilgelğin Efendisi Enki, onu hayata döndürür fakat yeraltına inen biri, kendi yerine geçecek bir diğer kişiyi yeraltına bırakmadan oradan çıkamayacaktır. İnanna ise karşısında eğilmeyen onu dinlemeyen kocasına kızar ve onu ölümler ülkesine kendi yerine gönderir.¹³ Bu mitte ise kadın; narin, pasif, geri planda kalmış bir imge yerine güç ve iktidar sahibi olarak betimlenir, tanınır. Sümer mitolojisindeki İnanna'nın; Türk mitolojisindeki lohusa kadınların çocuklarının hayatını sonlandıran Alkarısı (Albız), Yahudi mitolojisindeki Lilith ile aynı kişi olduğu söylenir.

Mısır ve Hint mitolojilerinde ise kadın olumlu yönde değerlendirilmiştir. Mısır mitolojisinde Tanrıça İsis, eşi Osiris'i çok sevmiş ve evlenmişlerdir. İsis "Yeşil Ürünlerin Hanımı ve Bereket Efendisi" olarak anılır. Bütün varlıkların anası ve besleyicisi, sadık bir eşdir.¹⁴ Hint medeniyetindeki Ramayana Destanı ise bir ahlak öğretisidir ve kimin nasıl davranması gerektiği konusunda öğütler vermektedir. Rama ve kadın figür olan Sita evlenirler ve Sita ölünceye dek kocasına sadık kalacağına and içer. Görüldüğü gibi bu mitlerde kadın sadakat timsali olarak anılmaktadır.

Türk mitolojisinin kökenleri bir Türk öğretisi olan Şamanizm ile benzerlik içerir. Türk mitolojilerinde, doğanın üretkenliği ile kadının doğurganlığı arasında benzerlik kurulur. Doğaya büyük önem veren Türk toplumları, doğayla iç içe yaşadığı süreç içerisinde anaerkil bir yapıya sahiptir. Türkler, yaşam koşulları gelişip, doğadan uzaklaştıkça ataerkil bir toplum haline geldikleri iddia edilmektedir.¹⁵ Türk mitolojilerinde kadın tanrıçalar, tanrısal bir ışık saçar ve kağanlara öğüt verirler. Kağanlar eşlerini ve annelerini dinleyerek çoğu kez belalardan ve ölümden kurtulmuşlardır. Tanrıça Umay, kadınların hamileliğinden, doğum sürecine hatta doğan çocuklar büyüyünceye kadar anneleri tüm kötülüklerden korumaktadır. "Umay" adının ve özelliklerinin Orhun Abidelerinde ve Divanü Lügati't- Türk'te geçiyor olması, Türk toplumu içindeki varlığının belgeleri olması

¹²Age., s. 159.

¹³Age., s. 171.

¹⁴Erbil, age., s. 192.

¹⁵Onur Alp Kayabaşı, "Türk Mitolojisinin Kutsal Dişisi: Umay", *Düşünce Dünyasında Türki Siyaset ve Kültür Dergisi*, C:7/S:22 2016, ss.220-228, s. 221.

bakımından önemlidir.”¹⁶ Bu mitte kadın koruyucu bir konumdadır anne ve çocukları kötülüklerden korumaktadır. Kutsal olan doğa, kadın ve Tanrı bağlantısı Türk mitolojilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Yukarıda değinilen diğer mitolojilerden farklı olarak Çin kültürüne ait mitolojiler, evreni, birbirini tamamlayan iki ayrı öze ayırmaktadır. Kalkan’ın belirttiği üzere: Birbirinden iki ayrı öz olan Yin (Gölge) ve Yang (Güneş) bir bütünü oluştururlar. Yin dişil ilkedir; edilgen, boyun eğen, sakin özellikler taşır ve toprağa karşılık gelir. Yang erkek ilkedir; etkin, canlı, aydınlık, saldırgan özellikler taşımaktadır. İnsan hayatına benzer olarak iki farklı varlık olan kadın ve erkek ayrı olmakla birlikte aynı zamanda bir bütünü oluşturmaktadırlar.¹⁷ Birbirini tamamlayan iki parçaya ait özelliklerde başta değinildiği üzere daha içkin olan nitelikler kadına, aşkın olan nitelikler ise erkeğe atfedilmiştir. Mitolojilerin ait olduğu kültürler, kadın karakterlerin, tanrıçaların özelliklerini farklılaştırmaktadır.

Çeşitli medeniyetlere ait mitolojilerde, kadın varlığının farklı kültürlerdeki durumuna ilişkin kısa bir bakış açısı sunulmuştur. Mitolojilerden sonra ele alınacak olan konu monoteist dinlerde kadının içinde bulunduğu imkânlar ve farklı dinlerin kadına sağladığı yaşam alanıdır. Kadının konumu dinlerde, aynı dinin geçerli olduğu toplumlarda dahi, kültürden kültüre ve farklı zaman aralıklarına mercek tutulduğunda kadına olan bakışın farklı olduğu gözlemlenmektedir. Kronolojik olarak monoteist dinlerde bu farklılıklara kısaca yer vermek uygun olacaktır.

Yahudilikte kadına yönelik bakış, Tevrat’ta bulunan kıssalara göre varlık nedeni ve erkek karşısındaki konumu farklılık göstermektedir. Bu konuda iki ayrı yorum bulunmaktadır. Bu yorumların ilkinde göre: “Kadın ve erkek eşittir ve ikisi de Tanrı’nın suretinden yaratılmıştır. İkinci yoruma göre ise kadın erkeğin kaburga kemiğinden ve onun yalnızlığını gidermek üzere uygun bir yardımcı olarak yaratılmıştır.”¹⁸ Erkeğe yardımcı olarak yaratılan kadının, yasak meyveyi eşine yedirme hadisesinden sonra kadına dair olumsuz yönde değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. Kadın itaatsizliğinden dolayı cezalandırılacak, ağrılar çekerek

¹⁶ Age., s. 222.

¹⁷ Atiye Kalkan, *Tanrının Bahçesinde Bir Kadın*, Yayın B., İstanbul 2010, s. 562.

¹⁸ Ömer Faruk Harman, “İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın”, İslâm Ansiklopedisi, C:24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, ss.82-86, s.84.

doğurmaya mahkûm olacak, kadının hâkimi eşi olacaktır.¹⁹ Diğer dinlerde de olduğu gibi aynı dinin içerisinde de mezheplerin yorumları birbirinden farklılık göstermektedir. Katılık konusunda uç örnekler olduğu gibi Ortodoks olmayan mezhepler daha esnek bir bakış açısına sahiptirler örneğin ağırlıklı Amerika Birleşik Devletleri'nde Hebrew Union College 1972'de ilk kadın haham bile tayin edilmiştir.²⁰

Yahudilik içerisinde kadının geri planda bir rolü olduğu gibi, din aktarıcısı olması yönüyle önemli bir misyonu da bulunmaktadır. Sosyolojik bir ajan konumunda olan kadın, dinin aktarıcısıdır. Yahudi olan bir kadının doğurduğu çocuk, babasının dini ne olursa olsun Yahudi olmaktadır. Diğer monolitik dinler olan Hristiyanlık ve Müslümanlığın aksine, doğum yoluyla dünyaya gelen her çocuk Yahudi olan annesinin dinini devam ettirmektedir.²¹

Yahudilikte farklı mezhep ve çevrelerde yaşayan kadınların farklı imkanlar içerisinde bir hayat sürmesinin doğal olduğu daha önce de belirtilmişti. Kadınların ekonomik durumlarının iyi düzeyde olması geri planda kalmalarını engelliyordu. Örneğin Yahuda da bulunan Babatha ve Salome Komaise arşivlerinden anlaşılacağı üzere ekonomik yönden güçlü olan kadınlar sosyal yaşamlarında aktiflerdi. Önemli zirai işletmeleri yöneten, işçilerin işe girmelerine karar veren bu kadınlar, bazen kocalarının adına borç para veriyorlar, gayrimenkul alıp satıyorlardı.²² Görüldüğü üzere kadının sosyal hayata ekonomik durumu neticesiyle katılması onu güçlü kılmaktaydı.

Yahudiliğin devamı niteliğinde olan Hristiyanlıkta ise kadının durumu hakkında tek bir yorumdan bahsetmek mümkün değildir. Hristiyanlığın çıkış noktasında Hz. İsa söz ve eylemleri ile kadınlara saygı göstermiş, İncil'i yayma görevleri tayin etmiştir. Fakat daha sonra aynı durumdan söz edilememektedir. Mâcon Konsili'nde (585) kadının bir ruhu olup olmadığı konusunda tartışmalar

¹⁹ *Age* s. 84.

²⁰ *Age.*, s. 84- 85.

²¹ Hale Okçay, *İzmir Yahudi Cemaati Kadın Kimliği "Beşyüz Yıllık Komşularımız"*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013, s. 43.

²² Liliana Vana, *Yahudilik'de Kadın: Epitropos'luk- Kadın Dua Grupları- Evlenme*, Çev.: Mehmet Aydın, NKM Yayınları, Konya 2013, s.18.

yapılmış,²³ ikincil bir varlık olan kadın Orta Çağ'ın sonlarında cadı, büyücü durumuna düşüp türlü işkenceler görmüş ve birçoğunun hayatına son verilmiştir. Lutherci Protestan gelenekte de Yahudilik bölümünde bahsedilen bir yorumun ayrıntılandırılmış örneğinde kadından şu şekilde bahsedilmektedir:

“Tanrı, Âdem ve eşi Havva'ya Aden Bahçesi'ndeki, meyvesine dokunulduğunda bile ölüm getirecek olan İyiyi ve Kötülüğü Bilme Ağacı haricindeki her ağacın meyvesini yeme iznini verdi. Âdem ve Havva 'yla birlikte Aden'de bulunan Yılan da kurnazca Havva'ya yaklaşarak: “Tanrı gerçekten, bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi?” diye sordu. Havva, Yılana dönerek: “Hayır, ama Tanrı bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz dedi” şeklinde cevap verdi. Yılan, “O halde Tanrı sizi aldattı. Onun meyvesi ölüm değil, bilgelik getirir. Tanrı gözlerinizin açılmasını istemiyor.” Bunun üzerine Havva ağacın meyvesini yemeye ikna oldu ve aynı zamanda da Âdem'in de bu meyveden yemesini sağladı. Âdem ile Havva ağacın meyvesini yediklerinde birbirlerine baktılar ve aniden çıplak olduklarını anladılar. İncir yapraklarını birbirlerine iliştirip kendilerine önlük yaptılar. Derken günün serinliğinde bahçede yürüyen Tanrının sesini duyup ağaçların arkasına gizlendiler. Tanrı, Âdem'e, “Neredesin?” diye seslendi. Âdem, “Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim” dedi. Tanrı, “çıplak olduğumu sana kim söyledi?” diye sordu. “Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?” Âdem, “Havva bana ağacın meyvesinden verdi, ben de onu yedim” diye yanıtladı.”²⁴

Kadın ve yılanın iş birliği yapması, yasak meyveyi yeme hadisesi Yahudilik ve Hristiyanlık söz konusu olduğunda birçok mitte ve yorumda geçmektedir. Burada eylemi gerçekleştiren, başlatan kişi kadındır; erkek ise ona uyar ve kandırılır. Acı çekmeye mahkûm edilir. Bu acının kaynağı ise Yahudi ve Hristiyan gelenekte öfke dolu olan Tanrı'nın insanlığa verdiği bir cezadır. İtaatsizlik yapan, kötülüğe yenik düşen kadın ve erkek acı çekmeye mahkûm edilmiştir. Bu hatanın bedeline karşılık

²³ Harman, *age.*, s.86.

²⁴ Robert Graves- Raphael Patai, *İbrani Mitleri: Tekvin- Yaradılış Kitabı*, Çev.: Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2009, s.117.

kadınlar acı çekerek doğuracak, erkekler ise sürekli çalışacaklardır.²⁵ Yunan mitolojisindeki Pandora'nın erkeğin başını belaya sokmak açısından benzeri olarak kadın, acı içerisinde doğurmalı ve cezasını çekmelidir.

Kadınların Hristiyanlıkta doğal olarak ikinci konumda bulunmasının nedeni Havva'nın suçudur. Tanrı'nın, Havva'nın üzerine koyduğu bu lanet, kadını yaşamı boyunca erkeğe göre ikincil konumda kalmasının meşru gerekçesi olacaktır. Tanrı buyruğu ile kadının, erkeğin hakimiyeti altında konumlandırılması ataerkil düzenin temel yasasıdır. Bu şekildeki bir tanımlama Hammurabi Yasası'nda da görülmektedir. Erkeğin hakimiyeti güçlü bir dinsel ideoloji ile tanrısal bir buyruk halini almaktadır.²⁶ Hristiyanlıkta ilk günah konusunda hatalı olan kadındır ve kadın erkek için yaratılmış bir hizmetkardır. Kadın, ikincil bir konumda kalıp yaşamına bu şekilde devam edecektir. Kadınların ikincil konuma atılmak istenmesinin dayanağını dini ve kültürel etmenlerin oluşturduğunu görmekteyiz.

İslamiyet'te ise kadının aile ve toplumdaki yeri; diğer dinlerde olduğu gibi farklı coğrafyalara, sosyal ve ekonomik alanlara göre çeşitlilik göstermektedir. Batı kaynaklarında feminist yazarların İslamiyet'ten bahsederken yalnızca Arap kültürüne ağırlık vermeleri dikkat çekmektedir. Fakat kültürler dinin uygulanması konusunda, dinin kendisinden daha baskın olmaktadır. İslamiyet öncesi Arap kültürü ve Cahiliye Devri; İslam'ın o çevrede doğup, büyüüp, yayılmasında etkilidir. Cahiliye Devri'nde göçebe yaşayan toplumlar için kadın, tüketici durumdadır, bu nedenle ikincil bir konumdadır ve değer görmemektedir. Cahiliye dönemi Arap toplumunda kadının konumuna ilişkin olarak kız babalarının, çocukları olduğunda halktan gizlenip, kızlarını diri diri toprağa gömmeye hadisesi akla gelmektedir.

Araplardaki kabilecilik anlayışına sahip kişilerin dini farklı yorumlaması, kadınların toplumda ezilmesine ya da ötekileştirilmesine neden olmuştur. Bunlar arasında kadınların yaşamının bir sistem içinde gerçekleşmediği ve sağlıklı ilişkiler yaşadıklarına dair örnekler de vardır. Örneğin çok eşli evlilikler nedeniyle doğan çocuğun biyolojik bir babaya ait olmadığı, kadının kocasının çadırından içeri girmesini

²⁵ Georges Duby, *Erkek Orta Çağ: Aşka Dair ve Diğer Denemeler*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1991, s.178.

²⁶ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s.71.

istememediği zaman yalnızca peçe indirme hareketiyle tepkisini belli ettiği ve evlilik bağına kopardığı da bilinmektedir. Bu gibi alışkanlıklar Arap toplumunda İslâmiyet'in kabulü ile toplumsal düzeni korumak adına yasaklanmıştır.²⁷ Kadınlar cinsiyetlerinden dolayı aşağılanmakta, ölümle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bir diğer problem ise İslamiyet'e göre nikah akdinde kadının rızası sorulması gerekirken bu dönemde kadın, evleneceği kişiyi kendi seçmemektedir. Kadın burada bir meta konumundadır denilebilir. Aynı dönemde yaşayan şehirli kadının durumu farklıdır ve sosyal yaşamda kendi parasını kazanıp onu işletebilir.

Kadın ve erkek eşitliği konusunda İslamiyet'te kadının ikincil bir konumda olmadığı belirtilir.²⁸ Birbirine dost olarak yaratılan kadın ve erkek dinin esaslarını yerine getirerek mutlu bir yaşam sürme olanağına sahiplerdir. İslamiyet'in kadın ve erkek arasında derin ayrılık olmadığına ilişkin yorumunu Öztürk şöyle değerlendirmektedir: “Değerler çerçevesinde toplumsal cinsiyet rolleri kadın-erkek kategorilerine göre değil, iman ve teslimiyet sahibi olup olmama ölçütüne göre belirlenir.”²⁹ Bu alıntıdan cinsiyetlerin değil ibadetlerin ön planda olduğu yer anlaşılmaktadır.

Son olarak, ilk günah hadisesine diğer monoteist dinlerde yer verilmişti. İslamiyet'te ise Yahudilik ve Hristiyanlıktan farklı olarak ilk günah hadisesi; kadın tarafından işlenen, erkeğin de kadın vesilesiyle bu günahı işlemesine neden olunan bir durum bulunmamaktadır.³⁰ “İslam inancında “miras günah” öğretisi olmadığı için, ilk günahı herhangi bir cinsin işlemesiyle, o cinsin saptırıcılığı miras olarak kendi cinsine devrettiğini söylemek de mümkün değildir.”³¹ İslamiyet dininde insanlar dünyaya günahsız ve saf bir şekilde geldiği için anlaşıldığı üzere yasak meyveyi yeme hadisesinin cezasını bütün insanlar ödemek zorunda değillerdir. İlk insanların cennetten kovulmalarına neden olan bu günah, diğer monoteist dinlerde olduğu gibi kadınları doğum acıları ile sınamamakta, erkekleri de iş yükünün ağırlığı

²⁷Mernissi Fatima, “İslâmiyet Öncesinde Cinsellik ve Evlilik”, *Felsefelogos: Feminist Felsefe*, C.:4/S.:15 2001, ss.35-49, s.36.

²⁸Mehmet Âkif Aydın, “İslâm'da Kadın”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001 ss.86-94, s.87.

²⁹Mustafa Öztürk, *Cahiliyette İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s.149-150.

³⁰Aydın, *age.*, s.87.

³¹Caner Taslaman, Feryal Taslaman, *İslam ve Kadın*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2019, s. 21.

altında ezilmesini hedef olarak bir intikama tabi tutmamaktadır. Günahı işleyen insanlar bu durumdan kendileri adına sorumludurlar.

Buraya kadar mitolojik ve teolojik alanlarda kadının konumuna kısaca değinilmiştir. Bu bakış açıları, bütün çağlar içerisinde kadının durumunu etkilemiştir ve etkilemeye devam edecek gibi görünmektedir.

Şimdi de İlk Çağ felsefesinde kadının konumuna ilişkin önde gelen filozoflardan örnekler sunulacaktır. İlk Çağ felsefesi denildiğinde, akla Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi klasik filozofların yer aldığı Yunan medeniyeti gelmektedir. Felsefenin sistemli olarak ortaya çıktığı, özgür Grek topraklarında bu felsefi yatınlığın tek bir cinse uğraması şaşırılacak bir durum gibi görünmektedir. Nedense, İlk Çağ felsefe tarihinde kadın filozoflar arka planda kalmaktadırlar. Oysa bu dönemde, Laertioslu Diogenes'e göre, Platon'un Akademisine mensup Mantinealı Lasthenia ve Philiuslu Aksiotea'dan söz etmektedir.³² Yine aynı dönemde Theano, Arignote, Myia, Damo, Periktione, Diotima adında başka kadın filozoflardan da söz edilmektedir.

Necla Arat'ın şu değerlendirmeleri dikkat çekici bir biçimde Yunan toplumunda da kadının ikinci sınıf bir insan sayıldığını göstermektedir:

“Düşünce tarihine göz attığımızda insanın zoon politikon (siyasal varlık) olarak nitelendiği Grek toplumunda kadınların kölelere eş tutulmakta olduklarını görmekteyiz. Grek kadınları, hukuksal bir varlıkları ve konumları olmadığından, yaşamları boyunca ergin sayılmazlardı. Vatandaş olmadıkları için zoon politikon tanımı içine de girmezlerdi. Nitekim Hesiodos, “Her erkeğin çocukları ve kadınları üstünde yasa koyma yetkisi vardır,” diyor.”³³

“Kadınları” sözcüğü dönemde kadınların durumu hakkında ipuçları vermektedir. Bu dönemde kadınlar yasal haklarından yoksun bir şekilde yaşamaktadır.

Kadınların yasal haklarının bulunmaması gerektiğini düşünen Yunan toplumunun en önemli filozoflarından olan Aristoteles, feminist teorisyenlerin büyük

³² Hatice Nur Beyaz Erkızan, “Erkek- Merkezilikten (Androcentrism) İnsan Merkeziliğe Yolculuk: (Anthropocentrism): Antik Felsefe ve Cinsiyet Üzerine (Pre-Sokratikler)”, Ed. H. Nur Beyaz Erkızan, *Feminizm ve Felsefe*, Çizgi Kitabevi, Konya 2013, ss.11-18, s.13.

³³ Necla Arat, *Feminizmin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul 2017, s.29.-30.

bir çoğunluğu tarafından antifeminist olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde değerlendirmelerine neden olarak dikkat çektikleri ilk nokta, Aristoteles'in *Metafizik* adlı kitabında bulunan "Karşıtlar Tablosu" dur. Burada Aristoteles'in amacının doğaya, fiziğe ilişkin arkhe incelemesinin, kadın ve erkek cinsine olan ayırımına karşılık gelip gelmediği tartışılmalıdır. "Sınır-sınırsız, sükûnette olan-harekette olan, tek-çift, doğru-eğri, bir-çok, ışık-karanlık, sağ-sol, iyi-kötü, erkek-dişi, kare-dikdörtgen"³⁴ burada iyi ve kötü gibi birbirine zıt ve bir tarafın olumlu, diğer tarafın olumsuz olduğu örnekler bulunmaktadır. Fakat bütün örnekler için bu geçerli değildir. Her diyalektik, tez ve antitezden oluşmaktadır. Karşıtı varlığın, varlık nedenidir. Sağ olmadan solun, karanlık olmadan aydınlığın varlığından bahsedilemez. Aristoteles'in yalnızca Karşıtlar Tablosuna bakılarak erkek için olumlu, kadın için ise olumsuzdan bahsettiği sonucu çıkmamaktadır.

Karşıtlık fikri daha önce gelen İlk Çağ filozoflarında şu şekilde işlenmektedir: Pythagoras'tan önce yaşayan, Thales'in öğrencisi olan filozof Anaksimandros'un ve onun öğrencisi Anaksimenes'in felsefesinde karşıtlık düşüncesi kozmolojik bir işleve sahiptir. Anaksimandros'a göre her bir karşıt olan ilke adaletsizliğin giderilmesi için diğeri ile mücadele içerisinde. Anaksimenes'in düşüncesinde ise karşıtlık anlayışının sıkışma ve seyrekleşme biçiminde değiştiği görülmektedir.³⁵ Burada cinsiyetler ile ilgili bir karşılaştırmayı ele almadıklarını görmekteyiz. Herakleitos'a gelindiğinde onun karşıtlık işleminde iki karşıt birbirine ihtiyaç duymaktadır. Plüralist Empedokles'e göre evren; dört ana ilkesi (hava, su, ateş ve toprak) Sevgi ve Nefret tarafından yönetilir. Sevgi bütünleyen düzenleyen kadın, Nefret parçalayan ve ayıran erkeğe karşılık gelir, bunlar karşıt ve eşittirler. Pythagorasçılar da ruh ve beden düalizminde ruha önem atfetmiş, değersiz olan beden ile kadını bağdaştırmışlardır. Parmenides'e gelindiğinde ise Tanrıça Thea, hakikati bulmasında ve doğru soruları sormasında Parmenides'e yardımcı olmaktadır. Pre-Sokratiklerden sonra kadın konusunda radikal düşünceleri olan Grek filozoflara değinmek gerekmektedir.

Sokrates'in yaşadığı Yunan medeniyetinde İlk Çağ'da kadına olan bakışın olumlu olmadığına dair bir örnekte Demokritos'tan gelmektedir: "Kadın kötü

³⁴ Aristoteles, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, Divan Kitap, İstanbul 2021, s. 162.

³⁵ Erkızan, *age.*, s. 15.

düşünceler için erkekten çok daha ateşlidir. Az konuşma kadının süsüdür; süsün sadeliği de güzeldir.”³⁶ Bir döneme ait genel kanılar ne kadar yoğunlukta olsa da farklı bakış açıları her zaman olmaktadır, genel kanılara karşı olan ve kendini toplumlara doğruları fısıldayan “at sineği” olarak tanımlayan “Sokrates – Evet... Tanrısal işlerde bilge olan erkek ve kadınlardan işittim ki... Menon – Ne işittin, Sokrates? Sokrates – Doğru, güzel şeyler...”³⁷ Sokrates Platon’un aktardıklarına göre bu diyalogda bilge rahipler ve rahibelerden öğrendiklerinden bahsetmektedir.

Platon kadın ve erkeğin bir bütün olup ayrıldıklarını; kadın, erkek ve hem kadın hem erkek olan üç çeşitten bahsetmektedir. Platon, döneminin koşullarına göre kadınlara siyasi haklar tanımış ve yetenekleri doğrultusunda onlara iş alanları açmıştır. Platon’a göre kadın ve erkek aynı işleri yapabilmekte fakat bu işleri uygulamada üstün olan ve daha az yetenekli olan bulunmaktadır. Kadınlar da erkekler ile aynı doğaya sahip ve aynı eğitimi almış kişiler olarak düşünüldüğünde, sonuçların doğru ya da yanlış olup olmadığını görelim.³⁸ Aynı işleri yapmak aynı eğitimlerden geçmeyi gerektirmektedir. O dönemde erkekler idman ve müzik eğitimi almaktaydılar. “Her işi ortak yapmalarını isteriz; ama kadınların ve erkeklerin hangi işlerde zayıf ve güçlü olduklarına bakmalı.”³⁹ Sokrates ve Platon dönemin şartlarına bakılarak kadınlara karşı pozitif yaklaşılsa da toplumsal kanılar buna müsaade etmeyecek gibi görünmektedir. “Kadınları da bu ikisinde eğitmemiz; yanı sıra savaşçı olmalarını ve yaşamlarını aynı ortamda geçirmelerini istememiz gerekiyor... Fakat böyle davranmakla, törelerimize karşı çıkmış olabiliriz. Çünkü iş eyleme dökülünce, herkese saçma görünecek.”⁴⁰ Koruyuculuk anlamında erkeğin; dikiş nakış, çörek salça yapmak konusunda ise kadınların üstün olduklarını düşündükten sonra “O halde devletin idaresinde kadın sırf kadın olduğu için; erkek de sırf erkek olduğundan, bunların her birinin, daha üstün olabileceği bir iş bulunmuyor. Doğaları bakımından her ikisi de eşit güçlere sahip ancak bunun yanında kadın, hiçbir işte erkek kadar iyi olamaz.”⁴¹ Eşit güçlere sahip iki cinsin neden bir diğerinden hep

³⁶ Walther Kranz, *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, Çev.: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, s.175-176.

³⁷ Platon, *Diyaloglar*, Çev.: Adnan Cemgil, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 162.

³⁸ Platon, *Devlet*, Çev.: Ersin Türkdönmez, Divan Kitap, İstanbul 2012, s. 184.

³⁹ *Age.*, s. 184.

⁴⁰ *Age.*, s. 185.

⁴¹ *Age.*, s. 189.

aşağı kalacağı bir tartışma konusu olarak kalmaktadır. Sokratik tartışma devam ederken daha sonra doğalarının birbiriyle yakın olmasından dolayı kadın ve erkeğin koruyuculuk görevini de üstlenebileceğini belirtip, neden mümkün olmayacağı konusunda bir tespit yapmışlardır. “Eğer bu yasanın doğaya uygun olduğunu kabul ediyorsak, gerçekleşmesi imkânsız bir şey olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Görünüşe bakılırsa doğayla uyumsuz olan asıl şey, bugün hâkim olan düzenin ta kendisi”⁴² dir. Toplumsal kanılar doğa yasalarından üstün gelmektedir ve kadınlar ile erkekler aynı eğitimi alsalar dahi eşit şartlarda yaşayamayacaklardır. Bu olumsuz durumu Aristoteles’in düşünceleri daha da ileri taşıyacaktır.

Platon’un öğrencisi Aristoteles için kadın; biyolojik olarak eksik, psikolojik olarak ise irrasyonel bir varlıktır, ona göre rasyonellik erkeklere özgüdür. Kadın yönetme yeteneğinden yoksun olduğu için ne yurttaş olabilir ne de devlet kademelerinde görev alabilir. Kadın yalnızca ev içi işlerle ilgilenir ve kadınların ahlak, özgürlük ve ruhsal mutlulukları Aristoteles için önem taşımamaktadır. Buna bağlı olarak: “Aristoteles mutluluğu kamusal alandaki yurttaşlarla ilgisinde ele almıştır; bu nedenle çocukların, kölelerin, hayvanların hatta kadınların mutluluğu söz konusu edilmemiştir: Köle erdemli yaşayış için ne boş zamana ne de yeterli ruh etkinliğine sahiptir.”⁴³ Aristoteles için vatandaşlık tanımı iki ayrı kategoriye ayrılır; tam anlamıyla vatandaşlık ve bir anlamda vatandaşlık, kadınlar bu ayrımında bir anlamda vatandaş tanımının içerisinde dahi yer almazlar. Antik Yunan politik hayatında da kadınların bir rolü bulunmamaktadır. Kadınlar reşit sayılmazlar ve politik kararların alındığı alanlarda da bulunamazlar.⁴⁴ Bu durumdan anlaşılacağı üzere kadınların ötekileştirilmesi ve ikincil konumda olması dahi tartışılmamakta kadın yok sayılmaktadır.

Antik Yunan’da aynı değerde görünen köle-çocuk-kadın imgeleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır.

“Yöneten ve yönetilenlerin durumları da böyledir; ayrılıklar doğal olacaktır, fakat aynı olmaları gerekmez. Çünkü özgür kişinin köle, erkeğin

⁴² *Age.*, s. 191.

⁴³ Nazile Kalaycı, “Daimon’dan eudaimonia’ya: Aristoteles’te mutluluk”, Ed. Kaan H. Ökten, *Cogito Aristoteles*, S:77, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, ss.257-274, s.266.

⁴⁴ Barbaros Yanık, “Aristoteles’in Vatandaşlık Kavramı ve Ortak Çıkar Meselesi”, Ed. Kaan H. Ökten, *Cogito Aristoteles*, Sayı:77, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, ss.318-351, s.327.

dişi, adamın oğul üstündeki yönetimi (egemenliği) hep doğaldır, ama bunlar aynı zamanda başkadır da çünkü her birinde ruhun bölümleri bulunmakla birlikte, dağılımları ayrı ayrıdır. Örneğin, ruhun düşünme yetisi kölede hiç yoktur, kadında vardır ama işlemez, çocukta daha gelişmemiştir. Onun için, ahlâk erdemleri bakımından da aynı koşulların geçerli olduğunu kabul etmemiz gerekir; yani, hepsi onlardan pay alır, ama payları aynı ölçüde değildir, ancak her birinin kendi işinin gerektirdiği kadardır.”⁴⁵

Aristoteles, kadının düşünme yetisinin işlemediğini ve erkeğin doğal olarak kadına üstün olduğunu açıkça belirtmektedir. “Bir erkekle bir kadında benlik-saygısı ya da adalet yahut cesaret, Sokrates’in sandığı gibi aynı değildir; biri yöneticinin cesaretidir, öteki hizmet edenin cesareti — öteki erdemler de böyledir.” Aristoteles burada Sokrates’e katılmadığını açıkça belirtmektedir.

Orta Çağ felsefesinde kadının durumuna gelindiğinde ise Pythagoras ve Aristoteles benzeri fikirler ile kadının irrasyonel bir varlık olarak anılması, kadının Orta Çağ’daki durumunu da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum farklı coğrafyalara ve kadının statüsüne göre değişkenlik gösterse de kadının konumu, erkeğe göre belirlenmeye devam edecektir. Erken Orta Çağ’da bir bilim kadınının yaşadığı zorluklar denildiğinde akla ilk olarak hakkında makul düzeyde bilgiye sahip olunan ilk kadın matematikçi Hypatia gelmektedir.⁴⁶ İskenderiyeli Hypatia M.S. III. Yüzyılın ortalarında yaşamış matematikçi ve filozoftur. O matematikçi ve filozof olan babası Theon tarafından donanımlı olarak yetiştirilmiştir, Hypatia dönemin şartlarında çok üstün yeteneklere sahiptir. Babası Theon’un tavrı da o dönemden çok farklıdır. O dönemde kadınların bilim eğitimi alması, bu şekilde yetiştirilmesi şaşırılacak bir durumdur. Gününün bir kısmını spora, at binmeye, dağ tırmanmaya ayıran filozof, aynı zamanda dünyayı gezmiştir. Ufku açık Hypatia’nın sonu kendi kadar güzel olmamakla birlikte, günümüze eserleri kalan ilk matematikçi kadın olarak anılmaktadır. Hypatia, İskenderiye Okulunun başına geçerek kendini bilime ve felsefeye adanmıştır. Gök cisimlerinin sınıflandırılması, hidrometrenin bulunması, sıvıların yoğunluk derecesinin belirlenmesi gibi bilimsel çalışmalar yürütmüştür.

⁴⁵ Aristoteles, *Politika*, Çev.: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.28.

⁴⁶ Michael A. B. Deakin, “Hypatia and Her Mathematics”, *The American Mathematical Monthly*, C.: 101/S.:3 1994, ss.234-243, s. 234.

Hypatia'nın bilmeye olan arzusu onu Hristiyan rahipler tarafından tehlikeli kılmaya yetmiştir. Hristiyanlığın hızla yayılması ile açık hedef haline gelen Hypatia, karşılaştığı tehditler ve suçlamaların sonucunda 415 yılında evinden zorla çıkarılmış, sürüklenmiş, işkenceye maruz kalmıştır. Bazı rivayetlere göre kırık çömlek parçalarıyla kimilerine göre de midye kabuğu ve taşlarla bedeni parçalanıp, yakılmıştır. Siyasi çalkantıların ön planda olup, felsefeye olan ilginin azaldığı bu dönemde Hypatia'nın başına gelenler Mısır'da felsefe ve bilimin sonunu getirmiştir.⁴⁷

Roma'da ise antifeminist yaşlı senatör Cato kadınlar hakkında şu şekilde söylemde bulunmaktadır: “Babalarımız, kadınların, babalarının, erkek kardeşlerinin, kocalarının yetkisi altında bulunmalarını vasiyet ettiler. Atalarımızın kadınların özgürlüklerini yok etmelerini sağlayan, onları erkeklerin önünde diz çökerten yasalarını anımsayınız. Kadınlarımız bizim eşitimiz oldukları anda, üstümüz olacaklardır.”⁴⁸ Fakat bu sözlerin karşısında Romalı kadınlar daha iyi haklar adına reformlar yaptıklarında senato reform yasasını kabul etmiştir. Batı Roma İmparatorluğunun sonu ve Orta Çağ'ın başı kabul edilen tarih Romalı imparator Romulus Augustus'un tahttan indirilişi olarak anılır. Augustus döneminde “Romalı kadınlar, Abraham Lincoln zamanındaki Amerikalı kadınlardan daha ileri toplumsal, hukuksal ve ekonomik haklara sahip oldular.”⁴⁹ Roma İmparatorluğunun çökmesi sonucunda ise kültürel ve toplumsal yozlaşmalar söz konusu olmakta, Orta Çağ'da artık kadınlar köle haline gelmekte ve onlar için karanlık bir süreç başlamış bulunmaktadır. Kamusal olarak hakları bulunmamakta, sosyal olarak ikinci konumda kalmakta ve daha sonraları cadı olarak damgalanıp yakılmaktadırlar. Kilise'nin Orta Çağ'daki kadına karşı olumsuz tavrının nedeni din adamlarının çıkarları doğrultusunda davranmaları ve inançları gereği, Adem'in cennetten Havva nedeniyle kovulduğuna inanmalarındır. Açıklayamadıkları kötülükleri, kadınlarının mucizevi bir şekilde doğum yapmalarını anlamlandıramayıp kadınların şeytan ile iş birliği yaptığını düşünmektedirler. Bu iş birliği şu şekilde anlatılır: “İlişkilerinin türü

⁴⁷Ceylan Coşkun, “Feminist Söylem Işığında Kadın ve Değer(ler)” Ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Dilmaç, *Değerler Bilançosu Felsefe, Sosyoloji, Kamu, Eğitim, Çizgi* Kitabevi, Konya 2015, ss.97-117, s.99- 100.

⁴⁸Arat, *age.*, s. 31.

⁴⁹*Age.*, s. 32.

üzerine farklı tasarımlar olmakla birlikte, en çok kabul gören inanışta cadı, şeytanla ilişkiye giren, onun hizmetçisi olarak emirlerini yerine getiren, sonuçta onun adına insanlara zarar veren bir fahişedir. Bu tasarıma göre, şeytan kandırılmaya yatkın, zayıf karakterli kadınlara insan kılığında yaklaşarak onlarla sevgili olur. ”⁵⁰ Bu nedenle dağlardan ot toplamak, ebelik yapmak, kadınların şeytan ile iş birliği yaptıklarını düşündürmektedir. Fakat Cadı Avı daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşecektir.

Orta Çağ’da cadılık ile suçlanmayan kadınların durumuna gelindiğinde ise VI. ve VII. Yüzyıllarda kilise, kadınların kilise hiyerarşisine girmelerine müsaade etmese de manastır kurmalarına engel olamamış, manastırların kurulmasında kadınlar da faaliyette bulunmuşlardır. Dahası, keşişler ve rahibeler, eski özel bilgileri saklamakta ve Hristiyanlaştırdıkları kişilere danışmanlık yapmakta aynı ölçüde sorumluluk almaktaydılar. Denetledikleri araziler ve yönettikleri insanlar yönünden, manastır kuran bu kadınların gücü, erkeklerinkine eşitti, hatta bazen daha üst bir mertebede bulunan piskoposların gücünden aşağı kalmıyordu. Laikler arasında yalnızca kraliçeler, onlar kadar yetkiliydi.⁵¹

Bizans kraliçelerinin bilimle ve yönetimle ilgilendiği bilinmektedir. Örneğin I. Theodosius’un kızı olan İmparatoriçe Pulcheria (399-453), on beş yaşında tahta çıkıp, devleti yönetebilmiştir. Kardeşinin yerine tahta çıkan Pulcheria, kardeşinin ölümünün ardından imparatorluğun dağılma tehlikesi ile mücadele etmek için Romalı bir generalle evlenip bu sayede tahtta kalmaya devam etmiştir. Kırk yıl tahtta kalan ve kilise-devlet ilişkilerinde aktif rol alan Pulcheria iyi bir devlet yöneticisi olduğunu kanıtlayıp, hafızalara kazınmıştır.⁵² Kadınların Antik Yunan döneminde yurttan sayılmadığını bilmekteyiz, Orta Çağ’da ise bir kadının yönetimi gerçekleştirmesi bu çağın şartlarının çok üzerindedir.

Orta Çağ’da, VIII. ve IX. Yüzyıllarda güçlü bir imparatorluk kurmuş olan İslam dünyasındaki kadınlar da etkin olmuşlardır. Bu dönemde birçok kadın şöhret kazanmış, yoksullar ve hastaların durumlarının iyileştirilmesi için çabalamışlardır. Kadınlar din, bilim, şiir ve hukuk alanları ile ilgilenmişlerdir örneğin başarıyla

⁵⁰Haydar Akın, *Orta Çağ’da Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 97.

⁵¹ Andree Michel, *Feminizm*, Çev.: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 31.- 32.

⁵² *Age.*, s. 35. 36.

hükümet eden Mısır halifesinin kız kardeşi Sitt Al Mülk, 1021’de kardeşinin ölümünde iktidarı ele almıştır. Bu dönemde öncü olan üniversite ve sosyal kurumlar kuran pek çok kadından söz edilebilir.⁵³ En başta değinildiği gibi kadının sosyal, siyasal, ekonomik durumunu belirleyen tek bir etmen değildir. Yaşadığı coğrafya, ekonomik durum ve kendi çabası bu durumları farklı bir yöne götürmektedir. Ama çabaları bazen başarı bazen de yaşamlarının sonunu getirebilmektedir.

Dönemin önde gelen Hristiyan filozofu Augustinus’un kadınlar konusunda fikri ise “Kadın ve erkek, nasıl ki tek bedende olmuş iki ayrı beden ise, aynı şekilde zihnin bir olağan doğası da bizlerin hem anlığın hem eylemini veya hem yaşamayı hem yürütmeyi hem akli hem akla uygun isteği kapsar; çünkü hep söylendiği üzere bunlar ‘bir zihnin iki yönüdür’.”⁵⁴ Augustinus, kadın ve erkek arasında Aristoteles ve Pythagoras’ın düşündüğü gibi bir ayrımın olmadığını belirtmektedir. Kadının fani, geçici olanla birleşmesi ve daha sonra kadının aklın dışında, duygu ile birleşmesi fikrini dışlamakta bu konular hakkında iki cinsin de fikir bildirebileceklerini belirtmiştir.

Genevieve Lloyd’un “Erkek Akıl” adlı eserinde belirttiğine göre, Augustinus kadınları öteki olarak görmemektedir fakat karşıt bir düşünce olarak Georges Duby’nin “Şövalye, Kadın ve Rahip/ Feodal Fransa’da Evlilik” adlı eserinde belirttiğine göre de Augustinus’a göre kötülüğün kaynağı kadındır. “Augustinusçu düşüncenin koskoca bir kesimine ikirciklik egemendir; kötülük bedenden, yani ast ve tensel olan kadından gelir; Augustinus tıpkı Jerôme ve Gregorius gibi “çiftleri” kendini tutanların çok altına, liyakat hiyerarşisinin en altına yerleştirmektedir.”⁵⁵ Aydınlik ya da karanlık olup olmadığına dair tartışmaların bile hala sürdüğü bir dönem olan Orta Çağ filozofu Augustinus hakkındaki bu şekildeki yorum farklılıklarına rastlamak doğal bir durum olmaktadır.

Bir diğer Hristiyan filozof olan Thomas Aquinas’ ın kadınlar konusundaki düşünceleri onun Aristoteles etkisi altında kaldığını göstermektedir. Aquinas,

⁵³ *Age.*, s. 36.

⁵⁴ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*, Çev.: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, s.53.

⁵⁵ Georges Duby, *Şövalye, Kadın ve Rahip: Feodal Fransa’da Evlilik*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1991, s. 39.

kadınların erkeklerin yardımcısı konumunda olduklarını düşünmektedir. Buna neden olan etmen ise kadının soy sürmedeki rolüdür. Kadınlar Aristoteles'in ve Aquinas'ın düşündüğü üzere biyolojik olarak eksik ve irrasyonel varlıklardır. Bu nedenle ellerinden gelen tek şey bir çocuğu dünyaya getiriyor olmaya yardımcı olmaktır. Bunun dışında bir erkeğe yine en iyi yardımcılığı bir erkek yapabilir.⁵⁶ Aquinas'ın kadınları irrasyonel olarak görmesi ve akıldan yoksun olarak değerlendirmesi kadınların topluma hiçbir fayda sağlayamayacağını düşündüğünü gözler önüne sermektedir. Kadınların nefislerine hâkim olamayacağını, tutkularının peşinden koşarak rasyonel kararlar veremeyeceğini düşünen Aquinas, onların kolaylıkla yönlendirilebileceğini düşünmektedir.⁵⁷

İslam filozoflarının kadınlar konusundaki düşünceleri de çeşitlilik göstermektedir. İslam felsefesinin kurucu filozofları arasında adı geçen, “Muâllimi Sâni” İkinci Öğretmen⁵⁸ olarak anılan Farabi, kadınlar ve erkeklerin ruh bakımından eşit olduklarını düşünmekte ve bu düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir: “İki kuvvetten her biri ayrı şahıslarda bulunur. İnsanlarda her kuvvetin kendine mahsus uzuvları vardır. Tenasül uzuvlarının dışında kalan diğer uzuvlarda [erkek, kadın] müşterektirler. Onlar diğer ruhî kuvvetlerinde de müşterektirler.”⁵⁹ Kadınların irrasyonel görüldüğü, bedeninin araç konumunda değerlendirildiği bir dönemde Farabi'nin kadın ve erkeğin ruhlarının eşit olduğunu söylemesi çağının çok ötesinde bir düşünce biçiminde olduğunu düşündürmektedir. Farabi ruh bakımından eşit gördüğü kadın ve erkeğin arasında bazı farklılıklar olduğuna da değinmekte ve bu farkları açıklamaktadır. Ona göre erkekler bedenen daha kuvvetli bu durumun getirisiyle de öfke ve şiddet konularında daha aktiflerdir. Kadınlar ise erkeğe kıyasla daha duygusal ve zaaflarıyla hareket ettiği için başka insanlara acıma, merhamet etme konusunda daha aktiflerdir.⁶⁰ Farabi, kadınların irrasyonel olduklarını değil, duygularının ağır bastığını belirtmektedir.

⁵⁶ Lloyd, *age.*, s. 59.

⁵⁷ *Age.*, s. 60.

⁵⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2015, s.240.

⁵⁹ Fârâbî, *El- Medinetü'l Fazıla*, Çev.: Nafiz Danışman, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 65.

⁶⁰ *Age.*, s. 65.

Orta Çağ Hristiyan dünyasında “Avicenna”⁶¹ olarak tanınan İslam filozofu İbni Sina ise aile hukukuna fazlasıyla önem vermekte, kadınları da bu birliğin sağlanması çerçevesinde değerlendirmektedir. Evlilik kurumu kutsal olduğu için aile birliğinin sağlanması gerekmektedir. İbni Sina, evliliğin kolaylıkla sona ermesinin engellemesi için kadınların boşanma hakkına sahip olmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunun nedeni ise kadınların zayıf akıllı ve kolaylıkla öfkesine yenik düşebilen varlıklar olmasından kaynaklanır.⁶² Farabi'nin düşüncelerine zıt görüş bildiren İbni Sina, kadınların akıl ve otokontrol sahibi olmadığını belirtmektedir. Kadınlar evlilikleri içerisinde ezildiklerinde ise yine bir erkek olan hâkim aracılığıyla haklarını savunmalıdırlar. İbni Sina, kadınların cezbedici bedenlere sahip olmaları nedeniyle örtünmeleri gerektiğini belirtir. Eğer örtünmeyip bir arzu nesnesi haline gelirse onlara sahip olan erkeğe utanç getireceklerdir. Sosyal hayatta kadınlara bir alan tanımayan İbni Sina, onların iş yaşamına katılmaması gerektiğini, geçimlerinin eşleri tarafından sağlanmasının makbul olduğunu belirtmektedir.⁶³ Çünkü ona göre kadınlar zayıf akıllı olduğundan geçimini sağlamak için erkeğe ihtiyaç duymaktadır. Sonuç olarak erkek kadına hükmetmeli onun efendisi olmalı, kadın da erkeğe şehevi mutluluk sağlamalıdır.⁶⁴ Kadınları meta konumunda bir belirlenime tabi tutan İbni Sina'nın düşünceleri maalesef kadınları yaşamın her alanında kısıtlar niteliktedir.

Son olarak bahsedeceğimiz İslam filozofu İbn Rüşd, filozofların dinsizlikle itham edildiği bir dönemde felsefe ve dinin süt kardeş olduğunu belirtecek kadar cesur bir filozoftur.⁶⁵ İbni Rüşd yalnızca batıya Aristoteles felsefesini tanıtan yorumcu değil, felsefe ve tanrıbilim konusunda da eleştirel tavra sahip bir filozoftur.⁶⁶ Onun kadınlar konusundaki düşünceleri çağının filozoflarından oldukça farklıdır. O, İbni Sina'nın kadınlar konusundaki olumsuz tavrının aksine Farabi'nin de ötesine geçerek oldukça ılımlı fikirlerde bulunmuştur. İbni Rüşd adalete büyük

⁶¹ Cevizci, *age.*, s. 245.

⁶² Hadi Ensar Ceylan, “İbn-i Sinâ ve Fıkıh: Şeriatın Hikmet Boyutu” Ed., Yüksel Salman, *Eş- Şeyhu'r Reis: İbn-i Sina*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, ss.64-69, s.67.

⁶³ *Age.*, s. 67.

⁶⁴ Hülya Altunya, “İslam Düşüncesinde Metafizik ve Tarih İkileminde Kadın”, *Dini Araştırmalar*, C.: 19/ S.: 49 2016, ss.97-106, s. 99.

⁶⁵ İbn Rüşd, *Din Felsefe Tartışması*, Çev.: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 88.

⁶⁶ Betül Çotuksöken, Saffet Babür, *Metinlerle Orta Çağ'da Felsefe*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2015, s.140.

önem vermekte ve adaletin sağlanması ile hürriyetin sağlanacağını düşünmektedir.⁶⁷ İbn Rüşd, kadınların özgürlüğünü savunmakta, kadınların sosyal ve hukuki haklarını elde etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada İbn Rüşd 'ün kadınlar konusundaki söylemlerine dair kısa bir alıntı yapmak uygun olacaktır:

“O, İslâm dünyasında haksızlığa uğradığına inandığı kadını, meyvesinden yararlanan bir bitkiye benzetir. Ona göre kadın, basit iktisâdî ihtiyaçların karşılanması için sadece ev ortamıyla sınırlandırılmıştır. Oysa tür itibariyle kadın ile erkek arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık sadece yetenek ve kabiliyet itibariyledir. Ona göre eğer kadınlar, gerektiği gibi eğitilir ve toplumda fonksiyonel hâle gelirlerse onlar arasında devleti idare edecek bireyler çıkabilir. Bu yapılmadığı takdirde toplum fakirlikle karşı karşıya kalır.”⁶⁸

İbn Rüşd toplumun refaha ermesinin koşulunun kadınlar olduğunu belirtmekte, kadınların ve erkeklerin birlik içerisinde sosyal hayatta bulunmaları sayesinde toplum için bir yükseliş sağlanacağını düşünmektedir. Feminizmin Türleri adlı bölümde de değinileceği gibi birçok feministin, kadınların eğitim yoluyla gelişip akıllarını daha iyi kullanabilecekleri düşüncesine yer verilecektir. Farabi kadınların içkin birer varlık olmadığını yalnızca kendilerini geliştirebilecek imkanlara sahip olmadıklarını belirtmiştir.

Dönemin sosyal yapısı, Hristiyan ve İslam filozoflarının fikirlerinden de anlaşıldığı üzere, Orta Çağ'da yüzyıllar boyunca kadınların aşırı gayretli ya da ancak kraliçe olmaları onların iyi şartlarda yaşamalarını olanaklı kılmıştır. Orta Çağ'ın başlarında kadınların durumunun tam anlamıyla karanlık olarak algılanmaması gerektiğine işaret etmek gerekir. Kesin bir tarih verilemese de kadının cadı olarak türlü zorluklarla karşılaşmaya başladığı dönemlerin yoğun olarak yaşanacağı tarih Roma İmparatorluğunun yıkılması ve feodalitenin başlaması olarak düşünülebilir. Bu dönemde kilisenin ve zenginlerin söz hakkı artmıştır. 843 yılında Verdun Antlaşması imzalandıktan sonra feodalite resmileşmiş ve sosyal anlamda insanları ayrıştıran

⁶⁷ Cevher Şulul, *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi: Eflâtun'un Devlet'i ve İbn Rüşd'ün Yorumu*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009, s. 20.

⁶⁸ *Age.*, s. 20.

piramit oluşturulmuş, kadınların ise bu piramidin içerisinde yer alıp almadıkları tartışılmıştır.

Tarihin belirli dönemlerinde ise kadınların cadı olarak değerlendirilmeleri söz konusudur. Cadı avı, çok sayıda kişinin ölümüne neden olan uygulamaların adıdır. Toplu öldürmelerin gerçekleştirildiği ve katliamların yaşandığı özellikle Orta Çağ'ın karanlık zihin yapısına mal edilen cadı avı olayları, aslında Yeni Çağ'a geçişte gerçekleşmiştir. Reform sonrası dönemde Katolik kilisesinin bölünmesiyle batıl düşünce biçimi yeniden hortlamış, dini bilgisi yetersiz olan insanlar metafizik güçlerden medet ummaya başlamıştır.⁶⁹ Ayrıca İncil ve Tevrat'ın kadın düşmanlığına işaret ettiği iddia edilerek, cadıların yok edilmelerine gerekli zemin hazırlanmıştır. Orta Çağ ruhbanlığı tarafından körüklenen cadı avları 300 yıl sürmüştür.⁷⁰ Önceleri ebe ve şifacı kadınlar cadı olarak suçlanırken, daha sonra bu durum diğer konumlarda bulunan kadınlara da sıçramıştır. Bu dönemde kadınlar ağırlıklı olsa da erkekler ve çocuklar da tutuklanmış ve öldürülmüşlerdir.

Orta Çağ'ın sonlanıp, “yeniden doğuş”⁷¹ anlamına gelen Rönesans'ın başlaması ile kadınların konumu incelendiğinde de kadınlar için olumlu anlamda köklü bir değişikliğin olduğu söylenememektedir. Tarihsel olarak bakıldığında Rönesans'ta sanat ve bilimsel yöntem, siyaset felsefesi adına gelişmelerin olduğu bilinmektedir. Fakat bu dönemde daha önce belirtildiği gibi cadı avlarının halen yaşandığı, kilisenin egemenliğinin devam ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Rönesans'ta egemen olan hümanizm düşüncesi kadınlara maalesef uğramamaktadır. Hümanizm ve reformasyon hareketleri çerçevesinde kadınların eğitiminden yana olunsa bile yine de herkesin hemfikir olduğu ve uzun süre hemfikir olmaya devam edeceği sınırlar kadınlar için belirlenmiştir. Kadınlar eğitim alırken, erkekli sınıflara devam etmemeli, okuma yazma öğrenmeden önce ev işlerini öğrenmelidir.⁷² Hümanizmin büyük kahramanı tarihçi Hans Baron kadınların geometri, retorik çalışmasının tehlikeli olduğunu belirtmektedir. Bir kadın konuşurken kollarını dikkat

⁶⁹ Yücel Aksan, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık”, Ed. Süleyman Özkan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2013, ss.355-368, s. 355. 356.

⁷⁰ *Age.*, s. 357.

⁷¹ Cevizci, *age.*, s. 375.

⁷² Martine Sonnet, “Bir Kızı Eğitmek”, Ed.: Georges Duby, Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*, Çev.: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, ss.101-127, s. 102.

çekmek için aşırı sallarsa ya da daha etkili olsun diye ses tonunu yükseltirse, tehdit edici düzeyde deli görüntüsü çizecek ve kapatılması gerekecektir.⁷³

XV. ve XVI. Yüzyıllarda kilisenin ve burjuvazinin kadınları aileye hapsedme ve rollerini ellerinden alma konusunda uyguladıkları baskı yöntemleri artmaktadır. Fransa'da hukukçular, ataerkil bir aile kurmak üzere Roma Hukuku'ndan yaptıkları aktarmaları çoğaltırlar. Sonunda, XVI. Yüzyılda evli kadın hukuken tam anlamıyla kısıtlı bir kişi durumuna düşmektedir. Kocasının ya da yargıcın izni olmaksızın yaptığı hukukî işlemlerin hepsi geçersiz sayılmaktadır. Bu gelişme kocanın yetkilerini öylesine geliştirir ki, daha sonra erkek ailede bir tür ev içi krallık kurar hale gelmektedir.⁷⁴ XVI. Yüzyılın sonunda eğitimin temelinde yer alan temel el kitapları kızların gelecekte yapacakları evlilik ile eşlerinin rahatlarını sağlama yönünde eğiten ahlak kitapları yer almaktadır.

1547'de İngiltere'de kadınların bir araya gelerek evlerde toplanmaları konusunda bir karar çıkmakta ve eşler artık karılarını eve tutmakla yükümlüdür. Kadınlar evlerinden çıkmazlarsa ahlak kurallarına ve yasaları düzenlemeye gerek kalmayacak gibi görünmektedir. Orta sınıf kadınlar bu dönemde bu durumu uzun süre kabullenmiş ve ev içi işler ile ilgilenip kamu sorunlarının ve dış dünyanın farkında olmadan yaşamaya devam etmektedirler. Geçmişte kadınların yaptığı meslekler bu dönemde onlar için birer hayal durumundadır ve XVI. Yüzyılda İngiltere'de kız çocukları manastırlara kapatılmakta, üniversitelere alınmamaktadırlar. Ebelik ve doktorluk mesleklerini gizli yapmaya çalışan kadınlar bu dönemde cadılıkla suçlanmaktadırlar. Bu dönemde kadınlar sanata ve bilime ilgili olsalar bile baskılardan dolayı kendilerini erkek isimleri ile tanıtmakta, gizlice üretmeye çalışmaktadırlar.

Soylu ve ekonomik durumu iyi olan kadınlar geçmiş dönemlerde olduğu gibi yaşadıkları dönemde de öne çıkabilmişlerdir. Hümanizmi kavrayan Fransa'daki bazı burjuva kadınları, kendilerini evlere hapsedmeye yönelik kararlara şiddetli tepki göstermişlerdir. "Şair Louise Labbö (1524-1566) kentini kuşatanlara silahla direnmiş, Montaigne'in evlat edindiği kızı Marie de Gournay (1566-1645)

⁷³ Coşkuner, *age.*, s. 100.

⁷⁴ Michel, *age.*, s. 44.

“Kadınların Erkeklerin Eşitliği” ve “Hanımların Şikâyeti” adlı iki kitap yazmıştır.”⁷⁵ Kadınların bu dönemde aşırı baskılara karşı canları pahasına direnmeye başlamaları ile feminizm ilk kez Rönesans’ta tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır denilebilir. Feminizmin hangi ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığını belirtmek için tarihsel dönemlerden bazı örnekler verilmiştir. Görüleceği gibi feminizm kavramı, bir anda ortaya çıkmamakta ve kadınlar yalnızca belli bir dönem içerisinde sınırlı olarak ikincil bir muamele görmemektedir. Bu durumun daha derinlemesine anlaşılması adına, sırada birinci bölümde incelenecek olan feminizmin, türleri ve dalgalarına yer verilecektir.

Rönesans, aydınlanma dönemi ve çağdaş felsefe içerisinde feminizmin ilgilendiği konular gelişim göstermeye devam etmiştir. Feminizm hareketlerinin başlamasının ardından, birinci bölümde değinilecek olan “dalgalar” tarihsel olarak ilerlememizi sağlayacaktır. Feminizmin dalgalarının ve postmodernizmin etkisiyle gündeme gelen beden, emek, kimlik gibi problemler ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümünde bu problemlere ayrıntılı olarak değinilecektir.

⁷⁵Age., s.49.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FEMİNİZM

Feminizm, Latince kadın anlamına gelen “femine” kelimesinden türetilmiştir.⁷⁶ Feminizm kavramı ise, “güven, namus ve özgürlük” anlamına gelen “fe” ile eksik anlamına gelen “minis” sözcüğünden oluşmaktadır.⁷⁷ Arat, feminizm sözcüğünü ilk kez kullanan kişinin, ünlü yazar Alexandra Dumas (1802-1870) ’nın aynı adı taşıyan oğlu Alexandre Dumas (1824-1895) olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Feminizmin ortaya çıkışına dair çeşitli tarihler olmakla birlikte en çok kabul gören tarih XVIII. Yüzyılın sonlarıdır. Feminizm en kısa tanımı ile kadın haklarını her alanda iyileştirmeyi amaçlayan bir kadın hareketidir. Feminizmin tanımlarından yola çıkarak inceleme alanlarından söz etmek gerekmektedir. Amerikalı akademisyen ve kadın hakları savunucusu Bell Hooks’a göre feminizm; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir.⁷⁹ Özbudun, “feminizmi, cinslerin eşitliği kuramı üzerine temellenen, kadınlara eşit hak talebi akımı olarak tanımlamaktadır.”⁸⁰ Hirata, Laborie, Doaré ve Senotier adlı yazarlara ait olan Eleştirel Feminizm Sözlüğü’ne göre ise, kadın mücadelelerinin kolektif hareketi olarak feminizm, tam anlamıyla ancak XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır.⁸¹ Bu mücadeleler, kadınların bir ezilmeye tabi oldukları kabulüne dayanmaktadır. Cinsler arasındaki ayrımların doğadan kaynaklanmadığı ve dolayısıyla dönüştürülmelerinin mümkün olduğu güçlü bir biçimde savunulmaktadır. Hak talepleri, evrensel eşitlik ilkelerinin ileri sürülmesiyle, kadınlarla erkekler arasında güçlerin eşit paylaşılmadığı gerçeği üzerine inşa edilir. Bu anlamda, feminizm bir siyasal talep olarak ortaya çıkabilir; bu anlayışın ilk hukuksal

⁷⁶Ayşe Sevim, *Feminizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2005, s.7.

⁷⁷Onur Bayram, *Türkiye’deki Ulusal Gazetelerin Haber Fotoğrafı Seçiminde Tercih öznesi Olarak Kadın Fotoğraflarının Feminist İdeoloji Çerçevesinde Göstergibilimsel Çözümlemesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016. s.4.

⁷⁸Arat, *age.*, s.36.

⁷⁹Bell Hooks, *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*, Çev.: Aysel Yıldırım, Berna Kurt, Ece Aydın, Şirin Özgün, Bgst Yayınları, İstanbul 2012, s. 12.

⁸⁰Sibel Özbudun, *Niçin Feminizm Değil*, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 5.

⁸¹Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Le Doaré, Danièle Senotier, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Dipnot Yayınları, Ankara 2015, s. 155.

formülasyonu önce Amerikan, sonra da Fransız devrimlerinden kaynaklanan kişi hakları kuramlarında yer alır.⁸² Tanımları çeşitlilik göstermekle birlikte benzer konular etrafında gelişen feminizm; cinsiyetlerin konumunun, kadının yaşam haklarının, sosyal, ekonomik, kültürel her alanda yaşanılmakta olan sorunlarının üzerinde durmaktadır.

Genelde, feminizm nedir sorusuna cevap verilmişse de feminizm ne değildir sorusuna cevap verilememiştir. Radikal feminizmin uç fikirleri dışında feminizm, bir erkek karşıtlığı ya da kadınların yüceltilip, erkeklerin aşağılanması durumu değildir. Toplumda yaygın olan, geçerli anlamını ve amacını yansıtmayan uç fikirler nedeni ile bu kavram günümüzde gerçek anlamının dışında kullanılmaya başlanmıştır. Esasında, feminizm cinsler arasında bir denge ve destek mekanizması gibi durmaktadır. Kamuda, evde ve sosyal hayatta tek bir cinse yüklenen görevlerin eşit olarak paylaşılmasını öngörmektedir. Köktenci farklı yaklaşımlar feminizmin anlamının, fonksiyonunun ve mevcut durumdaki konumunun uç noktalarda tartışılmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak, feminizmin tarihsel süreçte ilgilendiği konular değişmiş ve kendi içerisinde dalgalara ayrılarak incelenmeye başlanmıştır. Dalgalara bağlı olarak feminizmin kendi içerisinde birbirinden ayrılan türleri bulunmaktadır. Feminizmin türlerine değinmeden önce, feminizm kavramının ortaya çıkışından günümüze kadar olan süreçte kadınların farklı konulardaki mücadelelerinden oluşan dalgalara kısaca değinmek gerekmektedir.

Feminizmin ortaya çıkışı olarak kabul edilen birinci dalganın amacı, kadınların da erkekler gibi rasyonel varlıklar olduklarını belirterek her iki cinsinde eşit imkanlar doğrultusunda yaşamasıdır. Tarihsel olarak birinci dalga feminizm XVIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyılın ortalarına kadar geçen dönemdir. Dönemin öncü düşünürlerine Olympe de Gouges ve Mary Wollstonecraft örnek verilebilir. Olympe de Gouges Fransız İhtilalinin ardından yayımlanan Erkek ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin kadınları yok saydığını belirterek, bu bildiriye karşı Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesini yayımlamıştır. Gouges'e göre kadın özgür doğar ve haklar bakımından erkekle eşit yaşar; sosyal ayrımlar ancak kamu yararı üzerine

⁸² *Age.*, s.155.

temellendirilebilir.⁸³ Gouges'in bu fikri birinci dalga feminizm mücadelesini özetlemektedir. Ne yazık ki, Olympe de Gouges dönemin egemenlerince keskin görülen fikirleri nedeniyle giyotine gönderilerek idam edilmiştir. Birinci dalga feminist aktivistlerin ikincisi İngiliz Mary Wollstonecraft'tır. Eğitim hakkını elde etmek için mücadele eden Wollstonecraft, Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi adlı eseri ile tanınır. Wollstonecraft, kadın akıl melekesini erkek ile paylaşır, öyleyse erkeği bu konuda egemen yapan şey nedir diye sorar ve daha sonra kadın ile erkeğin akıl ve muhakeme sahibi varlıklar olduğunu belirterek devam etmektedir.⁸⁴ Birinci dalga döneminde kadınlar, erkeklerle eşit haklara (eğitim, seçme, seçilme, boşanma... vb.) sahip olmak için mücadele etmeye başlamışlardır.⁸⁵ Yine bu dönemde kadınlar oy haklarının güvence altına alınmasına odaklanmışlardır. İlk olarak 1893'te kadınlara Yeni Zelanda'da seçme hakkı tanınmıştır. Hakların yaygınlaşması ise daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşmiştir.

İkinci dalga feminizm ise 1960'lı yılların sonrasında ortaya çıkmıştır ve 1970'lerin son yıllarına kadar devam etmiştir. Kısa süren ikinci dalgada kadınların ilgilendiği alanlar ise ataerkil düzene tepki, kadın bedenine ait konular (üreme, cinsel özgürlük, kürtaj, doğum kontrolü vb.), kadına şiddet konularını içermektedir. Kürtaj, doğum kontrolü, üreme ve cinsellik gibi konuların çözüme kavuşturulması ile sağlıklı, istenilen nesillerin hayat bulması, kadın ölümlerinin ciddi anlamda azalması amaçlanmıştır. Günümüzde "güvenli ve yasal kürtaj hakkına" sahip olmayan ülkelerde, yanlış gebelik sonlandırma uygulamalarından dolayı birçok kadının yaşamı tehlike altındadır. Örneğin İtalya'da 1978 tarihli yasal düzenlemede, kürtaj ceza unsuru olarak sayılmasa bile kadınların isteyerek kürtaj yaptırması yasal olmadığı için yasa dışı kürtaj oranı yüksektir.⁸⁶ Çok koşullu veya yasal olmayan kürtaj, kadınların hâlâ kendi bedenleri hakkında söz sahibi olamamasını gözler önüne sermektedir. İkinci dalga feministlerin ilham kaynağı olan Fransız yazar ve filozof

⁸³ Olympe de Gouges, *Kadın, Uyan! Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*, Çev.: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2019, s. 32.

⁸⁴ Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev.: Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s.4.

⁸⁵ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, Çev.: Şeyma Akın, Adres Yayınları, Ankara 2013, s.235-236.

⁸⁶ Özlem Özkan, "Ülkelere Göre Kürtaja Yönelik Yasal Düzenlemelere Genel Bir Bakış", *Toplum ve Hekim*, C:27/S:4 2012, ss.304-320, s. 304-320.

olan Simone de Beauvoir'nın biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımı fikri yankı uyandırmıştır.⁸⁷ Beauvoir, cinsiyetin toplum tarafından verildiğini, kadın-erkek davranışlarının nasıl olması gerektiğinin de toplumun kararı olduğunu belirtmektedir.

1990'ların başında ikinci dalga feminizme tepki olarak, üçüncü dalga feminizm ortaya çıkmıştır. Üçüncü dalga feminizmin yeni bir soluk olduğu fikri hâkim olsa da yeni bir dalga olmadığını düşünenler de bulunmaktadır. İkinci dalga feminizminin yalnızca orta sınıf beyaz kadını incelediğini belirterek; renk, etnik köken, dil, din gibi ayrımlar olmadan yalnızca kadın başlığı altında toplanılması düşüncesi hâkim bir anlayıştır. Üçüncü dalga feminizm, feminizme yeni bir tanım getirilmesi, bilim, felsefe, sanat vb. alanlarda bugüne değin kadınların geri planda kalması ile hesaplaşılması gibi konuları içeren bireysel bir hareket olarak ifade edilmektedir. İş hayatında karşılaşılan kadın ve erkek arasındaki finansal eşitsizlik, ilgilendikleri diğer bir konudur. Bu dalgada kadın kavramı farklı cinsel kimliklere de uyacak şekilde geliştirilmiştir. Rebecca Walker ve Judith Butler üçüncü dalga feminizmin önde gelen isimleri olarak sayılabilir. Farklı cinsel kimliklere alan açmaya çalışan Butler'ın kuramı ve günümüzün LGBT+ hareketleri de üçüncü dalga feminizm içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle üçüncü dalga feminizmde kadın kavramının queer kimlikleri de içine almasına dair bir görüş bulunmaktadır.

Feminizm dalgalarına feminizmin türleri işlenirken daha geniş yer verilecektir; çünkü feminizmin türlerini dalgalarından ayrı bir şekilde düşünmek mümkün değildir.

1.1. Feminizmin Türleri

1.1.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizm

XVIII. Yüzyıl Aydınlanma dönemi feministleri, aklın merkeze alınmasından etkilenip, felsefelerini bu yönde şekillendirmişlerdir. Kadınların da erkekler gibi rasyonel varlıklar olduğunu belirterek, erkeklerle eşit imkanlar dahilinde yaşamaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Liberal feminizmde birey ve bireyin özgürlüğü ön plandadır. Liberal feminizmin temel düşüncelerini şekillendiren ana unsur, tek bir

⁸⁷Florence Rochefort, *Feminizmler Tarihi*, Çev.: Özlem Altun, Sel Yayıncılık, İstanbul 2019. s.79.

cinsin diğerk cins üzerinde egemen olması fikrine karşı çıkmaktır. Liberal feministler cinsler arasında fırsat eşitliği sağlama konusunda çalışmalar yapmış, erkek ve kadının ontolojik olarak özdeş olduklarını belirtmişlerdir. Toplumsal değişimi, eşitliği sağlamanın yolunu eğitim ve eleştirel düşünme olarak görmüşlerdir. Bu eğitim sonucunda birey özerk, akılcı ve bağımsız olabilecektir.

Newton bu dönemin düşünce dünyasını sarsan bilim insanlarından birisidir ve onun paradigmasına göre akla ve matematiksel ilkelere göre işlemeyen şeyler; ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak ve adlandırılmaz şeyler olup, “öteki” (kadın) olarak kabul edilirler.⁸⁸ Liberal erkek düşünürlere göre kadınlar da Newton’un öteki olarak belirttiği kategoride yer almaktadır. Buna göre erkeklerin, akıl dışı olan kadınlar üzerinde tahakküm kurma yetkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tahakküm kurulan kadınlar, XVII. Yüzyıl ve XVIII. Yüzyıllarda anne ve eşten ibaret olup, yalnızca evlerinde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Gelişen ekonomik koşullar sonucunda kadınlar artık ev ve aile hayatı ile sınırlı kalmamış, kamusal alana da karışmaya başlamışlarsa da hukuk karşısında yok sayılmalarına devam edilmiştir.

Liberal feministler kamusal alanda yok sayılmamak ve oy kullanma hakkı için mücadele etmişlerdir; çünkü kadınlar bu dönemde özellikle evlendikten sonra yasal kimliklerinden yoksun bırakılmakta, kocasının himayesi altında yaşamaktaydılar. Liberal düşünürlerin ilkerinden olan, bireye ve özgürlüğe çağrı yapan John Locke dahi bu şekilde düşünmektedir. Bacon’dan Mill’e İngiliz Filozoflar (*The English Philosophers From Bacon to Mill*) adlı eserde Locke, fikirlerini açıkça ortaya koyar: “İnsanın doğal özgürlüğü, dünya üzerindeki herhangi bir üstün gücün kontrolü, yasa yapmanın otoritesi ya da iradesi altına alınamaz. Sadece doğanın yasasına itaat eder.”⁸⁹ Doğanın ve Tanrı’nın yasasına itaat eden, Locke’un burada insan (*man*) olarak kastettiği cins erkektir. Locke erkeklerin eşleri, çocukları üzerinde otoritesi olması gerektiğini belirtmektedir. Locke, özel mülkiyet fikrinin temelinde erkekleri kastetmekte ve tek eşliliği önermektedir. Tek eşlilik sayesinde

⁸⁸ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev.: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 24.

⁸⁹John Locke, “An Essay Concerning the True Original, Extent and End of Civil Government,” Ed. Edwin A. Brutt, *The English Philosophers from Bacon to Mill*, Random House, New York 1939, s 411. Ayrıca bk.

erkek, kadının üzerinde hakimiyet kurabilir bu şekilde mülk aile içerisinde kalır. Toplumsal sözleşme yapan birey yani erkek, evin efendisidir.⁹⁰ Erkeğin doğal olarak güçlü ve iktidar sahibi oluşu bu durumu zorunlu kılmaktadır.

Aydınlanmacı liberal feministler denildiğinde akla birçok isim gelmektedir, bunlar: Mary Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimke, Sojourner Truth, Elisabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony ve Harriet Taylor olarak sıralanabilir. Bu düşünürlerin görüşleri de kısaca özetleyerek devam etmek yararlı olacaktır. Liberal feminizm denildiğinde, Mary Wollstonecraft akla ilk gelen isimlerdendir.

Wollstonecraft, kadın hakları savunucusudur ve hayatı boyunca kadın hakları için mücadele etmiştir. O, kadınların ötekileştirilmelerinin nedenlerini bulmaya çalışmış, kadınlara da erkeklere olduğu kadar sert eleştiriler yapmıştır. Wollstonecraft, kadınların ve erkeklerin neden iki farklı değerde cinsler olduğunu araştırarak işe başlamaktadır. O, kadınların erdemlilik vasfını hak edecek zihinsel güce erişmelerine tarih boyunca izin verilmediğini düşünmektedir.⁹¹ Onun için akıl ile Tanrı neredeyse eş anlamlıdır. Kadınlara çocukluklarından itibaren narin küçük kız çocukları olmaları öğretilmektedir. Çekici, zarif ve kendisini süs bebeği zanneden kadınların bu sınırı aşip akıllarını kullanmakta zorlanmaları kaçınılmazdır. Kadınlar, duygu ve güzelliklerinden öte, yalnızca koca bulma hayali ile yaşamayı bıraktıkları takdirde kendilerinin farkına varabileceklerdir. Ona göre asıl zarafet ancak zihnin özgür olması ile mümkün olacaktır. Wollstonecraft, kadınların kısıtlı varlıklar olduğunu düşünen Rousseau'ya ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Rousseau, bir kadının hiçbir koşulda kendisini bağımsız hissetmesine izin verilmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre kadın doğal kurnazlığını kullansın diye, korkutularak yönetilmeli ve erkek ne zaman rahatlamak istese, ona tatlı bir arkadaşlık sunacak alımlı bir nesne olsun diye, hoş görünmeye çalışan, çok süslü giyinen moda düşkün bir köleye dönüştürülmelidir.⁹² Çünkü ona göre kadınlar kendilerine fırsat tanıdıklarında aşırıya kaçmakta ve dikkatleri dağılmaktadır. Wollstonecraft ise Rousseau'nun zıttını iddia etmektedir ve kadınlar beşiklerinden itibaren baskı altında tutulmasalar,

⁹⁰Donovan, *age.*, s. 27.

⁹¹Wollstonecraft, *age.*, s. 29.

⁹²*Age.*, s. 39.

zihinleri güçlendikçe yürekleri de güçlenecektir.⁹³ Kadınlar bir kez uzun vadede gerçek çıkarlarını görece kadar aydınlandıklarında, evlenmeden önce kibirli ve gösterişçi tavırlar takınmayacak, evlendikten sonra da kölece itaat etmeyeceklerdir. Her iki durumda da rasyonel davrandıklarında başlarına gelen, tahttan inip tabureye oturmak olmayacaktır.⁹⁴ Eğitim sayesinde eleştirel düşünmenin farkına varan kadınlar akıllarını kullanmaya başlayacaktır. Wollstonecraft bu fikrinin üzerinde ısrarla durmaktadır. Kadınlar eşitliğin gösterişsiz hazınının peşinden gitmeli kısa süreli süs bebeği ve kraliçelere dönüşmeye çalışmamalıdır. O, kadınların erkekler üzerinde değil, kendi üzerlerinde güç sahibi olmalarını belirtmektedir. Ona göre bir işi tam anlamıyla yapıp ekmeğini kazanmış kadın, en hünerli güzelden daha saygıdeğerdir.⁹⁵

Bir diğer liberal feminist, düşünür olan Frances Wright ise ampirist ve faydacı geleneğe gelmektedir. Wollstonecraft ve Wright farklı felsefi geleneklerden gelseler de kadınların eleştirel düşünmesi konusunda aynı inancı paylaşmaktadırlar. Boyun eğdirilerek aldatılan kadınlar, bu aldatmayı eleştirel düşünce sayesinde yeneceklerdir.⁹⁶ Wollstonecraft'ın aksine tanrıtanımaç olan Wright, kadınların ötekileştirilmesinde ruhban sınıfının da suçlu olduğunu belirtmektedir. Wright, Bentham'ın etkisiyle, kadınların ötekileştirilmesi sorununun çözümünün faydacılık ve mutluluk kavramları ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Çoğunluğun faydasını temele aldığı için kadınların topluma katılması sayesinde insan ırkı gelişecektir.

Sarah Grimke⁹⁷, eleştirel düşünmenin önemine değinmekte ve İncil'i eleştirel bir tarzda tefsir etmektedir. Ona göre ruhban sınıfının erkekleri Tanrı ve kadın arasındaki bağlantıya engel olmaktadır. "Grimke, Amerikan doğal haklar ilkelerini kadınlara uyarlayan ilk düşünürdür."⁹⁸ Kutsal Kitap'ın kadınları ve erkekleri eşit yaratıldıklarını beyan ettiğini iddia etmektedir. Eşit yaratılan kadın ve erkeğin sosyal

⁹³ *Age.*, s. 277.

⁹⁴ *Age.*, s. 155.

⁹⁵ *Age.*, s. 96.

⁹⁶ Donovan, *age.*, s.39.

⁹⁷ Oy hakkı hareketinin doğuşunda etkili olan isimlerin başında Sarah Grimke gelmektedir. Kadınların, erkeklerle aynı şekilde tüm insanlığın iyiliği için hareket etme sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır. Oy hakkı hareketinin doğuşu ile ilgili ayrıca bk. Lucy Mangan, *Feminizm Kitabı*, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

⁹⁸ *Age.*, s. 44.

hayatta eşit olmadıklarını ve eşit işe eşit ücretler alamadıklarını belirtmektedir. Wollstonecraft' tan etkilenen düşünür, kadınların dış görünüşlerinden kaynaklanan sorunlara da değinmektedir. Bebekler gibi giydirilmeye devam edildiği sürece kadınlar hiçbir zaman yükselemeyecek ve faydalı olamayacaklardır.⁹⁹ Kendi hayatından yola çıktığında toplumun yalnızca kızları koca avlamaya ittiğini ve bu doğrultuda yetiştirdiğini belirtir. Hiçbir şey kadının itibarını erkeğe dişiliği ile ulaşmaya çalışması fikrinden daha fazla zarar veremez. Grimke, yuvanın eleştirisini yapar ve evliliğin kadın için tiranlık olduğunu öne sürer. Erkek ve kadın ilişkisi dışında kadınların sosyal sorumlulukları olduğunu ve siyah köleler gibi kendilerinden daha talihsiz kişilere yardım etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Kadın kendi itibarını korumak için eleştirel düşünmeli ve kısıtlamalara boyun eğmemelidir.

Elisabeth Cady Stanton ise cinslerin eşit haklara sahip olmasından yola çıkmakta ve kadınların vatandaş olarak ölü olduklarını düşünmektedir. Akıl sahibi olan iki cins de oy hakkına sahip olmalıdır. Kadınların narin, saf, korunmaya muhtaç varlıklar oldukları fikrini reddetmekte, ev hayatının çoğunlukla mutlu bir cennet olmadığını hatta kadınların çoğunun yuva olarak adlandırdıkları yerde dehşet yaşadıklarını belirtmektedir.¹⁰⁰ O, hükümetlerin tiranlığı engellemesi gerektiğini düşünmektedir.

Susan B. Anthony ise 1872 Kongre seçimlerinde oy kullanmış, bu tavrı ile yasayı ihlal etmekle suçlanmıştır. Anthony radikal feminist bir duruş benimsetmeye çalışmış bir düşünürdür. Bağlı bulunduğu yönetimin demokrasi olmadığını, bir cinsiyet oligarşisi olduğunu belirtir. Her evde erkekler efendi, kadın ise köledir. Ona göre: "Tiranlığa direnmek, Tanrı'ya itaat etmektir."¹⁰¹ Susan B. Anthony ve Elisabeth Cady Stanton, Uluslararası Kadın Konseyinin kurucu üyeleridir. Başlangıçta üye sayısını arttırmak için muhafazakâr bir tutum sergileyen konsey daha sonra radikal bir tutum sergilemek için ayrılmış ve yeni bir yapılanma içerisine girmiştir. Yeni kurulan, Uluslararası Kadına Oy Hakkı İttifakı başlangıçta dokuz ülke tarafından temsil edilirken bu sayı giderek artarak yetmiş ülkeyi aşmıştır.

⁹⁹ *Age.*, s. 45.

¹⁰⁰ *Age.*, s. 49.

¹⁰¹ *Age.*, s. 54.

Günümüzde merkezi Paris’te olmakla birlikte burada Birleşmiş Milletlere kadınlarla ilgili konularda danışmanlık hizmeti sunulmaktadır.¹⁰²

Feministler tarafından eleştirilere maruz kalan ama bazı düşünürler tarafınca da feminist olduğu düşünülen John Stuart Mill ise bir cinsin diğer bir cins üzerinde baskı kurmasının yalnızca feminizmin değil, insanlığın önünde büyük bir engel olduğunu düşünmektedir. Beyaz ya da siyah, asil ya da avam doğmaya karar verilmediği gibi erkek ya da kadın doğmaya da insanlar karar vermemektedir ve karar verilmeyen bu durum insanın hayatı boyunca onun kişisel konumunu belirlemektedir.¹⁰³ Son olarak Mill, yuva fikrine karşı çıkmakta ve evliliğin kadınlar için bir tiranlık olduğunu belirtmektedir.

1.1.2. Kültürel Feminizm

XIX. Yüzyılda aydınlanmacı liberal feminizm varlığını sürdürürken aynı öneme sahip bir başka feminizm türü de ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Kültürel feminizm olarak adlandırılan bu tür, aydınlanmacı liberal düşüncenin ötesine ulaşmaya çalışmaktadır. Kültürel feministler, aydınlanmacı liberal feministlerin eleştirel düşünmeye ve kendini geliştirmenin önemine yaptıkları vurguya katılırken, hayatın akıldışı, sezgisel yönü üzerinde de durmakta, kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, kadınlara özgü farklılıklara dikkat çekmektedirler.¹⁰⁴ Kültürel feminizmi savunanlar, annelik, hamilelik gibi durumların biricikliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu teorinin temelinde analık hukuku, barışseverlik ve şiddetsiz bir toplum yatmaktadır.¹⁰⁵

Margaret Fuller On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın (Woman in the Nineteenth Century) adlı eseri ile kültürel feminizm geleneğini başlatmıştır. Bu gelenek aydınlanmacı dünyanın mekanikliği yerine, duygusal ve sezgisel organik bir dünyaya vurgu yapmaktadır. Fuller erkekler için açılan özgürlük yollarının kadınlar için de açılmasını dilemekte ve söz konusu eserinde şöyle demektedir: “Kadınların, bir kadın gibi davranmaya ya da yönetmeye değil, fakat doğa gibi büyümeye, akıl gibi

¹⁰² Mangan, *age.*, s. 63.

¹⁰³ *Age.*, s. 62- 63.

¹⁰⁴ *Age.*, s. 73.- 74.

¹⁰⁵ Sevim, *age.*, s.61.

algılamaya, ruh gibi özgürce yaşamaya ve engellenmeden güçlerini ortaya koymaya ihtiyaçları vardır...”¹⁰⁶ Fuller’ e göre kadınların hepsi ayrı birer karakterdir ve kendilerinin farkına vardıklarında zaten erkekler gibi olmak istemeyeceklerdir.

Anaerkil bakış açısı, Charlotte Perkins Gilman’ın ütopyası olan Kadınlar Ülkesi adlı eserinde (*Herland*) ele alınmaktadır. Savaştan, kaostan arınmış bu ütopya erkeksiz çocuk doğuran kadınlardan oluşmaktadır. Yalnızca kadınlardan oluşan ütopya, kadınlar doğal güzellikleri ile yaşam sürmektedirler. Gilman, gerçek hayatında çocuğunu terk etmiş bir anne olarak, eserinde anneliğin önemine ve kadınlığın eşsizliğine vurgu yapmaktadır. Gilman, ütopyasında anneliğin toplumsal bir hizmet olduğunu ve bu hizmetin layıkıyla yerine getirilmesi gerektiğini belirtir. Bu ütopya sağlıklı bireylerin anne olmalarına izin verilmemekte, sağlıklı bireylerin ise birden çok çocuk doğurmaları teşvik edilmektedir. Ona göre memleket yönetiminde annelik en yüksek onur ve kutsal kabul edilen bir görevdir.¹⁰⁷ Gilman’ın ütopyasında annelik biyolojik olarak çocuk doğurmak ile eş tutulmamaktadır. Ana Tanrıça sayesinde erkeksiz çocuk doğuran kadınlar, sahiplik duygusu olmaksızın her çocuğa annelik yapmaktadırlar. Anneyi anne yapan değer bir çocuk dünyaya getirmiş olmak değil, çocuk bakabilecek kişi olmaktır. Kadınlar hamile oldukları andan itibaren anne sayılırlarken, erkekler, çocukları doğduktan sonra bile baba olarak nitelendirilmemektedirler. Gilman’ın ütopyasında hiçbir erkek bulunmadığına, aslında gerçek yaşamda da yalnızca kadınların gerçek ebeveynler olduklarına vurgu yapılmaktadır.

Gilman’ın yankı uyandıran bir başka eseri ise doğum sonrası psikozundan sonra kaleme aldığı otobiyografik hikâyesi olan Sarı Duvar Kâğıdı (*The Yellow Wallpaper*) adlı eseridir. Bu yapıtı, feminist eserler kategorisinde tüm zamanların en çok satan eseri olma özelliği taşımaktadır. Sarı Duvar Kâğıdı, ruhsal sağlığı yerinde olmayan bir kadın karakteri ve toplumun ondan beklediklerini, evliliğin üzerinde yarattığı olumsuz etkileri konu almaktadır. Kitapta yer alan ana karakter yaşadıklarını gizlice kaydetmektedir. Saygın bir eşi ve bebeği olan ana karakterin yaşadığı ciddi bunalımlar eşi ve çevresi tarafından görmezden gelinmektedir. Maruz

¹⁰⁶Donovan., *age.*, s. 75. 76.

¹⁰⁷Charlotte Perkins Gilman, *Kadınlar Ülkesi*, Çev.: Seher Özbay, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2007, s.127.

kaldığı sessiz şiddet günden güne akıl sağlığını yitirmesine neden olmakta ve evliliğindeki mutsuz duygularından şu şekilde bahsetmektedir: “Elbette böyle bir yol bir zorunluluktan ama bundan nefret etmişim. (...) Fakat bu adamı sevdiğim bir gerçektir ve onu memnun etmek için bundan fazlasını da yapardım. Eskisi gibi rahat rahat gezintilere de çıkamıyorduk; yemekleri hazırlamak ve erzaklar geldiğinde almak için birinin evde kalması gerekiyordu.”¹⁰⁸ Gilman eserinde mekân ve kadın ilişkisini vurgulamaktadır. Aynı mekânda sürekli yaşayan karakterin seçimlerinin kocasının kontrolünde olması zamanla onun ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Gilman’ın hikayesini okuyan doktoru onun eserinden o kadar etkilenmiştir ki, Gilman’ın psikolojik tedavi yöntemini değiştirmiştir.

1.1.3. Marksist Feminizm

XIX. Yüzyılın sonlarına doğru liberal feminizmin kadın erkek eşitliği konusunda sunduğu fikirlerin pratikte havada kaldığına dair tartışmalar, Marksist feminizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Liberal feminizmde eleştirilen nokta, kadın erkek eşitliği sorununun kökenine inilmemesidir. Bunun nedenini bulmaya çalışan Marksist feministler, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin temelinde “güç” faktörünün belirgin olduğunu ifade etmişlerdir. Engels’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere: “Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder.”¹⁰⁹ Kadının alt sınıf olmasına karşı çıkarak Marksist feminizmin kapitalizm, sınıflı toplum ve ekonomi kavramları üzerinde düşünceleri şekillenmektedir. Kapitalizm nedeni ile kişiler kendine yabancılaşmakta ve metaya dönüşmektedir. Marksist feministlerin üzerinde durduğu temel konular ataerkilliğe ve kapitalizme karşı olmalarıdır. Kadınların ev içi emeğinin sömürülmesi ise tartıştıkları bir diğer noktadır.

Engels’in *Ailenin Kökeni* adlı eserindeki temel tezi, tarih öncesi dönemde anaerkilliğin bir anda nasıl ataerkilliğe dönüştürüldüğü üzerine kuruludur. Komünist hanede kadınların çoğu aynı kabileye bağlı iken erkekler farklı kabilelerden gelmektedir. Cinsler arasındaki iş bölümüne gelindiğinde ise erkek avlanırken kadın ev işlerinden sorumludur. Herkes kendi alanında eşit ve efendidir. İlkel dönemlerde

¹⁰⁸Charlotte Perkins Gilman, *Sarı Duvar Kağıdı*, Çev.: Aksu Bora, Aysun Altunışık, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2012, s.101.

¹⁰⁹Donovan, *age.*, s.133.

ev idaresi kadına ait olduğu için Engels o dönemde kadınların üstün olduğunu düşünmektedir. Ekonomik unsurlar öne çıkıp erkekler zenginleştikçe kadınların ev içi emeğinin pek bir önemi kalmamıştır. Bu nedenle analık hukuku zayıflamakta ve güç erkeklere geçmektedir. Tarihteki ilk sınıf mücadelesi aynı evde yaşayan eşler arasında meydana gelmektedir. Kadınların ezilmesi sorununa Engels'in çözümü ise kadınların evlerinden çıkıp sosyal yaşama karışmaları ve iş gücüne katılmalarıdır.¹¹⁰ Kadınların ezilmesinin bir diğer nedeni ise Engels'e göre tek eşli evliliğdir. "Toplumun ekonomik birimi olan tek eşli ailenin" ortadan kaldırılmasını teşvik eder. Engels'e göre monogami kadınları ekonomik olarak eşlerine bağımlı yapmakta, ikinciliğe zorlamakta ve topluma katılmalarını engellemektedir. Ona göre sadece tek eşliliğin yasaklanması bile kadınları kurtuluşa erdirecektir. Tek eşli evlilik sınıflı topluma neden olmaktadır. Marksist feministlere göre kadını tam anlamıyla bağımsız kılabilmenin yolu sınıflı toplumun yani kapitalizmin sona ermesidir.¹¹¹

Marksist feminizmde ayrıntılı olarak işlenen bir diğer konu ise kadınların ev içerisinde gösterdikleri emektir. Ev içi emek tartışması 1969'da Margaret Benston'un Kadın Kurtuluşunun Ekonomi Polisiği (*The Political Economy of Woman's Liberation*) eserinde başlamıştır. Benston evde harcanan emeği "kapitalizm öncesi" bir kalıntı olarak görmüş ve aileleri tarafından tüketilen kullanım değerinin kadınlar olduğunu belirtmiştir. Kadınlar ev içinde çalıştıkları halde çalışmıyor olarak adlandırılmakta ve bu emeğin karşısında herhangi bir ücret almamaktadırlar. Onların emeği ücrete değer değildir hatta bu emek onların zaten yapmakta zorunlu oldukları görevleridir.¹¹² Ev kadınları tekdüze ve sonsuz tekrar eden kısıtlı hayatları içerisinde yalnızca kendi işlerini yapmamaktadırlar. Sadece kendi kıyafetlerini yıkamaz, kendi dağınıklığını toplamaz, aynı işi eşi ve çocukları için de yaparlar. Bu nedenle çeşitli görevleri bir bütün haline gelmektedir. Çocukları nedeniyle evde kalmak zorunda olan bir kadının çocuklarının ve kendi işinin yanı sıra kocasının işlerini de yapması gerekli görülmektedir.¹¹³

¹¹⁰ *Age.*, s. 147-148.

¹¹¹ *Sevim, age.*, s 65.

¹¹² *Donovan age.*, s. 151-152

¹¹³ Anja Meulenbelt, *Feminizm ve Sosyalizm*, Çev.: Erman Demirci., Yazın Yayıncılık, İstanbul 1987, s.34.

Ev işlerinin kadınları kendilerine yabancılaştırdığını düşünen bir diğer otonomist ise Mariarosa Dalla Costa'dır. Kadınlar ve Toplumun Yıkılması (*Women and the Subversion of Community*) adlı makalesinde düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir: “Bir trenin, arabanın ya da uçağın üretimine başkaları ile birlikte katılmak, başkalarından soyutlanmış olarak aynı süpürgeyi aynı mutfağın birkaç metrekaresinde çağlarca sallamakla aynı şey değildir.”¹¹⁴ Bu durumda kadın, evinin içerisinde kalmakta ve dış dünyanın farkında olmadan yaşamını durağan bir şekilde sürdürmektedir. Devamlı kendi dünyasında kalan, yaratıcılığını yitiren kadının gelişiminin, aşkın bir varlık olan erkek ile kıyaslanması doğru olmayacaktır. Kadını kendine yabancılaştıran neden, aile yaşantısı ve ev içerisindeki kadına hiçbir şey katmayan, devamlılık isteyen bir döngüden ibaret olan ev işleridir. Evlerinden çıkıp iş yaşamına katılan kadınların ise tam bir kurtuluşa erdikleri söylenememekte fakat ev işleri ile kıyaslandığında en azından kadınların ekonomik olarak erkeğe olan bağımlılıkları azalmaktadır.

1.1.4. Varoluşçu Feminizm

Varoluşçu feminizmin temelini oluşturan varoluşçuluk akımının önde gelen filozoflarından Sartre, XVIII. Yüzyılda hâkim olan bütün insanlara özgü, değişmeyen, ortak bir özün yani “insan doğasının” olamayacağını belirtmektedir. Çünkü varoluşçuluk düşüncesi bunun tam tersini öne sürmektedir. Yalnızca insanda varoluş özden önce gelmektedir. İnsan önce doğmakta, sonra kendisi olmaktadır. Dünyaya fırlatılan insan, acı çekerek, savaşarak, zamanla kendi özünü oluşturur. Bu belirlenme yolu insana her zaman açıktır.¹¹⁵ Varoluşçu feminizmin kurucusu ve en önemli temsilcisi Simone de Beauvoir'dır. Sartre ve Beauvoir'ın yakın dostluğu nedeniyle felsefelerinin birbirlerinden etkilenmeleri doğal bir durum olmaktadır. Sartre'ın *Öteki* kavramı ile Beauvoir'ın kuramı benzerlik göstermektedir. Simone De Beauvoir, insanların doğuştan getirdikleri ve değişmeyen bir öz fikrine karşı çıkarak, kadının kendi varoluşunun biyolojik, toplumsal her türlü belirlenimden arınmış bir biçimde oluşacağını belirtmektedir. Feminizmin temel eserlerinden biri olan Beauvoir'ın İkinci Cinsiyet (*Deuxième Sexe*) adlı kitabı feminizmin ikinci dalgasına

¹¹⁴Donovan, *age.*, s.156.

¹¹⁵Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, Çev.: Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 2020, s. 8.

tekabül etmektedir. Beauvoir İkinci Cinsiyet adlı eserinde yoruma yer bırakmaksızın temel tezini yankı uyandıran sözleri ile açıklamaktadır: “Kadın doğulmaz; kadın olunur. İnsan dışisinin toplum içinde büründüğü biçimi belirleyen hiçbir biyolojik, ruhsal, ekonomik yazgı yoktur; erkek ile hadım edilmiş varlık arasındaki kadınsı diye nitelendirilen bu ürünü yaratan, uygarlığın bütünüdür. Birey ancak başkalarının dolayısıyla “Başka” olarak oluşur.”¹¹⁶ Kadın olarak doğulmayacağını belirten Beauvoir, biyolojik olarak Darwinci bir paradigmadan yola çıkarak cinsiyet farklılığının doğada en başta varolmadığını, evrimsel süreçte zorunlu olarak değil olumsal bir şekilde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Varoluşsal olarak kadın olmak ise özne olan kadının varoluşunu gerçekleştirmesi demektir. Kadının “Başka” olmasının nedeni toplumun dayattıklarıdır. Ataerkil bir kültürde eril olmak olumlu, kadın ya da dişillik olumsuz, normal dışı, kısaca öteki olmaktadır. Beauvoir ise Hegel’in diyalektiğinden yola çıkarak ötekiliğin insan düşüncesinin temel kategorisi olduğunu düşünmektedir.¹¹⁷ Bu diyalektik, özne ile başka arasında olmaktadır. Başlangıçta, erkek kadına hâkim olamadığı, onu anlayamadığı için kadını doğa kadar “başka” görür. İkinci uğrakta ise erkek alet yapımı ve teknoloji ile doğayı değiştirir, dönüştürür ve kendisini aciz hissetmemeye başlar. Üçüncü uğrakta ise özsel olanın kendisi olduğunu fark eder kadın da doğa ile özsel olmayan kategoriye düşmektedir.¹¹⁸ Bu durumda insan düşüncesinin temel kategorisi olan öteki konumunda, kadın bulunmaktadır. Öteki olan kadının bu ötekiliğinin nedeninin açıklanabilmesi için tarihsel süreçte dinsel, mitolojik birçok belirlenim öne sürülecektir. Bu belirlenimlerin dışında Sartre’ın benliğin iki boyutta oluştuğuna dair yaptığı ayırım ve Beauvoir’ in kadının ötekiliğinin ortadan kalkması hakkında öne sürdüğü kuram benzerlik göstermektedir. Sartre’a göre kendi-için (pour-soi) aşkın, yaratıcı iken, kendi-için-başkası (l’autre-pour-soi) içsel, yapay nesneleşmiş bir hiçlik durumudur. Sartre burada bir ayırım gerçekleştirir ama bir dışlamada bulunmamaktadır. Otantik olma yolunda sonsuz bir diyalektik süreç bulunmaktadır. “Kendi-için (pour-soi) ve kendi-için-başkası (l’autre-pour-soi), her birinin kendini

¹¹⁶Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet-Yaşanmış Deneyim, Cilt II*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s.13.

¹¹⁷Donovan, *age.*, s.232.

¹¹⁸Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet-Olgular ve Efsaneler, Cilt I*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s.18.

başka (autre) yaparak ötekine başka-varlık kazandırdığı bir varlık oluştururlar.”¹¹⁹ Beauvoir kadını pour-soi (kendi için varlık) yapmaya çalışmakta ve kendi-için-başkası (l'autre-pour-soi)'nı dışlamamaktadır. Beauvoir, eğer bir öteki varsa öteki olmayan kişi olunması ve erkekler tarafından belirlenen kadının kendi varoluşunu oldurmasına engel olan, ötekiliğin öteki olarak ortaya çıkışının reddedilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Beauvoir kadın yaşamını çocukluktan itibaren ele alıp genç kız, evlilik, annelik ve yaşlılık dönemini İkinci Cinsiyet adlı eserinde incelemiştir. Kendinden sonra gelen bütün feministlere ilham olan eserine kısaca yer vermek gerekmektedir. Beauvoir'a göre kadın bedeni ve kadın arasında bir yabancılaşma bulunmaktadır. Kadınların adet dönemleri ağrılıdır ve olağan etkinliklerini güçleştirmektedir. Ruhsal sarsıntılar ile hırçınlaşan kadın her ay bir yarı delirme vakası yaşamaktadır.¹²⁰ Yaşadığı deneyimler ailedeki erkeklerden ve çevresinden saklaması gereken fizyolojik durumu bile kadını bir şeyleri gizleme konusunda ustalaştırmaktadır. Kadın daha sonraları kendisini keşfetmeye başladığında toplum tarafından güzel olma arzusu ile makyaj yapmakta, daha zayıf görünebilmek için korse kullanmakta, daha endamlı olabilmek için de topuklu ayakkabı giymekte ve bedenini olduğu gibi göstermemeye devam etmektedir. Genç kız olduklarında ise kadınların kaçınılmaz bir yazgısı olan evlilik olgusu karşılarında durmaktadır. Evlenmemeyi tercih etmek gibi bir durum toplum tarafından anlaşılammakta ve yaşı geçen kadınlar “kız kurusu” “evde kalmış kız” tabirleri ile anılmaktadır. Kadınların geçmişte eşlerini seçme özgürlüklerine nadir rastlanmaktadır. Bir şekilde evlenen kadının dünyası eşi, evi ve çocuğu olurken erkekler için çok eşli evlilik, dış dünyaya açılma, eve bağlı olmama ve benzeri durumlar olağan kabul edilmektedir. Kadın evlilik sonrasında erkeğin soyadını alır, eşinin dinine, sınıfına ve çevresine ait olur. Bazı toplumlarda köyden kente göç etmek kadın için mümkün olmamaktadır. Parya konumunda olan kız evlenip bir evin hanımı olabilme imkanına kavuşur. Katı kurullarla yetişmiş birçok burjuva kadını özgürlükleri için evlenmektedir. Bir şekilde evlenen ve topluma, anne baskılarına göre başarıya ulaşmış ev kadınlarının görevleri Tanrılar

¹¹⁹Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, Çev.: Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul 2011, s.768.

¹²⁰Beauvoir, *İkinci Cinsiyet*, Cilt II., s.66.

tarafından bir kayayı her sabah durmaksızın aynı tepeye çıkarmak ile cezalandırılan mitolojik karakter Sisyphos'un çektiği azaba benzemektedir.¹²¹ Sürekli tozlanan mobilyalar, her gün yıkanan tabaklar ve çamaşırların içerisinde ev kadını olduğu yerde yıpranmaktadır. İstenmeyen gebelikler, tecavüzler ve anneliğin bütün zorluklarından Beauvoir eserinde ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Sonuç olarak Beauvoir 'nın varoluşçu feminizm içerisindeki çözümü kadınların ötekileşmenin ve yabancılaşmanın farkına vardıldıktan sonra kadınlar için belirlenen her zorunluluğa karşı çıkmaktır. Kendi varoluşunu gerçekleştirme yolunda olan kadın aklını kullanarak ve özgürlüğünü eyleyerek özne olmalıdır. Kadınlar erkekler kadar ayırım yapma, seçme yeteneğine sahiptir ve böylece kendilerini geliştirmeyi seçebilirler, kadınları mevcut durumundan ileri götürebilir, kendi hayatlarının ve dünyanın sorumluluğunu alabilirler.

1.1.5. Radikal Feminizm

XX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan radikal feminizm, politik etkinliklere katılan kadınlar tarafından New York ve Boston'da ortaya çıkmıştır. Devrimci bir temelin ancak feminizm ile atılabileceğini düşünen kadınlar, toplumsal adalet ve barış sorunları ile ilgilenmişlerdir. Marksist feminizme karşı çıkarak aynı dönemde gelişen "kişisel olanın politik olduğu" tezinden hareketle kadınların ikinci sınıf görülmesinin nedeninin kapitalizm değil, erkek egemen toplumun olduğunu düşünmüşler.¹²² Ontolojik olarak kadınların erkekler ile eşit olduklarını düşündükleri için ise liberal feminizmi eleştirerek, kadınla erkek arasında eşitliğin değil farklılığın bulunduğunu vurgulamışlar, kadınlara özgü tavır ve davranışların, gelecekte ortaya çıkacak toplumların temelini oluşturmaları gerektiğini düşünmüşlerdir.

Radikal feminizmde önemli bir duruş noktası olan "kişisel olanın politik olduğu" düşüncesi ile bir araya gelen kadınların fikirlerinden kesitler sunmak uygun olacaktır. Terapi gruplarında yer alan kadınlara sorular yöneltilip, cevapları alındıktan sonra bu fikirler derlenmek için bir araya toplanmaktadır. Fikirler, kişisel problemlere çözüm sunamasa da kadınlara farklı bir bakış açısı kazandırmakta ve

¹²¹Homeros'a göre ölümlülerin en bilgisi olan mitolojik karakter olan Sisyphos hakkında ayrıca bk. Albert Camus, *Sisyfos Söyleni*, Çev.: Tahsin Yücel, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2019, ss.137-141.

¹²²Donovan, *age.*, s.266.

realist bir tutum takınma imkânı sağlamaktadır.¹²³ Birlikte zaman geçiren gruplarda kadınlar evlerinden çıkmakta, birbirleri ile fikirlerini paylaşmakta, sosyal hayata karışmakta ve kadınlar arası dayanışma imkânı bulmaktadır.

Radikal feminist grupların yazılarında temel düşüncelerden en önemlisi, kadınların evliliğin reddi görüşünü benimsemiş olmalarıdır. Bu amaçla üyelerinin en çok üçte birinin bir erkekle birlikte yaşamalarına izin veren bir üyelik kotası belirlemişlerdir. Aşkın, bağlılığın, kadınların potansiyellerini geliştirmede büyük bir engel olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle evliliğin, ailenin “heteroseksüel seks kurumunu” nun ortadan kalkmasının, bunun yerine “üreme için rahim dışı yollar” ın geliştirilmesini savunmuşlardır. Daha aşırı olan bir görüş ise Valerie Solaris’in 1968’de yayımladığı SCUM (Erkeklerle İlişkiyi Kesme Topluluğu) Manifestosu’ dur.

Simone de Beauvoir’dan etkilenen Shulamith Firestone’un Cinselliğin Diyalektiği (*Dialectic of Sex*) adlı eseri radikal feminizmin temel kaynaklarından kabul edilir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Firestone ’un bu eserinin bölümlerine kısaca yer verilecektir. Örneğin Firestone kadınların baskı altına alınmasının nedeninin biyoloji ve cinsiyete dayalı iş bölümünün olduğunu düşünmekte ve bu nedenle biyolojik aile diktatörlüğünün sona ermesi gerektiğini belirtmektedir.¹²⁴ Yine yazar, çocuk doğurma ve büyütme rollerini değiştirecek bir bilimsel çalışmanın gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Bilimsel çalışmalara bakıldığında günümüzde yapay dölllenme ve yumurtlama gerçekleşmiştir. Tüp bebek yöntemiyle yola çıkan birçok bilim insanı yapay plasenta geliştirilecek hatta bakire doğumlar bile gerçekleştirme imkânı bulacaktır.¹²⁵ Son olarak radikal feministler kadınların evlerine çekilmeleri fikrine karşı çıkararak toplumda aktif rol almaya gayret göstermiş, ataerkil düzeni devam ettiren bütün kurumları, aile içerisindeki eşitsiz tutumu, politikayı, biyolojiyi eleştirmişlerdir. Kadınların bedenlerine sahip olabilmelerini, doğum iznini, dünyaya getirmek istemedikleri çocuklardan korunmanın yöntemini yani kürtaj hakkını savunmuşlardır.

¹²³Carol Hanish, *Kişisel Olan Politikadır; Radikal Feminizm Üzerine*, Çev.: Hanife Aliefendioğlu, A. Nazar Erişkin, Kült İletişim, İstanbul 2013, s. 53-55.

¹²⁴Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği Kadın Özgürlüğü Davası*, Çev.: Yurdanur Salman, Payel Yayınevi, İstanbul 1993, s.13.

¹²⁵*Age.*, s.209.

1.1.6. Siyahi Feminizm

Üçüncü dalga feminizm içerisinde yer alan siyahi feminizm, diğer feminist akımları sadece sanayileşmiş toplumlarda yaşayan, orta sınıf beyaz kadını konu aldığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Bu nedenle siyahi feministlerin ilgilendikleri problemler diğer feminizm türlerinden farklıdır. Beyaz kadınlar ile farklı yönlerini ortaya koyan siyah kadınlar, daha az eğitim almakta, “zorunlu olarak” ağır şartlar altında çalışmakta, daha fazla ekonomik yük taşımaktadır. Siyah kadınlar evlerinde çocuklarını rahat bir şekilde büyütme imkanına bile sahip değillerdir. Siyah kadınlar her alanda görünmez haldelerken Sojourner Truth’un yankı uyandıran şu sorusu gündeme gelmiştir: Ben bir kadın değil miyim? Bu aslında yalnızca bir soru değil siyah kadınların görünür kılınmasının yoludur.¹²⁶ Kadınların iş yaşamına katılması, feminizmin bütün türlerinde işlenmekte fakat bu durum siyahi feminizmde daha geniş bir boyutta ele alınmaktadır. Siyahi filozof Angela Davis bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Bir çeyrek “özgürlük” yüzyılının ardından, geniş sayıda siyah kadın hala tarlalarda çalışıyordu. “Büyük eve” girebilmiş olanlar yeni olanaklara giden kapıyı sıkıca kapatılmış buldular-ancak, örneğin, tek bir beyaz ailenin karışık ev işlerini yapmak yerine beyaz ailelerin karışık çamaşırlarını evde yıkamayı yeğlemedikçe, tarlalardan, mutfaktan ya da çamaşırhanelerden kaçmayı başaran siyah kadın sayısı oldukça düşüktü.”¹²⁷ Anlaşıldığı üzere siyah kadınlar yaşamlarının her alanında emekleri ile sömürülmeye mecbur bir hayat yaşamaktadır. Tarlalarda, ağır şartlar altında, farklı meslek gruplarında çalışan siyah kadınlar iş yaşamına katıldığında da prestijli meslekler yapma olanağı bulamamakta, kendi evleri ve başka beyaz sahiplerinin evlerinde gerçekleştirdikleri emeğin karşılığıyla yaşamlarını sürdürmektedirler. Kadınların iş yaşamında yaşadıkları olumsuzlar karşılaştıkları kötü muameleleri de beraberinde getirmektedir.

Siyahi feministlerin değindikleri bir diğer konu olan tecavüz, köle ve köle sahipleri arasında geçen zorunlu bir ilişki biçimidir. Kölelerine yani siyah kadınlara sahip olan beyaz erkekler, aslında siyah ırkın üzerinde kurduğu hakimiyeti tecavüz gibi kötü bir muameleyle ifade etmektedir.¹²⁸ Siyahilerin yaşadığı bu kötü hayat

¹²⁶Donovan, *age.*, s.295.

¹²⁷Angela Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, Çev.: İnci Çeliker, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1994, s. 94.

¹²⁸*Age.*, s. 168.

tarzının; tecavüzün, açlığın, yoksulluğun yaşanması ise toplumda suç oranında artışlara neden olmaktadır.¹²⁹ Bu nedenle feministlerin yapması gereken ilk şey de maruz kaldıkları baskılara karşı çıkmaya çalışmaktır. Siyahi kadınların gördükleri ilk baskı olan ırkçılık ve bunun sonucunda yaşadıkları sömürü, dik durmaları ve çalışmaları gereken ilk alandır. Baskılara direnmek, cesaretle bu uğurda savaşmak siyahi feministlerin aşması gereken ilk engeldir.¹³⁰ Davis'in şu sözleri siyahi feministleri motive etmekte ve harekete geçirir niteliktedir: "Yeni bir dünya kurmamız gerek. Bu sorumluluk kuşaktan kuşağa geçti ve artık zamanı durdurmanın günü geldi. Değiştir, yık ve yeniden kur. Bencilliğin, ırkçılığın, şovenizmin ve bütün hakları ellerinde tutan küçük grupların bulunmadığı bir dünya yaratmak bizim görevimiz. Dünya insanlarıdır, bir arada yaşamaları, sevmeleri ve yaratmaları için."¹³¹ Irkçılığa karşı mücadele edilen her geçen gün, kadınlar daha özgürleşeceklerdir. Özetle, siyahi kadınların, feminist gündemde yer alması sınıf ve ırkları nedeniyle dışlanan "kesişim" noktalarının görünür kılınmasına olanak sağlamıştır.¹³² Siyahi kadınlar hem cins hem de renk anlamında öteki durumdadır. Ötekileştirilen kadınlar yıllarca köle olarak çalışmakta, beyaz erkeklerin şiddetine maruz kalmaktadırlar. Siyahi feminizm çalışmaları ırk, renk, cinsiyet ötekileşmesini bir arada ele aldığı için feminist düşünceye yeni bir boyut kazandırmıştır.

1.1.7. Postmodern Feminizm

Postmodernizm; modernizmden sonra gelen, kopan, öteye giden anlamına gelmektedir.¹³³ Sanat, edebiyat, felsefe gibi birçok alana sirayet eden postmodernizm, feminizm ile bağlantısı çerçevesinde ele alınacaktır. Lyotard postmodern sayılan tutumun en anlaşılabilir haliyle üst anlatılara karşı inançsızlık olduğunu belirtmektedir.¹³⁴ Lyotard, postmodernizmin üst anlatılara karşı olmasının nedenini çağdaş toplum ve kültürde ortaya çıkan bilginin meşrulaşması sorunundan

¹²⁹ Angela Davis, *Eğer Şafakta Gelirlerse*, Çev: Hamit Bozak, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.150.

¹³⁰ *Age.*, s. 13.

¹³¹ *Age.*, s. 145.

¹³² Hooks, *age.*, s.55.

¹³³ Steven Best, Douglas Kellner, *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s.19.

¹³⁴ Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev.: İsmet Birkan, BilgeSu Yayınları, Ankara 2014, s. 8.

kaynaklandığını düşünmektedir. Modern dünyanın yarattığı söylemler, büyük anlatılar artık inanırlılığını yitirmiştir.¹³⁵ Postmodern tutum ise işte bu noktada ortaya çıkmakta ve modern dünyanın kalıplaşmış rasyonalitesine, birleşik özne modeline karşı toplumsal olarak merkezsiz, parçalanmış bir özne modeli üretmektedir.¹³⁶ Postmodernizmin temel hamlesi anlaşıldıktan sonra feminizm ve postmodernizmin uyum sağlayıp sağlayamayacağına dair yeni bir problem ortaya çıkmaktadır. Tartışmalı olan bu konuda, feminizm ve postmodernizmi ayırıştırıp birleştiren düşünürler bulunmaktadır. Postmodernizmin üst anlatılara ve belirlenmiş özne biçimlerine karşı olduğu bilindiği taktirde, feminizmin de moderniteden beslenerek güçlenen, kadın-özne üretmeye çalışan bir üst anlatı olması da dikkat çekmektedir.¹³⁷ Güriz' e göre bu durumda feminizmin, postmodernizm ile bağdaşması kolay değildir.¹³⁸ Çünkü evrensel tutumlara karşı olan postmodernizm ile evrensel bir kadın tanımı yapan feminizm arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır. Feminizm, içerisindeki türler farklılık gösterse de genel itibariyle tarih boyunca gücü elinde bulunduran erkeklere karşı, güçlü ve ayakları yere basan bir kadın kimliği oluşturmaya çalışmaktadır. Feminizm, kadınların bir özünün bulunduğunu ve bu özün toplumda belirgin hale getirilmesi, sosyal-siyasal olarak görünür kılınması adına mücadele etmektedir. Bu düşünceye karşı postmodernizm ve feminizmin birleşmesinin, feminizme yeni bir boyut kazandıracaklarını düşünenlerde bulunmaktadır. Varoluşçu feminizmin, kadın üzerindeki belirlenimlerin doğuştan değil sonradan oluştuğu düşüncesi, postmodern feminizme kaynaklık etmektedir. Toplum tarafından belirlenen kadın kimliklerine dair düşüncelerin oluşması fikri, kadın ve erkek cinsiyetinin sarsılmazlığına da yeni bir boyut getirmiştir. Temelde postmodernizm ve feminizmin ortak noktalarına yöneldiğimizde her iki akım da aydınlanma düşüncesinin hiyerarşik yapılanmalarına karşıdır.¹³⁹ Feminizm erkek temelli aydınlanma dünyasına, postmodernizm de aydınlanmanın kendisine karşı çıkmaktadır. Bu ortak noktalara rağmen feminizm genel itibariyle kadın kimliğini kabul edip onu yüceltmeye çalışırken, cinsiyetçi yaklaşıma karşı çıkan

¹³⁵ *Age.*, s. 74.

¹³⁶ Steven Best, Douglas Kellner, *age.*, s. 21.

¹³⁷ Adnan Güriz, *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk: Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1997, s. 67.

¹³⁸ *Age.*, s. 67.

¹³⁹ *Age.*, s. 68.

postmodernizm ile ayrılmaktadır. Postmodern feministler, kadın ve erkek cinsiyetçiliği ayrımını reddedip evrensel kadın düşüncesinden hareket ederler. Kadın; batılı, siyahi, lezbiyen olarak ayrılamaz, belirlenemez, bu nedenle belirli bir kadınlıktan söz edilemez. Bu durumda postmodern feminizm, radikal ve liberal feminizm ile çatışmaktadır.¹⁴⁰ Bu çatışkı, LGBT hareketlerin yayılmasıyla birlikte postmodern feminizmi daha da güçlendirmiş, geleneksel feminist yaklaşımı muhafazakâr olmakla eleştirmiştir. Eleştiriler ve çatışmalar aslında feminizmi devamlı geliştiren bir ideolojiye dönüştürmüştür. Böylece postmodern feminizm, kadın öznesinin reddinden çoğul kimliklere, eşitlik vurgusundan farklılık vurgusuna geçiş yapmıştır.¹⁴¹ Postmodern feminizmin öncü ismi Butler' ın düşünceleri ayrı bir başlık altında, ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.2. Farklı Yönleri ile Bazı Feminist Öncüler

1.2.1. Mary Wollstonecraft

Birinci dalga ve liberal feminizmin önemli isimlerinden biri olan Wollstonecraft, kadınların özgürleşme mücadelesinde öncü düşünürlerdendir. Liberal feminist Wollstonecraft, akla önem veren, hemcinslerinin eğitim ve siyasi haklarını kazanmaları konusunda sesini duyurmaya çalışan, bir kadındır. O, kadınların akıllarını merkeze almalarına, duygularıyla yanlış kararlar vermemelerine, eğitim alarak kendilerini geliştirmelerine vurgu yapmıştır. Temel düşüncelerini içeren ve İngiliz reformcu¹⁴² olarak adlandırılmasını sağlayan: (A Vindication of the Rights of Woman) Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi adlı eseri ile tanınmaktadır. Bu eserini kız çocuklarının eğitim almalarını, kadınların bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerini amaçlayarak kaleme almıştır. Wollstonecraft' ın felsefi düşüncelerine liberal feminizm adlı bölümde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu başlık altında ise onun feminist olmasına neden olan farklı yönlerinden ve yaşam deneyimlerinden kısaca bahsedilecektir.

¹⁴⁰ *Age.*, s. 68.

¹⁴¹ Emel Uzun Avcı, "Nermin Abadan Unat", Ed.: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 10: Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss.650- 666, s. 661.

¹⁴² Lucy Mangan, *Feminizm Kitabı*, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s. 140.

Wollstonecraft'ın kadınların hayatlarına dokunma, iyileştirme çabaları deneyimlerinden ortaya çıkmaktadır. Yaşamın içerisinde kopan bir feminist olarak, yedi çocuklu bir ailede doğan Wollstonecraft, alkolik ve eşine şiddet uygulayan babasının annesine zarar vermesini önlemek için annesinin uyuduğu odanın kapısının önünde gecelerini nöbet tutarak geçirmiştir. Evlilik ve doğumu sonrasında problemlerle karşılaşan kız kardeşine yanlış olan evliliğini bitirmesinde destek olmuştur. Yaşamının ilerleyen zamanlarında Wollstonecraft, dönemin ünlü gazetecisi ve politik filozofu William Godwin ile tanışmıştır. Godwin, Wollstonecraft'ı tutku dolu, asi, yaşamın her anından keyif alan bir savaşçı olarak tanımlamaktadır. Godwin ve Wollstonecraft'ın yaşadıkları tutku dolu aşkın sonucunda evlilik dışı bir kızları dünyaya gelir ve kızının doğumundan on bir gün sonra Mary Wollstonecraft otuz sekiz yaşında yaşama gözlerini yumar. Acı dolu olayın ardından Godwin, kızları Mary Shelley'i kendi itibarının zedelenmesi pahasına yetiştirir ve annesinin ruhunu taşıyan Mary Shelley ise Frankenstein'i kaleme alarak ünlü bir yazar olur. Kısa ömründe kadınlığın zorluklarını ve güzelliklerini iliklerine kadar hissederek yaşayan Wollstonecraft, kendi tabiri ile sesini bulmuştu, kuşkusuz kadınlardan da akıllarından ve yüreklerinden gelen sese kulak vermelerini, zihinlerindeki zincirlerden arınarak bilinçli hareket etmeleri için mücadele vermelerini dilemektedir. Unutulmamalıdır ki tarihe adını altın harflerle yazdıran hiçbir kadın yalnızca güzel ya da zarif olduğu için o konumda değildir.¹⁴³ Kadınların davranış biçimlerinde artık bir devrim yapmanın zamanı gelmiştir.¹⁴⁴

1.2.2. Virginia Woolf

Virginia Woolf XX. Yüzyılın en önemli entelektüel figürlerinden biridir. Çeşitli alanlarda çalışmalar yapan Woolf, edebiyatçı, eleştirmen ve feminizmin önem kazanmasında öncüdür. 1882'de Londra'da kalabalık bir ailede yazar bir babanın kızı olarak dünyaya gelen Woolf, annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Woolf 'un erkek kardeşleri üniversite eğitimi alma hakkına sahipken dönemin şartlarından dolayı o, yalnızca evlerindeki babasının kütüphanesinde kendini geliştirmeye gayret göstermiştir. Babasının zengin kütüphanesi onun için büyük bir şans olmasına

¹⁴³Wollstonecraft, *age.*, s.45.

¹⁴⁴*Age.*, 70.

rağmen eğitim eşitsizliğine maruz kalması onun için hayatının sonuna kadar büyük bir hüznün olarak kalmıştır. Babası, Victoria Çağı'nın tanınmış yazarlarından Sir Leslie Stephen, çağının diğer babalarından farklı olarak çocuklarına baskı yapmadığı, diğer insanlarda saygı uyandırdığı halde, salt kişiliğinin ağırlığı ile kızını ezmektedir. Annesi kalabalık ailesine bakmak için yıpranıp kırk dokuz yaşında ölmüşken, babasının yetmiş iki yaşına kadar yaşaması Woolf üzerinde büyük bir öfkeye neden olmaktadır.¹⁴⁵ Babasına olan acımasız hıncı, annesinin çekimsiz ve fedakâr bir kadın oluşu, erkek kardeşleri eğitim alırken kendi ve diğer kadınların eğitim alamaması Woolf'u feminizme yaklaştırmış eserlerinde güçlü kadın karakterler yaratmasına neden olmuştur. Bazı rivayetlere göre çocukken üvey erkek kardeşinin tacizlerine maruz kalan Woolf, hayatı boyunca akıl sağlığını yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Dönemin aydınları arasında olan Leonard Woolf ile evlenen Virginia Woolf, hayatının sonuna kadar eşine derin bir bağlılık hissetmiştir. Leonard Woolf'un evlerine kurduğu matbaa makinesi Virginia Woolf'un eserlerini yazması ve kolaylıkla basmasını sağlamıştır. Leonard Woolf, Virginia Woolf'un kafasını dağıtması ve içinde bulunduğu ruhsal bunalımdan uzaklaşması için her koşulda eşinin yanında olmuştur. Otuz yaşında evlenen Virginia Woolf, evliliklerinin ilk dönemlerinde çocuk istemiş fakat eşi onun ruhsal ve bedensel olarak sağlık sorunlarından dolayı anneliğe uygun olmadığını düşünmüştür. Anne olma duygusu Virginia Woolf'un kafasını bir süre meşgul etse de ölmeden önce yazabilecek kadar eser yazmaya dair yoğun isteği ve bedenen çocuk doğurma eyleminin ona ağır geleceği düşüncesi ile yazmaya devam etmiştir. Onun feminizmini anlayabilmek için, feminizm izleri ile dōşeli Kendine Ait Bir Oda (A Room Of One's Own) adlı eserine kısaca değinmek gerekmektedir. Eserin adından yola çıkarak söylenmelidir ki bir kadının yazabilmesi için öncelikle bir odaya, özel bir alana ihtiyacı vardır. Kadınlar kendilerine yetecek kadar para kazanmalı, kendine zaman ayırmalı ve erkekler ne der diye düşünmeden yazmalıdır. Woolf'a göre bir kadının özgürleşmesinin yolu ilk olarak ekonomik bağımsızlıktan geçmektedir. Kendine Ait Bir Oda'da yaşlı bir piskopos olan karakter, geçmiş ve gelecekteki hiçbir kadının Shakespeare kadar dahi olamayacağını savunduktan sonra Woolf, bu eserinde Shakespeare'e onun kadar zeki bir kız kardeş olan Judith karakterini yaratmıştır.

¹⁴⁵ Mina Urgan, *Virginia Woolf-Yaşantı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 12.

Judith çok zeki bir kızdır fakat abisinin devam ettiği ortaokula devam edememiş ve kitap okumasına dahi izin verilmemiştir. Babasından şiddet görmüş, annesi tarafından dışlanıp on yedi yaşında istemediği biriyle zorla evlendirilmeye kalkıştığında ise Judith, Londra'ya kaçmıştır. Judith tiyatrolarda çalışmak istemiştir ama o dönemde kadın rollerini erkek çocukları oynadığı için alaya alınmıştır. İşsiz ve yoksul olan Judith, Nick Greene adında bir karakterin metresi olup, hamile kalınca kendi hayatına son vermiştir. Yalnızca kadın olduğu için, üstelik bir dâhiyken yirmi yaşına gelmeden Judith heba olmuştur. Dönemin koşulları göz önüne alındığında bir kadının şiddet görmesi, istemediği kişi ile evliliğe zorlanması alışlagelinmiş bir durumdur. Kadına yalnızca yakıştırılan ev hanımlığı ve annelikten Woolf, asıl önemli olanın beden değil kafanın iffeti ve erdemi olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁶ Kadınların okumasına ve sosyal hayatta bulunmasına karşı çıkan zihniyetin karşısında kadınlar aksine dik durmalılardır. En iyi yetişmiş kadınların ruh ve bedenlerini eğitebilen kadınlar¹⁴⁷ olduğunu düşünen Woolf, dönemin koşullarının kadınların fikir bildirmeleri konusunda ne kadar ürkütücü olduğunu bizzat yaşamıştır. İçinden gelen yazma aşkı hiçbir şeyin ona engel olmasına izin vermemiştir. Onu üniversitelere almayan, yanında erkekler olmadan okul kütüphanesini kullanma ve çimlerde yürüme olanağı tanımayan, zihniyete karşı: “Kitaplıklarınızı istediğiniz kadar kapatıp kilitleyin ama benim aklımın özgürlüğüne vurabileceğimiz hiçbir kilit, hiçbir kapı, hiçbir sürgü yoktur.”¹⁴⁸ diyebilecek kadar “kendi deyimiyle” ateş parçasıdır.

Woolf derin olarak hissettiği yazma aşkıyla, edebiyat dünyasında da görünür olmaya, önemli eserler kaleme almaya devam etmiştir. Onun otobiyografik eseri olarak adlandırılan (To the Lighthouse) Deniz Feneri'nde gerçek ile kurguyu bir arada yani bilinç akışı tekniği ile okuyucularına sunmaktadır. Bu eserinde kadınların günlük yaşamına yönelik davranışlarına, basitin ardındaki gizeme odaklanmıştır. Woolf'un yaşamının acı izlerini, babasına ve kendisine olan öfkesini bu eserinden de anlamaktayız: “Bıçağı alıp babasının kalbine saplamak simge olarak sürekli içinde taşıdığı bir şeydi. Ama o yaşta orada oturmuş iktidarsız bir öfkeyle ona bakarken,

¹⁴⁶ *Age.*, s. 46-47.

¹⁴⁷ Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*, Çev.: Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.69.

¹⁴⁸ *Age.*, s.84.

öldürmek istediği aslında babası, kitap okuyan o adam değil, üzerine çullanan o şeydi.”¹⁴⁹ Woolf’un yaşadığı ağır depresyon hâli, onun yazarlığı açısından olumlu, yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürmesi açısından oldukça olumsuz bir durumdu. Eserinde yine başka bir bölümde şu satırlara yer vermektedir: “Güzellik ve durağanlık yatak odasında el ele tutuşmuştu ve üzerleri örtülmüş sürahilerle koltukların arasında dolaşan rüzgârın o gözcüleri, usulca sokularak bir yerlere sürtünen, hırıldayan, tekrar tekrar o soruları soran... “Göçüp gidecek misiniz? Yok olacak mısınız siz de?””¹⁵⁰ Woolf, uzun betimlemelere yer verdiği eserinde, durağan bir yaşamın, mutlu bir evlilik yaşasa dahi, evliliğin beraberinde getirdiği sorumlulukların, yalnızlığın ve ait hissedememenin üzerinde yarattığı olumsuz etkileri anlatmaktadır.

Woolf, edebiyat tarihinde bilinç akışı tekniğinin en başarılı örneklerinden biri olan Mrs. Dalloway adlı eserinde ise farklı iki kadın karakterin serüvenlerini karmaşık bir sırayla anlatmakta ve daha sonra bu kadın karakterlerin yaşamlarını kendisinin yaşamı ile birleştirmektedir. Woolf’un bu eserinde, intiharına dair ipuçlarına yer verdiği satırlardan birkaç alıntı yapmak uygun olacaktır. “Güneş, buluttan geçerken Londra’ya da düşüncelere de bir durgunluk çöker; çalışma durur. Zaman direklere çarpar. Kalakalırız. Duygudan yoksunuzdur, insanın gövdesini ayakta tutan, artık alışkanlıkların iskeletidir.”¹⁵¹ Bu alıntıdan onun, tükenmiş bir biçimde günler ne getirdiyse onu yaşamaya çalıştığını, derin boşluk ve anlamsızlık hislerinin içerisinde boğulduğu anlamaktayız. “Hem göl kıyısında annesiyle babasının yanında ördeklere yem atan bir çocuktu, hem de gölün kıyısında duran annesiyle babasına doğru koşan yetişkin bir kadın; kucağında hayatını taşıyordu.”¹⁵² Yaşamının sonunun geleceğini hissedip, sonunu getirecek olan nehre sürekli ziyaretlerini gerçekleştiren Woolf’un, eserleriyle hayata tutunmaya çalıştığını ve ailesine olan öfkesinin gittikçe azaldığını anlamaktayız. Üzücüdür ki yaşamının ilerleyen yıllarında yazıya, edebiyata, sanata olan tutkusu bile Woolf’un narin bedenini ayakta tutamamıştır. Dönemin siyasi çalkantıları, İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği bunalımlar, savaşın ilk yıllarındaki Nazi Almanya’nın zaferi onun için

¹⁴⁹ Virginia Woolf, *Deniz Feneri*, Çev.: Kıvanç Güney, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2020, s. 206.

¹⁵⁰ *Age.*, s. 147-148.

¹⁵¹ Virginia Woolf, *Mrs. Dalloway*, Çev.: Tomris Uyar, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 53.

¹⁵² *Age.*, s.47-48.

takıntı haline dönüşmüştür. Eşi onu Londra'dan uzaklaştırırsa da her gece havalarda uçan bomba sesleri zaten hassas olan bedenine ağır gelmiştir. Daha önce de birkaç kez intihar girişiminde bulunan Woolf, elli dokuz yaşındayken evlerinin yakınındaki Ouse Nehrine ceplerine taşlar doldurarak atlayıp intihar etmiştir. Yaşama gözlerini çok erken yuman Woolf, onu ölümsüzleştiren, akıllardan silinmeyecek ve ruhlara derinden dokunacak birçok eseri günümüze bırakmıştır.

1.2.3. Simone de Beauvoir

1908 Paris'te dünyaya gelen Simone de Beauvoir yazar, gazeteci ve feminist filozoftur. Annesi koyu Yahudi bir ailenin kızı, babası ise hukukçudur. Mutlu ve refah dolu yaşamları Birinci Dünya Savaşının başlaması ve babasının askere çağırılmasından sonra sekteye uğramıştır. Kalp rahatsızlığı nedeniyle savaştan erken dönen babası eşini ve çocuklarını terk etmiştir.¹⁵³ Kızları Simon ve Helen'i sıkı kurallar çerçevesinde yetiştiren anne, bu yaşanan acı olaydan sonra kızlarını evlerinden daha disiplinli bir yatılı okula göndermiştir. Bu okulda Beauvoir, tutkunu olduğu özgürlüğünün kısıtlanması, ahlak ve din baskılarını derinden hissetmesi, toplum tarafından verilen tüm belirlenimlerden soğumasına yol açmıştır. Çok sevdiği arkadaşı Zaza ile bu okulda tanışması ve Zaza'nın yirmi bir yaşında vefat etmesi Beauvoir için bir diğer üzücü olaydır. Annesi, babası, arkadaşı ile yaşadığı olumsuzluklar onu daha çok düşünmeye, okumaya, yazmaya yönlendirmiştir. Beauvoir, yatılı okuldan ayrıldıktan sonra Sorbonne Üniversitesinde felsefe eğitimi alıp Fransa'nın en genç kadın felsefe öğretmeni olmuştur. Yaşadığı dönemde felsefe okuması, düşüncelerini özgürce dile getirmesi ile marjinal bir yaşam sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Beauvoir Sorbonne Üniversitesinde hayatını derinden etkileyen Sartre ile tanışmıştır. Beauvoir'ın varoluşçu filozof Sartre'a yaşamının sonuna kadar duyacağı derin bağlılık zihnini özgürleştirmiş aynı zamanda da yormuş ve hayatını sınırlandırmıştır.¹⁵⁴ Sartre ile yakınlığı nedeniyle Beauvoir'ın yazılarında özgün olup olmadığına dair eleştiriler bu dönemde dile getirilmiştir. Sartre ve Beauvoir iki tür aşk (amour) olduğunu düşünmekte ve belirledikleri ilk aşk türünün birbirlerine olan hislerini ifade eden, gerekli aşk (amour nécessaire) olduğunu düşünmüşlerdir. Bu

¹⁵³ Nermin Sarıbaş, "Simone De Beauvoir", *Kafka Okur*, S.:15 2017, ss.2- 14, s. 2.

¹⁵⁴ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet, Cilt I.*, s.13.

aşktan vazgeçilmesi söz konusu değildir ve toplum tarafından belirlenen imza zorunluluğu ile kurulan evlilikten daha değerlidir. İkinci aşk türü ise şarta bağlı (amour contingent) gelip geçen aşk türüdür. Serbest ilişki olarak adlandırılan birlikteliklerinde ömürlerinin sonuna kadar birbirlerine düşünsel olarak bağlı kalıp, ikinci tür aşka da arkalarını dönmemişlerdir. İkinci Dünya Savaşının başlaması ile Sartre askere gider ve Beauvoir işine, yazın hayatına devam etmektedir. Beauvoir Sartre'a duyduğu derin bağlılığı, sevgiyi yüreğinde taşımış, ona kavuşacağı her anı iple çektiğini, Sartre'a yazdığı mektuplarında belirtmiştir.¹⁵⁵

Yazın hayatında feminist geleneği derinden etkileyen yazar, toplumsal cinsiyet kavramı ve cinsiyetlerin toplum sonucunda belirlendiğini belirterek kendinden sonra gelen feminizm tarihini derinden etkilemiştir. Kurgu ve kurgu dışında birçok eser kaleme alan Beauvoir, Sartre'la birlikte Les Temps Monernes adlı bir dergi çıkarmıştır. Siyasal bir dergi oluşturan Beauvoir, Cezayir ve Macaristan'ın bağımsızlığını, Vietnam Savaşı'na karşı olarak sol siyasal davanın yanında yer almış, öğrenci yürüyüşlerine katılmıştır.¹⁵⁶ Egzistansiyalist felsefe ve feminizm arasında sıkı bir bağ kurup feminizme yeni bir soluk getirmiştir. "Castor" (cesur) lakabı ile bilinen Beauvoir, kapağında kürtaj olduğunu belirten 343 kadının isimlerinin bulunduğu Le Nouvel Observateur' u yayımlamış ve bu eser birkaç saat içerisinde tükenmiştir. O dönemde olumsuz bir tepkiyle karşılanan kürtaj ve kadınların bedenlerine sahip olmaları konularına eğilen Beauvoir, yaşadığı dönemde gazetelerde, radyolarda büyük tepkilerle karşılaşmış ve gözaltına dahi alınmıştır.¹⁵⁷ Beauvoir, bedenlerine sahip olan kadınların, yaşamlarını da ellerinde tutabileceklerine inanmıştır. Kadınların kendini geliştirmesinin gerekliliğini çok küçük yaşta annesinin yıkadığı bulaşıkları kurularken, camdan dışarı baktığında bütün kadınların aynı işleri yaparak oyalandığını ve aynı döngü içerisinde yaşamlarının son bulduğunu fark etmesi ile başlamaktadır. Bu durumdan anlaşılan kadınlar içkin (immanent), erkekler ise aşkın (transendant) varlıklardır ve kadınlar erkeklere göre konumlandırılmaktadır. Ona göre dişilik bir doğa olgusu değil, kültür kodudur. Toplum tarafından dayatılan cinsiyet nitelikleri, ahlak ve sosyal yaşamın

¹⁵⁵ Simone de Beauvoir, *Simone de Beauvoir'dan Sartre'a Mektuplar*, Çev.: Zeynep Bayramoğlu, Düşün Yayıncılık, İstanbul 1996, s.137.

¹⁵⁶ Lucy Mangan, *Feminizm Kitabı*, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s. 115.

¹⁵⁷ Sarıbaş, *age.*, s. 14.

getirdiği zorunluluklar Beauvoir için sahte birer belirlenimden ibarettir. Toplumsal belirlenimler insan hayatını çepeçevre sarar ve insana onun dışına çıkma imkânı vermemektedir. Kız çocukları doğar, pembe kıyafetlerini giyer ve bebekleri ile oynarken anne olmaya hazırlanmaktadır. Okuması, çalışması, eş bulma yaşı, bedenine sahip olup olmama durumu bile toplum tarafından belirlenmektedir. Eril düzen kadını çocuklarına ve erkeğe adamasını beklemektedir.¹⁵⁸ Bu şekilde kendine yabancılaşan kadın kendini beğendirme ve kabul ettirme arzusu ile bilincinin farkında olmadan yaşamına anne, ev kadını olarak devam etmektedir. Kadınlar, varoluş yolculuğundan onları alıkoyan “öteki, başka” durumuna düşüren engellerle mücadele ederek özgürlüklerini eylemelidirler. Edilgenlikten çıkan kadın bir diğer cinsi gözden düşürmeye çalışmanın aksine, kendi yaratımı ile övünür, onlarla eşit olduğunu öne sürer.¹⁵⁹ Erkeklerin ve kadınların doğal ve zorunlu ilişkisi farklılaşmanın ötesinde, kardeşliklerini olumlamalarını gerektirmektedir.¹⁶⁰ Beauvoir, ruhuna ve zihnine âşık olduğu Sartre ile ilişkilerini barışçıl bir şekilde devam ettirdiklerini, birbirlerine felsefi ve günlük yaşamlarında destek olduklarını belirtmektedir. Beauvoir’ın Sartre’a yazdığı mektuplardan Sartre’a ne kadar içten bir sevgiyle bağlandığını anlamaktayız: “Sizi yeniden göreceğimi düşündüğümde içim yaşama sevinciyle doluyor ve sanki dünya baştan yaratılıyor. Siz asla bir hayalet olmayacaksınız. Ah, eşsiz küçüğüm, iradem, kuvvetim, yaşamımın anlamı, siz ölürseniz ben de çok geçmeden arkanızdan geleceğim, çünkü hayatta dayanamayacağım tek şey sizden yoksun kalmaktır. Canım sevgilim, sizinle aynı dünyayı paylaşmak ne olağanüstü bir şans!”¹⁶¹ Bu sözlerinde belirttiği gibi, yetmiş sekiz yaşında yaşama gözlerini yuman Beauvoir kendinden kısa bir zaman önce hayattan göçen Sartre’ın yanına gömülmüştür.

1.2.4. Sylvia Plath

Amerikan edebiyatının melankolik prensesi olarak tanınan Sylvia Plath 1932’de Boston’da doğdu. Biyoloji profesörü olan babasını henüz dokuz yaşındayken kaybetmenin hüznü ile yalnızca dokuz yaşına kadar çok mutlu olduğunu

¹⁵⁸ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet, Cilt I.*, s.16.

¹⁵⁹ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet, Cilt II.*, s. 437.

¹⁶⁰ *Age.*, s.447.

¹⁶¹ Beauvoir, *Simone de Beauvoir’dan Sartre’a Mektuplar*, s. 141.

hissettiğini belirtmektedir. Annesi ise hasta olan erkek kardeşiyle daha fazla ilgilendiği için Plath, yalnız ve mutsuz bir çocukluk geçirmiştir. Hayatı boyunca ağır derece manik depresif bozuklukla mücadele eden Plath annesinin uyku haplarını içerek ilk intihar girişimini çocukluk yıllarında gerçekleştirmiştir. Dokuz yaşında ilk şiiri basılan Plath, daha sonra Cambridge Üniversitesinde okuyan başarılı ve disiplinli bir öğrenci olmuştur. Kendi gibi şair olan Ted Hughes ile tanışıp kısa süre sonra büyük bir mutluluk ile evlenmişlerdir. Yazdığı şiir kitapları ile ödüller alan Hughes ile evliliklerinin ilk yılları Plath için bir ilham kaynağı olsa da eşinin başarısı altında yavaş yavaş ezilmeye başlamıştır. Plath, öğretmenlik yapmış bir hukuk bürosunda yarı zamanlı çalışmış ve aynı zamanda da yazmak için mücadele etmiştir. Evliliklerinden kısa bir süre sonra bir kızları dünyaya gelmiş ve Plath yazdığı şiirler ile henüz çok az sayıda insan tarafından tanınmıştır. Evde ve işte çalışmanın, üretememenin, çocukların sorumluluğu Plath'ı, evdeki gürültü de Ted Hughes'ı yormaya başlamıştır. İkinci çocuklarını kucaklarına alan çiftin evliliklerinde krizler baş göstermeye başlamıştır. Evden gittikçe uzaklaşan Hughes'ın aile dostları olan bir kadın ile Plath'ı aldatması geri dönülmez bir problem başlatmıştır. Bu olaydan sonra Hughes'ı affetmeyen Plath, eşinin gitmesi ile özgürleşip yazmaya başlamıştır. Plath'ın eserleri feminizmin bugününe özellikle Amerikan toplumunun ideal kadın tipine dair incelemelerde bulunması ve bu durumun doğurduğu sonuçların toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması açısından önemlidir. O, şiirlerinde kullandığı güçlü metaforlarla kadınların yaşam ve ölüm arasındaki hayatına vurgu yapmaktadır.¹⁶² Örneğin feminist edebiyat için önemli olan, “Lady Lazarus” adlı şiirinden bir bölüme yer vermek uygun olacaktır:

*“Pek yakında, evet pek yakında
Mezar inimin yediği etim
Gene üstümde olacak eve gittiğimde.
Bir kadın olacağım yine, yüzümde gülümseme.
Otuzumdayım daha.
Kedi gibi dokuz canım var hem de.”¹⁶³*

¹⁶² Linda Wagner-Martin, *Sylvia Plath: A Literary Life*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, s. 133.

¹⁶³ Sylvia Plath, *Ariel*, Çev.: Yusuf Eradam, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s.16.

Kadınların yaşadığı bunalımlar ve aile içi şiddeti iliklerine kadar yaşayan ve birçok kez intihar girişimlerinde bulunan Plath, kadınların güçlükler arasında inadına güçlü kalması gerektiğini şiirinde de görüldüğü gibi ölümüne dek savunmuştur. Plath'ı daha yakından tanıma fırsatı bulduğumuz ve feminist edebiyatta da oldukça önemli olan onun otobiyografik eseri Sırça Fanus 'ta (The Bell Jar) Plath çocukken babasını kaybetmenin verdiği buruklukla, gençliğinde evliliğinde, anneliğinde, eşliğinde yaşadığı sıkıntıları dile getirmektedir. Plath'ın feminizmini ve Sırça Fanus adlı eserini anlayabilmek için 1950'li yılların Amerikan toplumunda kadın yaşamına kısaca değinmek gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında erkekler savaşa katıldığı için kadınların sosyal yaşamdaki yeri artmıştır. Savaş sonrasında ise kadınların asıl ait olduğu sosyal rollerine, yani evlerine geri dönmeleri gerekmiştir. Plath'ın eleştirdiği bu toplum zihniyeti kadınların erkeklere hizmet etme fikrini içermektedir. Güncelerinde belirttiği gibi Plath, kendi ve diğer kadınların özgür olmaları istemiş, kendi hayatında da evlilik kararı alma fikrini uzun süre düşünmüş ve evliliğin beraberinde getirdiği sorumlulukların onu kısıtlayacağından korkmuştur. Yemek pişirmek, ev kurmak, bir erkeğin düşlerine itici güç olmak ve aynı anda tutkuyla mesleğini yürütebilme fikri onun için çok ürkütücü bir durumdur.¹⁶⁴ Plath bu dönemde kadın olarak doğmanın bir şanssızlık olduğunu düşünmüş, bir kadının tek özgür eyleminin bir eşi seçmek ya da geri çevirmek olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ Kadınların evlerinde sakin ve sadık yaşamlar sürmeleri toplum tarafınca beklenirken aynı durum diğer cins için belirleyici bir kural olmamaktadır. Erkekleri dışlamayan hatta öven ahlak kuralları kadınlar için acımasız bir şekilde işlemektedir. Bir kadının bir tek temiz yaşantısı olması gerekirken, erkeğin biri temiz diğeri kirli iki yaşantısının olabileceği düşüncesi Plath'a ağır gelmektedir.¹⁶⁶ Kadınlar iyi eşler, iyi anneler olmak zorundayken erkekler bencilce kendi mücadelelerini vermektedirler. Yaşamı boyunca yalnızca kendi mücadelesini veren eşi Ted Hughes bir Noel günü Plath'ı ve çocuklarını görmeye gelir ve evden bir yabancı olarak döner, Plath o an bir psikiyatri doktorunun dahi artık onu anlayamayacağına dair derin bir üzüntü anı yaşamıştır. Sırça Fanus' ta da hem zaten Noel kartlarındaki melekler gibi kendini

¹⁶⁴ Ted Hughes, *Sylvia Plath'ın Günceleri*, Çev.: Şadan Karadeniz, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 142.

¹⁶⁵ *Age.*, s. 42.

¹⁶⁶ Sylvia Plath, *Sırça Fanus*, Çev.: Handan Saraç, Kırmızı Kedi Yayınevi., İstanbul 2018, s.85.

çevreleyen güzel bir eşe, çocuklara ve bir köpeğe sahipse, bu doktor bana nasıl yardım edebilir ki.¹⁶⁷ diyerek acısını ifade etmiştir. Eşinden hem psikolojik hem fiziksel şiddet gören bir kadın olarak problemlerinin ağırlığı altında ezilen Plath'a artık ne doktorlar ne de ilaçlar yardım edememektedir. Uzun süre ölüm fikri ile boğuşan Plath çocuklarını gece uyutur, bir süre kadar onları tok tutacak yiyecekler hazırlar, odalarına gaz girmemesi için kapılarını bantlar ve henüz otuz yaşındayken kafasını fırının içerisine sokarak yaşamına son verir. "Sırça fanusun içinde ölü bir bebek gibi tıklıp kalan insan için dünyanın kendisi kötü bir rüyadır."¹⁶⁸ Rüyasına son veren Plath umut dolu küçük bir kız çocuğunun yaşamın içerisine sıkışma anını betimleyerek ölümsüz eserler bırakmıştır. Vefatı üzerine eski eşi, Plath'ın Ariel adlı eserini temize çekip yayınlamış ve bu eser o dönemin en beğenilen kitapları arasına girmiştir. Eski eşi Hughes, editörlük ve kocalık hakkını kullanarak Plath'ın eserlerini yayınlarken çoğu bölüme müdahalede bulunmuştur. Plath'ın yaşadığı ağır depresyonun izlerinin, çocuklarına yansımamasını isteyen Hughes'ın, bu davranışının altında kendi popülaritesini korumak adına bir yaptırım uyguladığı aşikardır.¹⁶⁹ Kısa süren yaşamında birçok hayata dokunan Plath sadece içinde susmak istemeyen bir ses olduğu için kadınların susması, köleleşmesi, ezilmesi hakkında ardında birçok satır bırakmıştır.

1.2.5. Judith Butler

Postmodern feminizmin öncü ismi 1956'da Amerika'da doğan Butler, queer kuram ve feminist felsefeye katkı sağlamakta olan postyapısalcı bir filozoftur. Aynı zamanda LGBTİ+ (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transseksüel, İnterseks) mücadelesi içerisinde yer alan günümüzün politik bir aktivistidir. Butler'ı anlayabilmek için onun felsefesini oluşturan anahtar kavramlara ve etkilendiği düşünörlere kısaca değinmek gerekmektedir. İngilizce "queer" kelimesinin Türkçe karşılığı yamuk, tuhaf, anlamlarına gelir ve eşcinsel bireylere yönelik aşağılama ifadesi içermektedir.¹⁷⁰ New York Onur Yürüyüşünde kendilerine Queer Nation (Tuhaf

¹⁶⁷ *Age.*, s. 135.

¹⁶⁸ *Age.*, s. 244.

¹⁶⁹ Fatmagül Berktaş, *Kadın Olmak/ Yaşamak/ Yazmak*, Pencere Yayınları, İstanbul 1998, s.22.

¹⁷⁰ Feryal Saygılıgil, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s.224.

Millet) adını veren bir grup bu sözcüğü sahiplenmiştir.¹⁷¹ Queer kuram, Butler'ın Cinsiyet Belası (Gender Trouble) adlı eseri ile de akademide yer edinmeye başlamıştır. Butler, öğretisini cinsiyetlerin ve kimliklerin altüst edilmesi, cinsel uçlarda yaşayan ve yaşamaya çalışanlar için yaşanabilir bir kültürel hayatın mücadelesi için oluşturmuştur.¹⁷² Butler'ın etkilendiği postmodern düşünce, toplumun belirlediği keskin kategorilerden oluşan ayrımlara karşı çıkmaktadır. “Postmodernizme bir dizi konum yüklenmiştir, sanki o bir dizi konumun taşıyıcısı olabilecek bir şeymiş gibi: Varolan yalnızca söylemdir, sanki söylem her şeyin ondan kaynaklanarak oluştuğu tek maddeymiş [stuff] gibi; özne ölmüştür, bir daha “ben” diyemem; gerçek diye bir şey yoktur, yalnızca tasavvurlarımız vardır.¹⁷³ Butler teorisini oluştururken Foucault, Witting, Deleuze' den etkilenmiştir. Bir postmodern düşünür olan Foucault, eşcinselliğin tarih öncesinde de bulunduğunu fakat bir problem olarak ele alınmadığını belirtmiştir. Foucault'ya göre cinsellik doğal değil iktidar söylemi tarafından üretilen tarihsel bir kategoridir.¹⁷⁴ Etkilendiği bir diğer düşünür olan Deleuze ise bir veya iki değil ne kadar birey varsa o kadar cinsiyet olduğunu düşünmektedir.¹⁷⁵ Toplumsal cinsiyetin ikiye sınırlı kalması için bir sebep olmadığını belirten¹⁷⁶ Butler, aynı şekilde Wittig'den de etkilenerek bireysel öznelerin ortaya çıkması için cinsiyet kategorilerinin yok olması gerektiğini düşünmektedir.¹⁷⁷

Butler'ın cinselliğin tarihini yorumlaması ve dekonstrüksiyona uğratması cinsiyet tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Cinsiyet ve biyoloji verilerinin gerçekliğini sorgulayan Butler üzerinde Foucault etkisi biyoloji cinsiyet konularında da görülmekte, o da Foucault gibi biyolojinin bir söylem iktidarının alanı olduğunu düşünmektedir. Biyolojide beden kadın ve erkek olarak ikiye ayrılarak cinsiyet farkları oluşmuş olur. Bu şekilde eril ve dişil tanımları inşa edilir, inşa edilen bu toplumsal düzen ise değerler, yargılar ve inançlar üzerine bina edilir. İnsanlar çok

¹⁷¹ *Age.*, s.219.

¹⁷² Judith Butler, *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev., Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul 2020, s.32.

¹⁷³ Judith Butler, “Olumsal Temeller: Feminizm ve “Postmodernizm” Sorusu”, *Felsefelogos: Feminist Felsefe*, C.:4/S.:15 2001, ss.19-34, s.20.

¹⁷⁴ *Saygılıgil, age.*, s.220.

¹⁷⁵ Butler, *age.*, s. 201.

¹⁷⁶ *Age.*, s.51.

¹⁷⁷ *Age.*, s. 69.

küçükken cinsiyete dair renklere, yakıştırılan davranış ve mesleklere göre oluşturulur. İnşa edilen cinsiyet normlarının yapılanması ve yinelenmesi cinsleri üretilip bozar. Bu yineleme aracılığıyla normdan kurtulan ve onu aşan, tanımlanamayan çatlaklar açılır. Bu çatlaklar inşayı bozma olasılığı taşır.¹⁷⁸ Günümüzdeki feminizmde de çatlaklar olduğunu düşünen Butler, bir krize işaret ederek bu krizin geçici bir durum olmadığını ve feminizmin asıl potansiyelini açığa çıkaracağını düşünmektedir. Feminizm uzlaşma varsayımından kurtulup farklılıklara, evrensel kültüre yönelmelidir ve bu durum feminizm hareketini canlı tutacak olan şeydir.¹⁷⁹ Feminizm önceden olduğu gibi yalnızca kadın ve erkek olarak kimlikleri konumlandırmamalıdır. Butler sabit kimlikler yerine, akışkan kimlikleri gündeme getirmektedir. Normatif kimlik anlayışına karşı çıkan Butler, kimlik denen şeyin imkansızlığını belirtmektedir. İlk başta da değinildiği gibi Butler'ın felsefesinin temel amacı, cinsel uçlarda yaşayanların yaşama imkanlarını artırmak ve feminizme işlemiş olan heteroseksizmi eleştirip feminizme yeni bir boyut kazandırmaktır.

¹⁷⁸ Judith Butler, *Bela Bedenler*, Çev.: Cüneyt Çakırlar, Zeynep Talay, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014, s.20.

¹⁷⁹ Alev Özkazanç, *Feminizm ve Queer Kuram*, Dipnot Yayınları, Ankara 2015, s.27.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FEMİNİZMİN FENOMENOLOJİK İNCELENMESİ

2.1. Fenomenoloji

Araştırmamızda, kadın kimliğinin özüne ulaşabilmek adına, feminist teorilerin güncel durumuna bakmak anlamında fenomenolojik bir saptama yapılacağı vurgulanmıştır. Burada, fenomen ve fenomenoloji kavramlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Fenomen Grekçede “phainomenon”, Fransızcada “phénomène” görünen şey, aydınlanmak anlamında, “görünüş-logos” şeklinde, fenomenoloji/görüngübilim olarak anılmaktadır.¹⁸⁰ Fenomen, anlam itibariyle duyular yoluyla algılanan tecrübenin objesidir.¹⁸¹ Felsefe tarihi boyunca fenomene filozoflarca farklı anlamlar verilmiştir. Platon için fenomen görünüşler dünyasındaki değişenler iken, Kant’a göre fenomen insanın bilme sınırlarını oluşturmaktadır.¹⁸² Edmund Husserl ise fenomene klasik anlamından çok daha farklı bir anlam yüklemiş, fenomenolojiyi bir yöntem olarak kullanmıştır.

Husserl’e gör fenomenolojide amaç, öze yaklaşmak için doğal tavırdan (natürliche einstellung) kurtularak fenomenolojik bir tavra geçmeye çalışmaktır. Yöntem ise aşkınsal paranteze alma (transandantal epokhe) olarak bilinen her şeye şüpheyle yaklaşarak, özü parantezin içinde bırakmakla mümkün olacaktır.¹⁸³ Dışarıda bırakılması gereken doğal tavır, içinde bulunulan dünyanın olduğu gibi dogmatik bir şekilde kabulünü içermektedir. Fenomenolojik tavır ise doğal tavırdan gelen her verinin askıya alınması ile mümkündür. Bütün belirlenim ve yorumlar dışarıda kaldığında geriye yalnızca bilinen kalmaktadır. Bilinçli bir yönelimsellik ile gerçekleştirilen tavır, özü ortaya çıkarmaktadır.¹⁸⁴ Husserl’in ancak yaşayarak ve önyargıdan uzak bir biçimde doğal tavrı bir kenarda bırakarak yönelinen yöntemini

¹⁸⁰ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s.82.

¹⁸¹ M. Rosenthal & P. Yudin, *Felsefe Sözlüğü*, Çev.: Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, s.163

¹⁸² İvan Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, Çev.: Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, s.171.

¹⁸³ Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Çev.: Harun Tepe, Bilim ve Sanat Yayıncılık, Ankara 2003, s.18.

¹⁸⁴ *Age.*, s. 20.

feminizme uygulamak ve bu yöntemi gerçekleştirmeye çalışacak olmak, Husserl'in deyimi ile yaşam dünyasını anlayabilmenin yolunu açacaktır. Çağdaş düşünür Lyotard, insanı konu alan bilimlere ışık tutulurken, fenomenolojinin dışardan bir eklenti olmadığını hatta bu düşüncenin merkezi olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁵

2.2. Feminizm ve Fenomenoloji İlişkisi

Feminizm ve fenomenoloji arasında önemli örtüşmeler vardır. Her iki hareketin de amacı temelde görünenin ardındaki görünmeyeni ortaya çıkarmaya çalışmaktır.¹⁸⁶ Açığa çıkarılacak olan öz ve bu açığa çıkarma pratiği fenomenlere yönelme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durumu sağlayan fenomenoloji metodolojisi dahil olmak üzere, yöntemin kendisi de öze ulaşma, görünür olma imkânı bulmaktadır.¹⁸⁷ Feminist fenomenoloji; kadının özüne dair benzersiz bir yöntem sunarak, tüm belirlenimlerin dışında, bilinçli bir yönelimsellik aracılığıyla kadını inceleme olanağı sunmaktadır. Bu yöntem sayesinde kadınlarının deneyimlerine yönelerek özlere ulaşmaya çalışılmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım gerçekleşmeye başladığında kadın deneyimleri refleksif bir süreç geçirmektedir. Bu süreçte ön kabullerin paranteze alınması, tarihsel olarak kadını değersizleştiren bütün varsayımların askıya alınmasını gerektirmektedir.¹⁸⁸ Feminist fenomenolojinin görevi fenomen olarak kadın ele alındığında hemen görülemeyen anlamları ortaya çıkarmak için o fenomeni, betimleme ve indirgeme ile anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla ataerkil ve anaerkil söylemler kadınların deneyimlerini ifade etmekten yoksun kaldığında, “kadın” görünür olacaktır. Fenomenoloji, doğal tavrı dışarıda bırakarak kadının anlam ötesi incelenmesi ile hiper-yansıtma basamağına geçilme amacı taşımaktadır.¹⁸⁹ Feminist fenomenoloji yalnızca kadını değil kadınlar arasındaki farklılıkları da gözler önüne sermektedir. Örneğin orta sınıf beyaz kadın ile siyahi kadının çalışma koşullarına aynı şekilde yaklaşılammamaktadır. Bu nedenle

¹⁸⁵Jean-François Lyotard, *Fenomenoloji*, Çev.: İsmet Birkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 59.

¹⁸⁶ Helen A. Fielding, “Feminizm”, Ed.: Sebastian Luft, Søren Overgaard, *The Routledge Companion To Phenomenology*, Routledge, New York 2011, ss.518-527, s. 518.

¹⁸⁷ *Age.*, s. 526

¹⁸⁸ Kristin M. Langellier, “Appreciating Phenomenology and Feminism: Researching Quilting and Communication,” *Human Studies*, C.:17/S.:1 1994, ss.68-80, s. 67.

¹⁸⁹ *Age.*, s. 70.

feminizmin, farklı kadınların kendi deneyimleriyle yaşamda bulunduğu, düşünebildiği, bu farklılıkların anlaşılacağı bir feminist fenomenoloji biçimine ihtiyacı vardır.¹⁹⁰ Bu sayede feminist fenomenolojiler, fenomenolojinin ve feminizmin klasik odaklarını değiştirip daha derin bir anlam ve yeniden tanımlamalar sağlayacaktır.¹⁹¹ Basit gibi görünen deneyimin ardındaki anlam, kadının özünü, sadeliğini açığa çıkaracaktır. Feminizm ve fenomenoloji beraberliğinde her ikisi de zenginleşecektir.

2.3. Kadın Fenomenine Bakış

2.3.1 Beden

Antik çağlardan beri beden vurgusunun önemli bir etken olması yalnızca erkekleri değil kadınları da ciddi anlamda etkilemiştir. Bedenin ruh karşısında ikincil konumda olması, kadının ya da bedenin zamanla bir meta haline gelmesi, beden kavramının üzerinde durulması gereken nedenlerdendir. Geçmişten günümüze bedenin cezbedici olması, kapatılması, yakılması, acılar çekerek çoğalması gibi durumlara değinilmiştir. Kadın bedeni her zaman belli ölçüler içine hapsedilmiştir. Bu duruma korseler ve topuklu ayakkabılar giymek, zayıf olabilmek için ölümcül diyetler uygulamak gibi örnekler verilebilir. Knibiehler'e¹⁹² göre kadınlar için dişil ve çekici olmak hoş, erkeksi görünmek ise acayip bir durumdur. Korselerin kadınlar için bu kadar tutulması ve hala kullanılmasının nedeni budur. Korse beli daha ince göstermekte ve hatları ön plana çıkartmaktadır. Çünkü zayıf cinsin asli ve meşru silahı güzelliğidir ve kadın, bu silahla asıl güçlü olanı ehliletirmeye çalışmaktadır.¹⁹³ Güzelleşmek adına korseler ve rahatsız kıyafetler giymek kadınlar için hoş olmanın bedeli olarak görülmektedir. Kadınları kendilerine yabancılaştıran ve güzel olma arzusu için çekilen çileler yüzyıllardır devam etmektedir. İnsanların

¹⁹⁰ Shannon Sullivan, "Feminism and Phenomenology: A Reply to Silvia Stoller", *Hypatia*, C.: 15/S.:1 2000, ss.183-188, s. 188.

¹⁹¹ Alia Al-Saji, "Feminist Phenomenology", Ed.:Ann Garry, Serene J. Khader, Alison Stone, *The Routledge Companion to Feminist Philosophy*, Routledge, New York 2017, ss.143-154, s. 143.

¹⁹²1922 doğumlu ve şu an 101 yaşında olan tarihçi, feminist yazar Knibiehler, yaşam tecrübesi açısından önemli ipuçları vermektedir.

¹⁹³ Yvonne Knibiehler, "Vücutlar ve Yürekler", Ed.: Georges Duby, Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi IV: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*, Çev.: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, ss.307- 346, s. 308.

bakımlı, temiz, hoş görünme arzusu gayet doğal olmakla birlikte bu çalışmada; kadınları bedenlerine hapseden, kendilerine zarar vermelerine, toplumun güzellik algılarını kendilerinden üstün tutarak araşsal özneler haline gelmelerine neden olan uç örnekler eleştirilmektedir.

Feminizm türlerinin hepsinde kadın bedeni ile ilgili önemli ayrıntılar bulunmaktadır. Feminizm türlerinde beden; aydınlanmacı liberal feminizm türünde beden ve akıl birlikteliği, kültürel feminizmde anneliğe yapılan vurgu, marksist feminizmde bedenin emeğinin sömürülmesi, radikal feminizmde kürtaj ve doğum kontrolü, varoluşçu feminizmde bedenin kadınları kısıtlaması, siyahi feminizmde kadınların bedenlerinden dolayı ezilmeleri gibi konular bağlamında işlenmiştir.

Feminist fenomenolojiye gelindiğinde ise Young'un belirttiği gibi "Beden" konusundaki temel problem kadının, bedeninin çerçeveselendirildiği ölçüde sınırını çizmesi ve buna göre davranmasının beklenmesidir.¹⁹⁴ Young'un Kız Gibi Atmak anlamına gelen (Throwing Like a Girl) adlı denemesi feminist fenomenoloji açısından bir klasik haline gelmiştir. Young, makalesine Erwin Straus'un insanın dik duruşuna yönelik yaptığı iki cinsiyet arasındaki fırlatma tarzının farklılığına dair yaptığı yorumlara yer vererek başlamaktadır. Straus, bir topu eline alan beş yaşındaki kız ve erkek çocuğunun taşı fırlatma şeklinin birbirinden farklı olduğunu düşünmektedir. Erkek tek ayağını geriye alır, bütün bedenini buna uygun hale getirir. Kız ise tüm bedenini harekete geçiren bir eylem ile değil, yalnızca kolunu kaldırıp topu atmaktadır.¹⁹⁵ Straus, bu kadar küçük yaşta oluşan farklılığın edinilmiş değil biyolojik bir unsurdan kaynaklı olduğunu düşünmekte ve bu durumun nedeninin öğrenilmesi için kadınlığın özüne inilmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁹⁶ Young'un bu örneği kullanmaktaki amacı araştırılması gereken şeyin kesinlikle fenomenler değil, cinsiyetin kendi içindeki varlığını hareket yoluyla yansıtırma biçimi olduğunu göstermektir. Young bedenin özünü anlamamız için ilk olarak Merleau-Ponty daha sonra Beauvoir'nın beden hakkındaki görüşlerine değinmektedir. Direk, "Merleau-Ponty'ye göre gören ile görülen şeyi birbirine bağlayan ten, hem şeyin

¹⁹⁴ Juliana Oliveira Missaggia, "In defense of Feminist Phenomenology: Lived Body, Facticity and The Problem of Essentialism", *Revista Ideação*, S.:42 2020, ss.272-286, s. 276.

¹⁹⁵ Iris Marion Young, "Throwing Like a Girl: A Phenomenology of Female Body Comportment Motility and Spatiality", *Human Studies*, S.:3 1980, ss.137-156, s. 136.

¹⁹⁶ *Age.*, s. 138.

görünürlüğünü hem görenin bedenselliğini kurandır. Dolayısıyla ten, beden ile dünya arasında bir engel değil, ikisinin birbiriyle iletişimini olanaklı kılandır.”¹⁹⁷ Dışardan algılanan beden ile içinde çeşitli duygular hissedilen beden arasında, özellikle kadınlar için farklı anlamlar bulunmaktadır. Merleau-Ponty bedenın gizil anlamını şu şekilde ifade etmektedir: “Normal kişide bir beden herhangi bir nesne olarak algılanmaz sadece, bu nesnel algıda ikamet eden daha gizli bir algı da vardır: Görünen bedenın altında yatan bir cinsel şema vardır, bu şema tam anlamıyla bireyseldir, erojen bölgelere vurgu yapar, cinsel bir fizyonomiyi resmeder ve kendisi de bu affektif¹⁹⁸ bütünlüğe katılmış olan erkek bedenın jestlerini çağırır.”¹⁹⁹ Kadınların bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bedenlerine yükledikleri bu anlam, araçsal özneler haline dönüşmelerine neden olmaktadır. Kadın bedenının meta olarak görülmesinde çağımızın gittikçe dijitalleşen dünyası, moda anlayışları, içinde bulunulan dönemin güzellik algıları, bedenın hastalık boyutunda yeniden yaratılması gibi çoğaltılabilen nedenler bulunmaktadır.

Kaliforniya Üniversitesi’nde görev yapmakta olan feminist filozof Haraway’ın beden problemine dair yaklaşımı, günümüz feminizm problemlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. “Tanrıça olmaktan ziyade siborg olmayı tercih ederim.”²⁰⁰ Diyerek çarpıcı tartışmalara neden olan Haraway, kadının ikincil bir varlık olarak görülmesinin nedeninin, ataerkillik tarafından kadının bedenden ibaret düşünülmesi olduğunu belirtmektedir. Bedene farklı bir anlam yüklediği, ironilerle çevrili ve anlaşılması zor olan Siborg Manifestosu adlı eserinde, bilimin ve teknolojinin egemen olduğu bir dünyada toplumsal ilişki biçimlerinin bu nedenlere bağlı olarak değişeceğini savunduğu argümanın sanayi toplumundan, çok şekilli bir enformasyon sistemine yönelmiş bir hareketin içerisinde olduğunu belirtmektedir.²⁰¹ Değişme ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak beden, artık geçmişte olduğundan çok daha farklı bir anlam taşımaktadır. Haraway’a göre içinde bulunulan beden, yalnızca deriye

¹⁹⁷ Zeynep Direk, *Dünyanın Teni: Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 69.

¹⁹⁸ “Duygulanım” anlamına gelen bir sözcüktür.

¹⁹⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Algının Fenomenolojisi*, Çev.: Emine Sarıkartal, Eylem Hacımuratoğlu, İthaki Yayınları, İstanbul 2016, s.223.

²⁰⁰ Donna Haraway, *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, Çev.: Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 74.

²⁰¹ *Age.*, s. 29.

hapsolan bir biçimde yaşamını sürdürmemektedir. Haraway cesaretle şu soruyu bizlere yöneltmektedir: “Bedenlerimiz niçin derimizde bitmelidir, ya da derinin içine sokulan başka varlıkları da kapsamalı mıdır?”²⁰² Bilimdeki gelişmeler beden farklı uzantılar ile yaşamına devam ettiğini ya da organ nakli, yüz nakli gibi işlemler nedeniyle aslında deri altında sınırlı tek bir “ben”e sahip olunmadığını ortaya koymuştur. Şimdiye kadar feminizmin türlerinde de incelendiği gibi kadın bedeninin erkeğe kıyasla zayıflığı, bedeninin getirdiği dezavantajlar, kadının ezilmesine neden olmuştur. Ama Haraway’ın bakışı ile bedene yaklaşıldığında ataerkilliğin hiçbir kısıtlaması kadın bedeni tasvirinde geçerli olmayacaktır. Çünkü artık beden bir “siborg, bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır.”²⁰³ Siborg zararlı olmamakla birlikte ilişki kurmaya da ihtiyaç duymaktadır. Bu sayede kadın öteki olmaktan çıkar. Biyoloji, felsefe, zooloji, tıp gibi alanları birleştiren Haraway bedene dair çarpıcı bir manifestoyu sunmaktadır. Fakat bu oluşum ve “siborg” olarak adlandırılan varlık biçiminin kadın bedenini başkalaştırmaya ve değiştirmeye yönelik bir hareketi taşıyıp, taşımadığını tartışılmalıdır. Toplumsal cinsiyetlerin ve bedenlerin mekanikleştiği diğer canlı türleriyle birleştiği bir argüman, ne derece kadını olduğu gibi kabul etmektedir, bu durum da düşünülmesi gereken bir diğer problemdir.

2.3.2. Emek

Emek, kadın ve erkeğin eşit olmadığını gözler önüne serdiği için feminizm türlerinde üzerinde sıklıkla durulan, değinilmesi gereken bir kavramdır. Marksist feministlerden Benston ve Costa’nın emek konusundaki fikirlerine daha önceki bölümlerde yer verilmiştir. Cinsiyet rolleri bağlamında içkinleştirilen ve eve ait olarak görünen kadınların yaşamlarının ev içerisinde gerçekleştirdikleri emek, kadının sömürüldüğü ilk alan olarak görülmüştür. Bora’nın, Kadınların Sınıfı adlı eserinin önsözünde yer verdiği gibi: “Kadınların kendilerini eve bağlayan zincirleri

²⁰² *Age.*, s. 66.

²⁰³ *Age.*, s. 2.

kırabilmeleri için, bu zincirlerin nasıl kurulduğunu anlamak zorundayız.”²⁰⁴ Bu alıntıdan yola çıkarak kadının çocukluğundan itibaren yetiştiği ev içinde gösterdiği emek, evliliği ile başka bir eve taşınmıştır. Üzerinde özellikle durulmasına karşın kadınların emeğinden yararlananlar yalnızca kapitalistler değildir. Kadının evde onlara tahsis edilen hizmetlerden yararlanan baba ve eşlerini unutmamak gerekir. Kadınların bulunduğu hizmetler ekonomik düzey, ırk, kültür gibi etmenlere göre değişse de kadınlar hizmet eden konumdadır. Aynı ekonomik düzeye sahip olan kadın ve erkek bile aynı evin içerisinde aynı standartlarda yaşamamaktadır.²⁰⁵ Kadınların toplumdaki cinsiyet rollerinin belirlemeleri dışında bu emeği harcamalarının nedeni yaptıkları işlerin sevgi ilişkisi içinde gerçekleşmesidir. Kadınlar en sevdikleri insanlar için ev içi işleri gerçekleştirir ve pragmatik bir tavır içinde olmazlar. Hatta bu durum kadınlar için sevginin bir dışavurumu olarak algılanıp, kadınların göze görünmeyen ev emeği “sevgi karşılığı çalışma” olarak adlandırılabilir.²⁰⁶

İş yaşamına katılan kadınların durumuna gelindiğinde ise “sözde” evlerinden kurtulan kadınların örneğin fabrikalardaki çalışma koşulları da hiç iç açıcı bir durumda değildir. Evlerinde kendi yuvalarının işlerini gerçekleştiren kadınlar ağır iş yaşamında hem ev hem mesleklerinin beraberinde getirdiği sorumluluklarla ilgilenmektedirler. Günümüzde kamu ya da özelde çalışan kadınların durumu da geçmişten farklı değildir. Sigortasız, iş güvenliği bulunmayan kadınlar, çok az bir ücret karşılığı bütün zamanını satmak zorunda kalmaktadırlar. Geçmişte Fleck fabrikasında çalışan kadınların, ağır şartlara ve uğradıkları tacizlere karşı gelerek grev yapması greve katılan bir kadın tarafından şu şekilde aktarılmaktadır:

“Fabrikada kadınlar hatırlıyorum, ağlarlar, ama gık çıkarmaya cesaret edemezlerdi. Grev başladığından beri kendilerine güvenleri geldi, düşüncelerini söylemeye cesaret edebiliyorlar, çünkü onları da birilerinin dinlediğini fark ettiler. Grev gözcülüğü yapmış bir kadın bir daha hiçbir

²⁰⁴ Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 9.

²⁰⁵ Heidi Hartmann, “Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği” Haz.: Gülnur Acar Savran, Nesrin Tura Demiryontan, *Kadının Görünmeyen Emeği*, Yordam Kitap, İstanbul 2012, ss.157- 198, s. 167.

²⁰⁶ Gülnur Acar Savran, *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Kitap, İstanbul 2013, s. 19.

zaman eskisi gibi olamaz ve buna ya da başka bir fabrikaya dönünce, fabrika yönetiminin ya da bir erkeğin kendisine cinsel bir harekette bulunmasına ya da 'Şunu yap, bunu yap' diye emretmesine veya onu bozuk bir makineye oturtup, 'Ya çalışırsın ya çeker gidersin!' demesine bir daha kesinlikle izin vermez. Böyle şeylere artık hiçbiri pabuç bırakmayacaktır.'"²⁰⁷

Kadınların deneyimlerinin feminist fenomenoloji açısından önemli olduğuna daha önce değinmiştik. Kadınların çalışıp özgürleşmesi miti geçmişte de günümüzde de gerçekleşmemiştir. Kadınlar şikâyet ettikleri ev işlerinden, iş yaşamına geçtiklerinde de kurtulamamaktadır. Temelde iyileştirilmesi gereken kadının emeğinin görünür hale gelmesidir. Kadınların toplum içerisindeki dayanışmaya katkıda bulunması, yaşlı bakımı, yemek, temizlik, yazlık-kışık hazırlıklar kadınlardan sağlanan doğal bir kaynak gibi görülmemelidir. İş ya da ev yaşamının dışında kadının istediği şey nedir ve kadın nerede daha üretken olabilir. Saati olmayan ve bir iş tanımı olarak görülemeyen ev işçiliği mi yoksa fabrikalarda, tacizlere maruz kalarak ya da mobbinglere rağmen çalışarak yaşamını sürdürmek mi kadınları özgürleştirilebilir bu tartışılması gereken bir noktadır. "Kişisel olanın politik olduğu" düşüncesi, emek söz konusu olduğunda da belirgin olarak hissedilmektedir.

2.3.3. Şiddet

Kadın hareketi söz konusu olduğunda üzerinde durulan en önemli problemlerden biri de şiddettir. Şiddetin kaynağına, nedenlerine, çözüm bulma çabalarına dair çalışmalar hep var olsa da ikinci dalga feminizm ile konunun derinlemesine analizi yapılmış, kadınlar eyleme geçmeye başlamışlardır.²⁰⁸ Kadına yönelik şiddetin kaynağı üzerine çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Örneğin Shahrzad Mojab, namus cinayetlerinin, şiddetin, ataerkil toplumlarda çok eski bir pratik olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹ Engels şiddetin temelinde, hayvancılık, tarım gibi

²⁰⁷ Joanne Naiman, *Marksizm ve Feminizm: İki Ayrı Kuram*, Çev.: Saadet Özkal, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 33.

²⁰⁸ Berna Ekal, "Feminist Hareket ve Erkek Şiddetiyle Mücadele", Ed.: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 10: Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss.468-476, s. 468.

²⁰⁹ Sinan Özbek, "Matemsiz Ölümler: Namus Cinayetlerinin Felsefi Bir Çözümleme Denemesi", *Felsefelogos: Şiddet*, C.:13 S.:37 2009, ss.13-20, s.14.

faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte toplumun yapısının değişmesini, bunun sonucunda ise kadınların birer meta haline geldiğini belirtmiştir. Kadınların güçlerinin azalması analık hukukuna zarar vermiş hatta sonlanmasına neden olmuştur. Bu durumun sonucunda kadınlar artık kendi evlerinin yönetiminde bile söz hakkına sahip olamaz duruma gelmişlerdir. Yönetimi sağlayan erkek olduğu için kadınlar köle durumuna gelmiş, aşağılanmış, çocukların dünyaya gelebilmeleri için birer alet durumuna düşmüşlerdir.²¹⁰

Geçmişten günümüze aile içi şiddetin nedenlerine gelindiğinde ise eşlerin yetiştikleri kültürel koşulların etkisi çok büyüktür. Örneğin Türk toplumunda kız çocuklarının şiddetle terbiye edilmesine, kadınların sürekli çocuk doğurup şiddet görmesi gerektiğine dair birçok atasözü ve deyimler bulunmaktadır. “Kızını dövmeleyen dizini döver.” “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.” “On beşindeki kız ya erde gerek ya yerde.” ... Atasözlerinden anlaşıldığı üzere kız çocuğu, iyi terbiye edilip eş ve anne olmak üzere hazırlanmalıdır.²¹¹ Aile içi şiddetin diğer nedenlerine gelindiğinde de bireylerin otokontrol sahibi olmaması, eşlerin eğitim ve statü farkı, kıskançlık, değer atfetmeme gibi durumlar gösterilmektedir.²¹² Şiddet denildiğinde ilk olarak akla kadınların fiziksel temas sonucu zarar görmesi gelse de şiddetin birçok türü bulunmaktadır. Sözlü ve psikolojik şiddet kadınların birçoğunun yaşamında en az bir kez maruz kaldığı bir durumdur. Cinsel taciz, tecavüzler nedeniyle de yaşamına son verilen birçok kadın bulunmaktadır. Kadınlarla ilgili yapılan çalışmalar, kadınların şiddete uğrama sıklığını ve yüzdelerini ayrıntılı olarak vermektedir.²¹³

Kadınların kamuda, akademide, ev içerisinde daha birçok alanda şiddete maruz kaldıkları ve bu durumun devam ettiğini maalesef bilinmektedir. Her geçen gün cinayete kurban giden, işkenceler edilerek öldürülen kadınların sayısını

²¹⁰ *Age.*, s. 14.

²¹¹ Ayrıca bk. Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul 2004.

²¹² Aliye Mavili Aktaş, “Aile İçi Şiddet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Şiddet*, S.:43 2007, ss.151-158, s.151.

²¹³ Ayrıca bk. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu, 24. Dönem 2. Yasama Yılı 2011. Canan Arın, “Kadına Yönelik Şiddet” *Cogito: Şiddet*, S.:6-7 1996, ss.305- 312. Pınar İlkaracan, Leyla Gülçür, Canan Arın, *Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz*, Metis Yayınları, İstanbul 1996.

yazmakla bitirilemez. Bir cinayet haberi ile karşılaşıldığında suçlu kişinin akıl sağlığının yerinde olmadığı gibi bir düşünceyle akıl sağlığımızı koruma eğilimindeyizdir. Fakat: “Tecavüzle ilgili ampirik çalışmalar, suçu işledikleri sırada erkeklerden yalnızca yüzde beş gibi küçük bir bölümünün psikotik olduğunu göstermiştir.”²¹⁴ Peki şiddete dur demek ve kadının yaşam alanını korumak için ne yapılabilir. Şiddet, kadını en çok yaralayan deneyimdir. Hanish, feminizmin belki de en büyük sloganı olan “Kişisel Olan Politikdir” adlı eserinde; kadınların bu denli sömürülmesi, ezilmesi gibi durumların nedeninde kadınların şiddeti, yalnızca kendi ile ilgili bir mesele olarak gördüğünden kaynaklandığını düşünmektedir. “Emek” başlığı altında da işlendiği gibi, kadın emeğini en sevdiklerine harcamakta, emeğini ise babası, eşi gibi en yakınları sömürmektedir. Fenomenolojik bakışla da incelendiğinde kadın ilk şiddetine büyük olasılıkla terbiye edilmek amacıyla ailesinin evinde rastlamaktadır. Daha ileriki yıllarda ise kıskanıldığı için ya da kendisini öldüresiye seven adam tarafından şiddetle karşılaşmaktadır. Kadının iki kişi arasında gerçekleştiğini zannettiği şiddetin nedeninin politik olduğunu fark etmesi belki çok zor belki de hiç gerçekleşmeyecek bir durumdur. Kadın ve erkek arasında yaşanan, mahrem tutulan şiddet bir illüzyon olmaktan çıkıp kolektif olarak çözülebilecek politik bir sorundur.²¹⁵ Kanunlar, koruma hareketleri, kadınların güvence altına alınması, tutarlı ve caydırıcı cezalar, psikolojik eğitimler şiddeti azaltabilecek çözümlere örnek olarak sunulabilir.

2.3.4. Aile-Anne

Feminizm türlerinde kadınların aile içindeki konumuna dair genellikle olumsuz yönde değerlendirmeler yapılmaktadır. Genel itibariyle ev içi görev ve sorumluluklar kadını içkinleştiren durumlardır. Aile kuran beraberinde anne olan kadının üretimi, kendini geliştirme, gerçekleştirme olanağı doğal olarak güçleşmektedir. Kültürümüzde de kadın yuvayı tasarlayan, çekip çeviren bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada fenomenolojik bakışla kadına yüklenen durumların incelenmesi gerekmektedir. Toplular, gelenekler, dinler, ebeveynler,

²¹⁴ Diana Scully, *Tecavüz Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcüler Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: Şirin Tekeli, Laleper Aytek, Metis Yayınları, İstanbul 1993, s. 55.

²¹⁵ Carol Hanish, *age.*, s. 8.

kadını ve erkeği bir aile çatısı altında görmek istemektedir. Toplumda, kurulan aile hayatının insan yaşamını daha düzenli kılacağına dair genel bir kanı bulunmaktadır. Dışardan yüklenen ve görünen fenomenleri doğal tavır olarak değerlendirip, parantezin dışında bırakıldığında aile, annelik, eş olmak farklı bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Aile kuran birçok kadının yaşamı; yemek, temizlik, eş üçgeni arasında geçmektedir. Sosyal sınıf, ekonomik durum, çocuk sayısı ve kültürün etkisiyle kadınların görevleri değişse de genel itibariyle kadınların ev içi sorumlulukları erkeğe kıyasla fazladır. Çalışmayan ve ev içerisinde yaşamını gerçekleştiren kadınların eşlerine, evlerine zamanla doğal bir bağlılık gerçekleştirdikleri görülmektedir. Günümüzde tanısı konan ve tedavi gerektiren agorafobi, belki de geçmişten beri varolan bazı ev kadınlarında görünen, farkına dahi varılmayan bir durumdur. Seidenberg ve DeCrow “Eviyle Evli Kadınlar” adlı eserlerinde, bazı kadınların evlendikten sonra kendilerini çaresiz ve bağımlı hissettiklerine değinmektedirler. Kendi kendine hareket etmekten korkan kadın, yalnız bir şekilde yolculuğa çıkamaz, alışveriş yapamaz, kendini dışarda güvende hissetmez. Eşine bağımlı bir şekilde yaşar ve kendi kararlarını bile veremez duruma gelir.²¹⁶ Bu durumu halen yaşayan birçok kadın bulunmaktadır. Eviyle evli kadınlar bu durumun sağlıksız bir durum olduğunun farkında bile olmazlar. Toplumun ev ve aile içerisinde kadına yüklediği sorumlulukları yerine getirdiklerini, evlerine bağlı, iyi birer ev hanımı olduklarını düşünmektedirler. Bu konuya tarihte çoğunlukla Victoria Çağının kadınları örnek gösterilmektedir. Bu kadınlar için evlilikle bağlılık aynı şeydir. Eğitim almış, mesleği olan kadınlar dahi evlendikten sonra işlerini bırakıp eve bağlanmaktadır.²¹⁷ Daha önce değinildiği gibi Virginia Woolf bu dönem kadınlarını ciddi anlamda eleştirmiştir.

Oksala, feminist fenomenolojiyi incelediği makalesinde kadının aile kurduktan sonra anne olma serüvenine dair incelemelerde bulunmaktadır. Oksala, makalesinde öncelikle Iris Marion Young’un fikirlerine yer vermektedir. Young’a göre hamilelik deneyimi birleşik bir özne fikrine meydan okumaktadır. Hamilelikte öznenin bölünmesi kendi ve ötekinin ayrılması söz konusudur. Hamilelik başka ile

²¹⁶ Robert Seidenberg, Karen DeCrow, *Eviyle Evli Kadınlar: Agorafobi*, Çev.: Nur Nirven, Afa Yayınları, İstanbul 1988, s.16.

²¹⁷ *Age.*, s.16.

olan deneyimin tek bir bedende olma çilesini de kadına yaşatmaktadır. Sınırların yok olduğu hamilelikte bir başkasının varlığı, başka bir bedende, kendi bedeni olarak deneyimlenmektedir.²¹⁸ Doğal bir durum olarak değerlendirilen hamilelik kişiden kişiye farklılık gösterse de çoğunlukla kadınlar için acı deneyimleri bir arada getirmektedir. Hormonların ve bedenin hiç olmadığı kadar değişmesi, hareketlerin kısıtlanması, davranışların farklılaşması gibi durumlar kadın yaşamına uzun bir süre zor bir deneyim yaşatmaktadır. Mide bulantıları, uyku düzeninin değişmesi, sırt ve bel ağrısı kadınların hamilelikte sıklıkla karşılaştıkları durumlardır. Hamilelik sonucunda doğumun gerçekleşmesi ile evrensellik oluşmaktadır. Aneden ilk kopuş, dünyaya gözlerini açma deneyimi, insanın bir yerden ilk ayrılma olayıdır. Bu nedenle yaratıcı fenomenler yalnızca bireysel özneye ait değildir bu durum dünya anayasasının kurucu özelliğidir.²¹⁹ Eğer mümkün olursa feminist fenomenoloji nesillerin oluşumunu sağlayan üremeyi, bedenlenmenin nasıl iç içe geçtiğini anlamaya çalışmalıdır.²²⁰ Anelik deneyimi ile kadını yeni bir serüven beklemektedir. Yetmişlerden önce evlenen tüm kadınlar anne olmaya hazır olup olmadığını düşünmeden doğal olarak doğum yapmaktadır. Türün devamını sağlamak ve içgüdüsel bir durum sonucunda kadınlar doğal olarak anne olmayı tercih etmişlerdir.²²¹ Feminizmin türlerinde de anneliğin bir içgüdü olup olmadığına dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Geçmişe kıyasla annelik ve anneliğe yüklenen fenomenler de değişmektedir. Taşdığı değerler ile çocuklarını yetiştiren, onların güvenliğini, temizliğini, beslenmesini sağlayan annelere kıyasla, günümüzde çok farklı bir anne fenomeni ile karşı karşıya kalınmaktadır. Anne olmadan önce her şeyi kendi için isteyen, kendine odaklanan kadın, çocuğu olduktan sonra ona her şeyi sunmaya çalışan bir düşünce ile hareket etmektedir.²²² Evlatlarına her şeyi sunmaya çalışan anneler, ellerinden geleni yaptıktan sonra belki de farkında olmadan bazı istekler etrafında çocuklarını şekillendirmek istemektedirler. En başarılı, en akıllı, en göz önünde olan çocuk,

²¹⁸ Johanna Oksala, "What is Feminist Phenomenology?: Thinking Birth Philosophically" *Radical Philosophy*, S.:126 2004, ss.16-22, s.18.

²¹⁹ *Age.*, s. 20.

²²⁰ *Age.*, s. 21.

²²¹ Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı? Anelik mi?*, Çev.: Ayşen Ekmekçi, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

²²² *Age.*, s. 21.

anneninin gurur duyması açısından önemlidir. Mükemmel bir çocuğunun olmasını isteyen anne bu durumu sağlamak için gereken fedakarlığı sağlamak zorundadır.²²³ Aileler tarafından farkında olunmadan birer makine haline getirilen çocuklara söz hakkı tanındığı ve “sözde” özgür bireyler olarak yetiştirildiğine inanılmaktadır. Küçüklükten itibaren ne giyeceğine, gezmeye nereye gideceğine dair danışılan çocuklar, büyüdüklerinde mükemmel olmaya uygun davranışlarda bulunmaya, eğitim almaya zorunlu hale getirilmektedir. Anlaşılmayan, nasıl hareket edeceğini bilemeyen çocuklardan dünyayı kurtarmaları beklenmektedir. İlerleyen yaşlarda aile çocuğu için her şeyi yaptığını düşünürken, evlat ise birer yarış atına dönüştürüldüğünden şikâyet etmektedir. Ailesine olan inancını ve saygısını yitiren “özgür” gençlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu durum toplumun yapısının değişmesine, kişilerin yalnızlaşmasına, topluluktan ziyade bireyciliğin öne çıkmasına neden olmaya başlamaktadır. Çünkü aile toplumun göstergesi olma önemini taşımaktadır. Bu nedenle aile fenomeni izole bir durum oluşturamaz. Aileler ne şekilde yön değiştiriyorsa, toplumda o yöne doğru ağır adımlarla hareket etmektedir.²²⁴ Günümüz toplumlarında insanları topluluk ve aile olmaktan uzaklaştıran temel nedenlerden biri de teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijitalizmin egemen olduğu bir dünyada yaşıyor olmamızdır. Feminizmin günümüz felsefesi içerisinde incelediği güncel konular olan dijitalizm ve kadının durumuna ilerleyen sayfalarda değinilecektir.

2.4. Güncel Feminizmin Fenomenolojik İncelenmesi

Güncel feminizm bağlamında dijitalleşen dünyanın kadına olan bakışına değinmek uygun olacaktır. Chul Han, bireylerin dijital ağ ile ilk karşılaşmalarında bu gelişmeyi sonsuz bir özgürlük ortamı olarak algılayıp, coşkuyla karşıladıklarını belirtmektedir.²²⁵ Uzakları yakın eden ve yalnızlık hissini “sözde” yok eden dijital dünya, aynı zamanda bütün bireylere söz hakkı da tanımaktadır. Günümüzde farklı yaş gruplarından hemen hemen her insan; evde, iş yerinde, metroda, kafelerde dijital dünya ile iç içe yaşamaktadır. Başka bir insan gibi davranabilmenin, sahte

²²³ *Age.*, s. 69.

²²⁴ Diana Gittins, *Aile Sorgulanıyor!*, Çev.: Tuna Erdem, Pencere Yayınları, İstanbul 2012, s. 159.

²²⁵ Byung- Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çev.: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul 2019, s.18.

söylemlerde kolaylıkla bulunabilmenin mümkün olduğu dijital dünyanın, insanları ne derece gerçek olarak yansıttığı, düşünülmesi gereken bir noktadır.

Kadın ya da erkek bedeninin gerçekte olduğundan çok daha farklı olarak yansıtıldığı dijital dünya, yaşanılan dünyayı farklı bir boyuta taşımakta ve taşımaya devam edecek gibi durmaktadır. Örneğin, günümüzde güzelleşmek adına uygulanan ve çok popüler olan efektler, yüz filtreleri gibi uygulamalar kadınların büyük bir çoğunluğu tarafından kullanılmaktadır. Çünkü özellikle kadınlara hitap eden tüketim dünyasında “güzellik” çok önemli bir rol oynamaktadır. Güzelleşmek adına günümüz toplumunda kadının bedenine dair dikte edilen, kadına özgü olması gereken davranışlar, cinsel çağrışım sınırları içerisinde inşa edilerek, kadın bedenini pornografik bir unsur haline getirmektedir.²²⁶ Reklamlar bu durumun karşımıza çıktığı mecralardan biridir. Reklam sektörünün tanıttığı ürün hakkında insanların dikkatini çekmek istemesi gayet doğaldır fakat bu durumun insanların algılarını ne derecede yönettiği tartışılması gereken bir noktadır. Goffman, reklamların cinsiyet fark etmeksizin insanların davranışlarını değil, erkek-kadın davranışları üzerinde düşünüleni, düşünülme istenileni yansıttığını belirtmektedir. Reklamlar, kadınların ve erkeklerin nasıl görünmeleri, davranışları gerektiğine dair insanları yönlendirmek gibi bir amaç taşımaktadır.²²⁷ Örneğin deterjan, bebek mamaları, küçük ev aletleri, reklamlarında evdeki işlerini kolaylıkla halledebilen, güzel görünen ev hanımları rollerine yer verilmektedir. Tahmin edileceği üzere birkaç çocuğu olan birçok anne, evinde reklamlardaki gibi açık renkli ve ütülü, tamamen özenli bir şekilde yaşamını sürdürmemektedir. Adeta bedenimizin bir parçası haline gelen telefonlarımız sayesinde sürekli vakit geçirdiğimiz sosyal mecralarda; yiyecekler, kıyafetler, gidilen mekanlar bireylerin etiketi haline gelmiş durumdadır. Yaşanılan özel anlar, kadınlar ve erkeklerin davranışları, düğün törenleri, annelik ve beraberinde getirdiği cinsiyet partileri, bebekleri doğduktan sonra gerçekleştirdikleri ritüeller gün geçtikçe çeşitlenmekte ve neredeyse her kesimden insan tarafından gerçekleştirilmektedir. Chul Han bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “Gözetim toplumu, o toplum sakinlerinin dış bir zorlamayla değil de içsel bir ihtiyaçla

²²⁶ Gülnur Elçik, “İğdiş Edilmiş Güzellik”, *Cogito: Feminizm*, S.: 58 2009, ss.259- 267, s., 259-260.

²²⁷ Erving Goffman, *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet*, Çev.: Devrim Kılıçer, Fahri Öz, Heretik Yayınları, Ankara 2020, s.10.

kendiliklerinden bildirimde bulunduğu, başka bir deyişle özel alanından vazgeçmek zorunda kalma korkusunun gerileyip bu alanı utanmaksızın teşhir etme ihtiyacına boyun eğdiği ve özgürlüğün denetimden ayırt edilemez hale geldiği bir ortamda tamamına ermekte ve yetkinleşmektedir.”²²⁸ Teşhir edilen her özel şey örneğin evlilik, ebeveyn olunan anlar, kadın ve erkek bedeni sıradanlaşmaya başlamış ve bu uygulamalar birer salgın hastalık gibi yayılmaya devam etmektedir. Örneğin yemek yenen bir mekânda kenara iliştirilen mekânın adı ve kadınların kullandıkları kişisel ürünlerin markalarını birer statü göstergesi olarak yayınlaması anlamın ve içeriğin de değiştiğini gözler önüne sermektedir.²²⁹ Bu gibi uygulamalarda bulunan bütün insanlar özgürleşme adı altındaki bir kısıpaca bağlı yaşamlarını sürdürmektedirler. Beden söz konusu olduğunda erkeğe kıyasla daha fazla göz önünde olan ve toplum tarafından ayıplanan kadının, bilinçli bir şekilde eylemde bulunarak, bedenine ve ruhuna sahip olması, dijital dünyanın gerçekleri tam olarak yansıtmadığının farkında olarak yaşamını sürdürmesi gerekmektedir.

Reklamlar, moda, sosyal medyanın insanı farklı gösteren yüzü, görünür olma isteği gibi konulara kadın yaşamı bağlamında değinilmiştir. İnsanların hayatlarını kökten değiştiren, salgın hastalık gibi yayılan bu sahte yapıların kaynağı “panoptikon metaforu” ile açıklanacaktır. Hakikat yerine aldatmacanın ön planda olduğu günümüz dünyası, güncel filozofların farklı bakış açılarıyla kısaca ele alınacaktır. Çalışmamızda da kadına olan bakış geçmişten günümüze geçirdiği değişimlerle birlikte sunulmuştur. Günümüzde hakikate olan bakışta, tarihsel süreçler geçirdikçe değişim göstermeye devam etmiştir. İnsan hayatını şekillendiren gelişmeler, değişen uğraşlar yaşamımıza yön vermektedir. Bu nedenle geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçişin getirdiği krizlere de değinmek gerekmektedir.²³⁰ Tarım toplumundan, sanayi toplumuna, teknolojinin ve aklın egemen olduğu modern döneme geçişle, insan hayatı eskiye kıyasla farklı bir boyutta yaşamını devam ettirmektedir. Günümüz dünyası ise modern dünyanın eleştirisi ile başlayan post-modern döneminde, insan hayatı açısından handikaplarını içermektedir. İçinde

²²⁸ Byung- Chul Han, *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*, Çev.: Çağlar Tanyeri, İnka Kitap, İstanbul 2021, s.39.

²²⁹ Nihal Kocabay Şener, ““Filtre”li Hayatlar Çağında Mahremiyet veya Telefon Mahremiyeti Nasıl Değiştirdi?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Dijital Çağ*, S.:86 2018, ss.111- 132, s.125.

²³⁰ Steven Best& Douglas Kellner, *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, s. 10.

bulduğumuz post-endüstriyel toplumdaki değişimler yaşamımızda doğal olarak birçok farklılığa neden olmaktadır. Keyes, günümüz dünyasını aldatmaca üzerine kurulan, gerçeği örtbas etmeye çalışan, hakikat sonrası bir çağ olarak tanımlamaktadır.²³¹ Aldatmaca, bilgi çağı, post-endüstriyel gibi birçok adlandırma ile anılan günümüz dünyasını anlamak için panoptikon metaforuna başvurulacaktır. “Panoptikon ya da gözetim-evi-merkezi bir gözetleme kulesi etrafında birçok hücreden oluşan, bir gardiyanın birçok mahkûmu aynı anda denetleyebildiği büyük dairesel yapı bir anlamda çelişkili de olsa, Jeremy Bentham’ın yaratıcı imgeleminin ürünüdür.”²³² Buradaki mahkumların her an izlenmesi, izlenemiyor olduklarında bile sürekli izlenilen durumunda yaşamaları birçok filozof tarafından günümüz insanının durumu ile bağdaştırılmaktadır. İlk olarak çağın “baş papazı” olarak taçlandırılan Baudrillard, kültür teorisine çarpıcı bir giriş yapmış ve medya, sanat, topluma ilişkin söylemleri yankı uyandırmıştır.²³³ Baudrillard gerçekliğin yeniden üretilmesi için Simülasyon Kuramını ortaya atmıştır. Simülasyon: “Bir sistemin gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bir bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesidir.”²³⁴ En sade biçimiyle simülasyon olmayan bir şeyi var gibi göstermektir. Postmodern dünyayı anlayabilmek için bu kavramı iyi analiz etmek gerekmektedir. Çünkü artık evrendeki realitenin yerini simülarklar almıştır. Simülark ise bir gerçeklik olarak algılanmak istenendir.²³⁵ Örneğin Truman Show adlı yapım Baudrillard’ın Simülasyon Kuramı’nın kolaylıkla anlaşılmasını sağlamaktadır. Baudrillard postmodern dönemde insanların ve nesnelerin üzerinde sert bir denetim mekanizmasının olduğunu bu mekanizmanın kurguladığı düzene göre her şeyin gerçekleştiğini düşünür. Bu hareketi her daim izleyen ise (panoptikonun gardiyanları gibi) iletişim teknolojileridir. Anlamın yok olduğu postmodern dünyada artık medyanın ürettiği sanal gerçeklikler vardır. İletişim teknolojileri medya aracılığıyla Truman’ın eşi gibi, insanları birer satın alma kuklası haline dönüştürmektedir. Sonuç olarak Baudrillard’a göre izleyici ve izlenen

²³¹ Ralph Keyes, *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, Çev.: Deniz Özçetin, Delidolu Yayınevi, Ankara 2019, s. 22.

²³² Catherine Pease- Watkin, “Bentham’ın ‘Panoptikon’u ve Dumont’un ‘Panoptique’i”, Ed. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, Su Yayınları, İstanbul 2016, ss.77- 85, s. 77.

²³³ Steven Best& Douglas Kellner, *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, s. 162.

²³⁴ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev.: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, s. 7.

²³⁵ *Age.*, s. 7.

arasındaki çizginin kaybolması ile panoptikon metaforu gerçekleşmektedir. Çağdaş filozof Chul Han ise iletişimin, topyekûn bir biçimde kontrol ve gözetlemeye dönüşmüş olduğunu, sosyal medyanın toplumsal olanı gözlemleyip, sömüren bir dijital panoptikona dönüştüğünü belirtmektedir.²³⁶ Chul Han'a göre: "Bentham'ın panoptikonunun sakinleri disipline edilme amacıyla birbirlerinden yalıtılır ve birbirleriyle konuşmaları yasaktır. Dijital panoptikonun sakinleri ise birbirleriyle yoğun bir iletişime girer ve kendi arzularıyla her şeylerini ifşa ederler. Böylelikle de dijital panoptikonla aktif bir şekilde iş birliği yapmış olurlar."²³⁷ Orweel' in 1984 adlı eserinde her şeyden haberdar olan ve gözetleyen Big Brother, insanların yaşam alanlarında, iş yerlerinde, reklamlarda karşısına çıkan, onları izleyen ve korkutan, hayatlarına zorunlu olarak müdahale eden bir varlıktır.²³⁸ Chul Han ise Dijital Big Brother'ın isteklerinin zorlamayla değil aksine, insanların içten bir ihtiyaç duyarak gerçekleştirdiklerini belirtir. Dijital panoptikonun kaynağı da buradan gelmektedir.²³⁹ "Günümüzün şeffaflık toplumunun özelliği, pornografik sergilemeyle panoptik kontrolün iç içe geçişidir."²⁴⁰ Kadınların da sürekli izlenen olma edasıyla sosyal medyada ya da insanların bulunduğu birçok alanda dikkat çekme ve görünür hale gelme amacı da fark edilen bir gerçektir. Her an bakımlı hazır ve nazır olma, en yapay halleri bile doğal olarak sergilemeyi isteme, hakikatin farklı anlamlara işaret ettiği bir dünyada yaşıyor olduğumuzu gözler önüne sermektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi günümüzde adeta bir pazar haline gelen dijital dünya insanların yaşamlarını devam ettirdiği, yüksek bütçeler elde ettiği bir yer haline gelmiştir. Kullanılmayan ürünlerin yalnızca reklam için tanıtıldığı Keyes'in deyiimiyle sahteliğin ve yalanın boy gösterdiği bir dönemde yaşamımızı görünür olabilmenin istemiyle sürdürmekteyiz.

²³⁶ Byung- Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, s. 18.

²³⁷ *Age.*, s.18.

²³⁸ George Orweel, *1984*, Çev.: Bülent Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

²³⁹ Byung- Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, s. 18.

²⁴⁰ Byung- Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, Çev.: Dilek Zaptıoğlu, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 107.

2.5. Feminist Teorilerin Pratikteki Karşılığı

Kadını varoluş, öz, kimlik, beden gibi kavramlar üzerinden bir bütün olarak anlamak için feminizmin türlerine ait değinilen konulardan farklı olarak bu türlerin feminist fenomenoloji yöntemiyle pratikteki karşılığına, kadının eylem ve deneyimlerine mercek tutulması gerekmektedir. Kadın; aydınlanmacı liberal feminizmde rasyonalite çerçevesinde, kültürel feminizmde duygu yüklü bir varlık olmasıyla, Marksist feminizmde emeğinin sömürülmesiyle ve ev içerisindeki yalnızlığıyla, varoluşçu feminizmde önceden belirlenen kimliğinin toplum tarafından karar verilmesiyle, radikal feminizmde kendini sürekli bir tehlike karşısında hissederek buna yönelik bir savunma mekanizmasıyla yaşayıp tiranlığa direnmesiyle, siyah feminizmde teniyle, postmodern feminizmde yalnızca kadın denilen kimliğin yeterli olmadığıyla ilgili farklı türden değerlendirmeler vardır. Bu feminizm türleri ile ilgili kavram, problem ve tartışmaları fenomenolojik bir tarzda ortaya koyarak, varolan feminizmin çıkmazlarının ve çatışmalarının açığa çıkarılması değerli görülmektedir. Bu açıdan kadınların ve erkeklerin bir arada yaşamalarının verdiği toplumsallığın sonucunda karşılaştıkları sınırlamalar ile yalnızca kadınların karşılaşmadıklarına dikkat çekilecektir. Aynı şekilde gelişen dünyamızda yüzyıllardır üzerinde durulmasına rağmen kadın hakları açısından çözüme kavuşturulmayan problematiklerin üzerinden durulacaktır. Nihayetinde feminizmin türleri kadınlara pratikte ne derece yardım edebilmekte ve kadınlar feminizmi ne derece anlayabilmektedir soruları temelinde çıkmazlar tartışılacaktır.

2.5.1. Aydınlanmacı Liberal Feminizmin Fenomenolojisi

İlk feminizm türü olan Aydınlanmacı liberal feministler “Wollstonecraft, Wright, Grimke, Truth, Stanton, Anthony...” aklı merkeze alarak kendi düşüncelerini şekillendirmektedirler. Filozofların düşüncelerine “Feminizmin Türleri” adlı bölümde ayrıntılı olarak değinilmiştir. Wollstonecraft, bir kadının toplumda insan gibi davranmasının, “erkeksi” olarak damgalanmasına neden olabileceğini söyleyip, bu riski kadınların göze alması gerektiğini düşünmektedir. Erkeksi davranmanın toplumda rasyonel olarak anlamlandırılması gibi bir durumda,

kadınların daha erkeksi hale gelmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁴¹ Kadınların yaşamlarında içinde buldukları durumların sağlıklı değerlendirilmesi, duyguları geri plana atan ve duygunun varlığını dışlayan bir feminizm türünde zorlaşmaktadır. Kadınların yalnızca duygusal varlıklar olduklarının söylenmesi ne kadar tutarsızsa sadece rasyonel varlıklar olduklarını söylemek de aynı oranda tutarsızdır. Yaşam içerisinde kadınlardan daha duyu yüklü erkekler bulunurken, aynı zamanda çoğu kadın hormonları değiştiğinde, örneğin anne olduğunda birçok erkekte daha duygusal davranabilmektedir. Akla kıyasla kadınlara duygunun hâkim olduğu fikri, bir evlat dünyaya getiriyor olması ile de ilişkilendiriliyor olabilir. Kadınların küçük yaşlardan itibaren oyuncak bebeklerle oynaması, daha sakin ve duygusal olması gibi durumlar “annelik” ile ilişkilendirilmiştir. Toplumda çoğunlukla kadınların anne olmadan önce bile annelik içgüdüsüne sahip olduğu, erkeklerde ise babalık içgüdüsünün bulunmadığı düşünülür. Bundan dolayı evladını terk eden, yeterince ilgilenmeyen anneler aynı eylemleri gerçekleştiren babalardan daha sert bir tavırla karşılanırlar. Toplum tarafından annelerin evlatlarını babalardan daha çok sevmesinin beklenmesi, kadınların dokuz ay boyunca ebeveyn olma duygularını tatmış olmasıyla ilişkilendirilir. Genellikle kadınlar duygusallıklarından dolayı, rasyonaliteden uzak olma ve karar verme aşamasında vicdanına yenilmesi ile eleştirilmiş; duyguların ağırlıkta olmaması gereken mesleklerle ilişkilendirilmemiştir. Örneğin yöneticiler ve askerler büyük çoğunlukla erkektir. Erkekler, kadınlara kıyasla daha az duygusal dönemlerden geçtiği için erkeklerin kadınlara göre duyu ve akıl arasındaki dengeyi daha iyi kurmaları beklenir. Kadınlar ise her adet dönemlerinde bile duyu değişikliği yaşamakta, hamile olduklarında ise hormonları dolayısıyla normalde olduklarından daha vicdanlı, anaç davranabilmektedirler. Söylediklerimiz geneli kapsamakta ve toplumda istisnaların bulunduğu da görülmektedir. Erkekler açısından ise toplum, erkeklerin duygusal olmasına pek müsaade etmez. Erkeklerin sert, mantıklı olmaları beklenir. Erkekler toplum içinde ağlamaya, eşlerine çocuklarına sevgilerini göstermeye bile yabancılaştırılmıştır. Toplumlarda duyu kadınlıkla ilişkilendirilmiş, erkeklere “kadın gibi” davranmamaları konusunda belirlenimde bulunulmuştur. Oysa bütün insanların özünde duygunun, aklın, merakın, korkunun yeri vardır. Duyguları zoraki bir kalıba

²⁴¹ Margaret Walters, *Feminizm*, Çev.: Hakan Gür, Kültür Kitaplığı, Ankara 2020, s. 53-55.

sokmak, erkeği rasyonel olarak görüp kadınların da rasyonel olduklarını belirterek kadınlarla erkekleri kıyas durumuna getirmek doğru değildir. Kadınların ya da erkeklerin yalnızca akıl ya da duygudan ibaret görülerek insanların birer makine haline dönüştürülmesi pratikte karşılık bulamayacaktır.

Kadınların kendilerini yetiştirmelerinin yolunun eğitim ve eleştirel düşünmeden geçtiğini savunan aydınlanmacı liberal feministler, kadınların dış görünüşlerinden kaynaklanan sorunların, kendilerini yetiştirmelerine engel olabileceğine de değinmişlerdir. Wollstonecraft ve Sarah Grimke haklı olarak kadınların bebekler gibi giydirilmesinin onların birer meta gibi anlamlandırılmasına neden olduğunu, süs bebekler olarak gösterilmeye devam edilen kadınların akıllarını kullanıp kendi sınırlarını aşamayacaklarını belirtmişlerdir. Kadınların çocuksu tarzda beyaz papatyalar ve ponponlarla süslü tulumları giyip moda ikonu haline gelmeye çalıştığı dönemler bile olmuştur.²⁴² Wollstonecraft'ın ve Grimke' nin fikirlerinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen yakındıkları durumların oranının gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Kadınlar hâlâ televizyonlarda, afişlerde bir reklam ürünü olarak sergilenmektedir. Toplumun belirlemeleri ve yaşanan dönemin paradigmalarının güzellik beğenisine göre kadınlar; bedenlerini, giyim ve yaşam tarzlarını değiştirerek görünür olmaya çalışmaktadır. Zizek'e göre liberal kadınlar, cinsel ticaret pazarında rekabet edebilmek için güzellik adına, ameliyatlara ve botoks iğneleri yaptırmak gibi bir baskı altında yaşamaktadır. Batılı kadınların gönüllü olarak bu eziyetlere katlanması ile Afrika'da zorunlu olarak klitoris sünnetine maruz kalan kadınlar arasında bir fark bulunmamaktadır.²⁴³ Günümüzde daha zayıf görünebilmek için yüz kemiklerini incelten ve kaburga kemiklerini aldırarak kadınlar bulunmaktadır. Modanın yapısöküme uğratılabileceği fikri geçmiş dönemdeki güzellik algıları göz önünde bulundurulduğunda gerekli görülmektedir. Kızların güzellik ve çekicilik fikri ile uğraşmaya devam ettiği sürece yolunu bulması zorlaşmaktadır.²⁴⁴ Bütün yaşamını giyim, kuşam etrafında şekillendiren kadınlar,

²⁴²Carol Dyhouse, *Gösteriş: Kadınlar, Tarih, Feminizm*, Çev.: Duygu Akın, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 152.

²⁴³Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, s.86.

²⁴⁴Mary P. Sheridan-Rabideau, *Girls, Feminism, and Grassroots Literacies*, State University of New York Press, New York 2008, s.72.

zamanlarını doğru kullanamayıp bu tür “güzellik” isteklerinin beraberinde getirdiği uygulamalar ile oyalanmakta ve kendilerini geliştirme fikrinden uzaklaşmaktadırlar.

Aydınlanmacı liberal feministlerin değindikleri bir diğer konu olan evlilik hakkında Sarah Grimke keskin fikirlerde bulunmakta ve evliliğin bir tiranlık olduğunu düşünmektedir. Çağımıza ışık tutan Horkheimer’ın da evlilik hakkındaki düşünceleri de ilgi çekicidir. Sanayi toplumunun cinsel ilişkileri kontrol altına aldığı bunun sonucunda ise evliliği kutsal bir törene, şenliğe dönüştürdüğünü belirtmektedir.²⁴⁵ “Günümüzde evlilik gittikçe bir toplumsal vize haline gelmekte, tüzüğü kadınlar tarafından hazırlanmış bir erkekler kulübünün üyelik ödentsine dönüşmektedir. Kadınlar için de bir vizedir evlilik: ciddi çabalar sonucunda elde edilecek bir ödül, toplumun onayım almış güvence ödülüdür.”²⁴⁶ Grimke de kadınların çocukluklarından itibaren toplum baskısından dolayı koca avına hazırlanarak yetiştirildiğini, evlendikten sonra ise siyasal ve sosyal olarak görünmez olduklarını belirtmektedir. Günümüzde ise kadınlar evlendikten sonra siyasal ve sosyal olarak görünmez olmasalar dahi toplum tarafından kişilere dayatılan evlilik baskısı devam etmektedir. Tarih boyunca kadınların evlilik sürecinde bir koruyucu kalkana sahip olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle eşinden ayrılan kadınlar savunmasız olarak algılanmıştır. Günümüzde dahi başarısızlık olarak algılanan boşanma hadisesini yaşamamak için kadınlar yeni yöntem arayışı içerisine girmişlerdir. Son yıllarda psikologların ve bazı bilim kadınlarının önerisi ile kitaplar okuyan ve dişil enerjilerini artırma seminerlerine katılan kadınlar, geçmişteki kadınlardan farksız olarak “erkeği evde tutmanın yollarını” aramaktadırlar. Çok popüler olan bu kitaplarda, kadınlara dişil enerjilerini artırmaları için birer çiçek gibi davranmaları önerilmektedir. Kadınların yorulmadan narince davranmaları, hesap ödememeleri, sürekli erkeklerden maddi-manevi olarak bir şeyler istemeleri onların değerlerini artıracak; erkeklerin kadınlara bağlanmalarını sağlayacaktır. Dişil enerji artırma yöntemleri için tuzlu su ile yıkanma, doğal yağlar kullanma gibi yöntemler önerilmektedir. Kadınların giyim renkleri, saçlarının şekli, evlerindeki eşyaların dahi bu kurallara göre düzenlenmesi kadını, dişil dengesine ulaştıracak; kadının eylemde bulunmadan, kontrol etmeden, “birer kukla gibi” yaşamasını sağlayacaktır. Bu kukla

²⁴⁵ Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, Çev.: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 132.

²⁴⁶ *Age.*, s. 132.

haline getirilmek istenen kadınlara, erkeklere kendilerini birer kahraman gibi güçlü olduklarını hissettirmesi önerilmektedir.²⁴⁷ Aydınlanmacı liberal feminizme taban tabana zıt olan bu fikirler, toplumdaki kadın erkek eşitlik dengesini bozmaya ve kadınların, yine kadınlar tarafından içerisine sokulduğu kalıplarda sıkışmasına neden olacaktır. Bu masallara inanan, birer süs bebek gibi davranan kadınlar köşelerine çekilip, saksıdaki çiçek gibi davranıp kendilerini bilinçsiz bir şekilde eşlerine adayacaklardır. Erkeklerin birer çocuk gibi sürekli istekte bulunan bir kadına bu kitaplarda söylendiği şekliyle bağlanması pek inandırıcı değildir. İçten bağlarla kurulan bir evliliğin bu şekilde yapay yöntemlere başvurmasına gerek yoktur. Eşler evlilik kararını bilinçli olarak kalp ve zihinleri ile gerçekleştirirlerse birbirlerine kendilerini sevdirmek için sahte bir biçimde çabalamayacaklardır. Evlenerek iki yabancı insanın en yakın hâle geldiği bir durumda bile evliliğe yapılan bu tür müdahaleler, sahte birer belirlenim olmakta; kadın ve erkeğin özünü yansıtmamaktadır. Denge içerisinde, dostluğun gerektirdiği gibi eşler de birbirlerine doğal bağlarla bağlanmalı ve bu şekilde ilişkilerini devam ettirmelilerdir. Grimke'nin söylemiyle tiranlık olarak değerlendirilebilen evlilikler olduğu gibi anlayış ve huzur içerisinde geçen beraberliklerde bulunmaktadır. Aile içerisindeki dinamikler; evlenen eşlerin eğitim durumu, ekonomik şartları, yetiştirilme koşulları göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bütün evliliklerin tiranlık olduğunu söylemek mümkün değildir. Dönemin koşulları ve deneyimleri göz önüne alınsa dahi Grimke'nin yuva eleştirisi yine bütün insanlar için pratikte karşılık bulması zor bir varsayımdır. Bazı evlilikler içerisinde kadınları ezen durumların olduğu kabul edilip bu problemlerin çözümüne dair yeni fikirler belirlenebilir. Örneğin, evlilik ve ebeveynlik öncesi yapılan kan testleri gibi psikolojik testlerin de yapılması gerekmektedir. Eşlerin evliliğe uygun olup olmadığı, psikolojik sorunları, şiddete eğilimleri tespit edilmelidir. Bir süre birlikte yaşayan eşlerin birbirleriyle anlaşma oranına göre istekleri doğrultusunda ebeveyn olmaları teşvik edilmelidir. Evliliğin kurtulması için dünyaya getirilen çocuklar bulunmakta ve bu çocuklar genellikle ebeveynlerinin amacını yerine getiremeyip ilerleyen yaşamlarında zor süreçler yaşamaktadır. Bilinçli nesiller için öncelikle ebeveynlerin bilinçli hâle getirilmesi gerekmektedir.

²⁴⁷ Esra Ezmeci, *Kadınlar Sıcak Erkekler Soğuk Sever*, Destek Yayınları, İstanbul 2021, s.40.

2.5.2. Kültürel Feminizmin Fenomenolojisi

Kültürel feministler ise aydınlanmacı liberal feministlerin aklı ile erkekler ve kadınlar arasında benzerlik bulma çabalarını eleştirerek kadınlara özgü farklılıklara dikkat çekmişlerdir. Kadınların annelik-hamilelik gibi yaşadıkları durumların biricikliğine vurgu yaparak barışsever ve huzur dolu bir dünya hayaline değinmişlerdir. Bu kez de aklı dışlayan ve duyguya odaklanan bir feminizm türü karşımızdadır. Kültürel feminizmin kadınlar üzerinde duygusal olarak yoğunlaşması, yalnızca kadınlardan oluşan ütopyaları oluşturması nedeniyle de lezbiyenliği romantikleştirdiğine dair eleştiriler almıştır.²⁴⁸ Annelik, hamilelik gibi süreçleri yaşamak isteyen ve yaşayabilen kadınlar için bu durumların biricik olduğu bir gerçek olmakla birlikte anne olmak isteyip olamayan, sağlık sorunları ile mücadele eden kadınların da unutulmaması gerekmektedir. Kadınları yalnızca “anne” sınırları altında incelemek kadınların çocukluklarını, gençliklerini, sosyal yaşamlarını, anne olmayı isteyip istemediklerine dair fikirlerini görmezden gelmektir.

Kültürel feminist olan Charlotte Perkins Gilman, Kadınlar Ülkesi (Herland) adlı eserinde erkeksiz çocuk doğuran kadınlardan oluşan bir ütopya yaratmıştır. Yalnızca kadınlardan oluşan bir ütopya kuran Gilman’ın, kadınların sevme-sevilme-eş olma gibi ihtiyaçlarını görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Gilman, kadınların hamile ve eş olma gibi duygularını erkekler olmadan yaşamalarına odaklanmıştır. Fakat erkeksiz anne olan kadınlar, eşleri olmadan bir çocuğun sorumluluğunu tek başlarına üstlenirlerse bu durum yine kadınların zararına olacaktır. Çocuklarını dünyaya birlikte getiren çiftlerin, çocuklarının sorumluluklarını eşit ölçüde üstlenmeleri gerekmektedir. Ayrıca çocukların tek bir ebeveyne sahip olması fikri çocukların duygularını, sevgi ihtiyaçlarını tam olarak tatmin edemeyecektir.²⁴⁹ Yalnızca bir anne ya da babaya sahip olmak, kayıp ve kaza gibi durumlarda bile evlatlara büyük travmalar yaşatmaktadır. Ütopyaların gerçekleşemeyecek kadar güzel ve varolan düzene eleştiri için yazılan eserler olduğu göz önünde

²⁴⁸Chandra Talpade Mohanty, *Sınır Tanımayan Feminizm: Teoriyi Sömürgeleştirilmekten Kurtarmak, Dayanışmayı Örmek*, Çev.: Hatice Pınar Şenoğuz, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 140.

²⁴⁹ Ayrıca bk. Nikki Van Der Gaag, *Feminizm & Erkekler*, Çev.: Güzide Diker, Aram Yayıncılık, Diyarbakır 2017.

bulundurulduğunda bir problem kalmamaktadır.²⁵⁰ Fakat varolan düzen ve evlilikler ne kadar eleştirilse de bir cinsin diğer cinsin görevlerini üstlenmesi yapay türleri oluşturacaktır. Örneğin bir erkeğin hamile kalıp, doğum yapıp, çocuğunu emzirmesi ne kadar yapaysa aynı durum kadınlar için de geçerlidir. Evlilikler içerisinde ilgisiz babalar olduğu kadar çocuğunu doğurmak istemeyen ya da Gilman gibi doğum sonrası psikoz geçirip çocuğunu terk eden anneler de bulunmaktadır. Gerçek yaşamında çocuğunu terk etmiş bir anne olan Gilman'ın, anneliğe dair eserindeki sözleri samimi duygular hissettirmemektedir.

Kültürel feministlerin, kadınların erkeklerden daha barışçıl olduğunu ve yalnızca kadınlardan oluşan dünyada huzurun hâkim olacağını düşünmeleri eleştirilmesi gereken bir diğer konudur. Kadınlar doğaları itibarıyla erkeklerden daha iyi ya da daha barışçıl değildir. Barışçıl ve uysal olarak çerçeveselendirdikleri kadın modeli kadını sınırlandırmaktadır. İradesi olan varlıkların, cinsiyet ayrımı olmadan iyiyi ya da kötüyü ayırt edebilmeleri insan olmanın gereğidir. Kültürel feminizmin sezgisel ve duygu odaklı bakış açılarından kaynaklanan, hayalini kurdukları barışçıl ve anaerkil toplum modeli gerçekte bir karşılık bulamamakta, duygu ve sezgiden ibaret kalmaktadır. Kadının özüne yaklaşılmaya çalışılan bu türde, kadınların kadınlara olan belirlenimleri gün yüzüne çıkmakta ve parantezin dışında kalmaktadır. Daha iyi olmak, daha rasyonel olmak, daha iyi ebeveyn olmak adı altındaki adlandırmalar kadınları yüceltmenin aksine kadının omuzlarına yeni yükler yüklemektedir.

2.5.3. Marksist Feminizmin Fenomenolojisi

Kadın ve erkek eşitsizliğinin temel nedeninin “güç faktörü” olduğunu belirten Marksist feministler, kadının ev içi emeğinin hor görülmesine ve kapitalizm etrafında gelişen iş yaşamında kadının bir metaya dönüşmesine, dikkat çekmişlerdir. Ehrenreich'in de belirttiği gibi artık ekonomik koşullardaki değişiklikler kadınları erkeklere bağımlı hâle getirmek için kurgulanmaktadır. Kadınlara, bir erkek olmadan hayatta kalmanın imkânsız olduğunu düşündüren maaşlar ödenmektedir. Aynı zamanda feminizm hareketi kadınları “ayakları üzerinde durma” vaadiyle etkileyip

²⁵⁰ Ütopya: “Yürürlükteki düzene radikal bir alternatif oluşturan ideal bir düzen arayışı içinde olma yaklaşımı” Ayrıca bk. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 436.

erkekler lehine sonuçlanmıştır. Örnek olarak erkeğin evi geçindirmek zorunda olmaması, kadına tazminat vermemesi ve hesap ödetmemesi gibi durumlar gösterilebilir.²⁵¹

İlkel dönemlerde kadınların üstün konumda olması ekonomik unsurların devreye girmesiyle değişmiş, toplumda gücü elinde bulunduran erkekler daha önemli konuma gelmişlerdir. Kapitalizmin gelişip yeni iş alanlarının genişlemesi ile iş yaşamına katılıp ekonomik güçlerini elde etmeleri mitinden sonra kadınlar hem evlerine hem kendilerine yabancılaşmıştır.²⁵² Zetkin'e göre kadının durumu ezilen halkın durumuyla eşit bir durumdadır. Bu eşitlik her zaman bağımlı ve haklardan yoksun olarak tanımlanmaktadır.²⁵³ Her şeyi aynı anda yapmaya çalışan kadın; işte, evde, anneliğinde daha çok yorulmaya başlamıştır.²⁵⁴ Kadınlar hem kariyer hem çocuk yapabilecek güçtedir fakat ekonomik bağımsızlığını kazanan her kadının özgür olduğu da gerçeği yansıtmamaktadır. Erkekler ile eşit ücret alamayan, üst pozisyonlarda çalışma fırsatını erkeklere kıyasla daha zor elde eden kadınlar, evlenip anne olduklarında, iş yaşamında da kolayca gözden çıkarılmakta ve iş yerini zarara uğratan eleman olarak görülmektedir. Kadınların gücü ya da parayı elinde bulundurması yaşamını kolaylaştırmakta fakat kadının tam bağımsızlığı için kesin bir çözüm sağlamamaktadır.

Kadınların ezilmesinin bir diğer nedeninin tek eşli evlilik olduğunu belirten Engels, kadınların kurtuluşa ermesi için bu kurumun sonlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu durumda toplumun en küçük birimi olan aile Engels'in fikri gerçekleşirse son bulacaktır. İnsan yaşamı ve çoğalması, sağlıklı çocukların yetişmesi, evliliklerin hukuk kurallarına göre düzenlenmesi, tek eşli evliliğin ortadan kalkmasıyla büyük bir buhran yaşayacaktır.

Marksist feministlerin değindikleri bir diğer problem olan ev içi emek konusunda ise Dalla Costa, ev işlerinin bitmek bilmeyen bir döngü olduğunu ve

²⁵¹ Ellen Mutari, "Feminism & The Critique Of Capitalism", *Off Our Backs*, C:11/S:6 1981, ss.10-11, s.10-11.

²⁵² Helen Colley, "Emek Gücü", Ed.: Shahrzad Mojab, Çev.: Funda Hülagü, *Marksizm ve Feminizm*, Yordam Kitap, İstanbul 2018, ss.278-300, s. 281.

²⁵³ N. Krupskaya, W. Pieck, *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar: Clara Zetkin Üzerine*, Çev.: İsmail Yarkin, İnter Yayınları, İstanbul 1988, s.9.

²⁵⁴ Ayrıca bk. Kathi Weeks, *Çalışma Sorunu: Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*, Çev.: Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

kadını kendine yabancılaştırdığını belirtmiştir. Kadınların ev ve iş yaşamında ciddi zamanını alan ev işleri konusunda Costa 'ya hak vermemek mümkün değildir. Kern'e göre ise kadınlar, ücretli emeğe katılmalarıyla birlikte kendi evleri ile daha az ilgilendikleri için ev içerisinde başarısız olarak adlandırılmışlardır.²⁵⁵ Kadınların hangi şartlar altında yaşadığı fark etmeksizin, vazifeleri olan ev işlerinin kadını içkinleştiren gizli bir misyonu da bulunmaktadır. Üretmek ve kendini geliştirmek bir yana dursun ev işlerinin ağırlığı altında kalan kadınlar tek başlarına mücadele ettiğinde dinlenmeye bile fırsat bulamamaktadır. Ev içerisinde kendine iyi gelecek aktiviteler yapamayan, çamaşır-bulaşık-yemek üçgeni arasında yaşamını devam ettiren kadın kendini dahi unutmakta; rüzgârda savrulan bir yaprak misali yaşamını devam ettirmektedir. Bu şekilde ömrünü bitiren kadından geriye ne kadar cefakâr olduğu gerçeği kalmaktadır. Eski Anadolu anneleri çocukları için yaşamlarını bu şekilde devam ettirmiş, yerinde bir tabirle saçlarını süpürge etmişlerdir. Düşünmeye fırsatı kalmayan ve içkin yaşama hapsedilmiş o analar kendilerini hiç keşfedememiş küçük kız çocukları olarak yaşamlarına veda etmişlerdir.

Modern olmayan toplumlarda ise erkeklerin ev işleriyle ilgilenmesi adeta bir ayıp gibi karşılanmış, kadınlık belirtisi olarak görülmüş ve bu erkeklere “kılıbık” benzeri küçültücü lakaplar takılmıştır. Günümüz modern toplumlarında ise erkekler eşleri ile ev içi sorumlulukları paylaşıp bu işlerle çok az ilgilenseler bile çevreleri tarafından yüceltilmektedirler. Eşine yardım eden erkeğin aslında lütufmuş gibi gerçekleştirdiği eylem, ev içi görevlerin iki eş tarafından eşit olarak paylaşmasını gerektiren, hayatın getirdiği gayet doğal bir sorumluluktur. Her iki eş çalışıyorsa evdeki bütün işlerinde aynı sorumluluk dahilinde paylaşılması ev içi iş bölümünü oluşturacaktır. Ev içerisinde çalışan kadınlar ve dışarda çalışan erkekler arasında da zaten doğal olan bir iş bölümü bulunmaktadır. “Ev hanımı” adı altında çalışmıyor olarak nitelenen kadınların ev içerisindeki gerçekleştirdikleri sorumluluklar, toplum tarafından görünmez bir durum olarak algılanmakta ve bu durumun da son bulması gerekmektedir.

²⁵⁵Leslie Kern, *Feminist Şehir*, Çev.: Beyza Sumer Aydaş, Sel Yayıncılık, İstanbul 2019, s.17.

2.5.4. Varoluşçu Feminizmin Fenomenolojisi

Varoluşçu feminizmin öncü ismi Simone de Beauvoir biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımı ile kadınlığın doğuştan gelmediğini, sonradan kadın olunabileceğini söyleyerek kendi felsefesinin temellerini oluşturmuştur. Yankı uyandıran ve sıklıkla tartışılan bu varoluş, yalnızca kadın için değil erkek için de geçerli olup irdelenmelidir. O hâlde erkek doğulmaz, erkek olunur. Kadınlara doğuştan pembe kıyafetler giydirilip, oyuncak bebekler alınırken; erkeklere de mavi kıyafetler giydirilip araba, silah gibi oyuncaklar alınmıştır. Toplum kuralları; cinsleri, davranışları, kültürü kısacası her şeyi belirlemektedir. Beauvoir ise bütün bu belirlenimlere karşı düşüncelerini coşkuyla dile getirmiştir: “Önceden belirlenmiş, yörüngesi çizilmiş bir şey değilim ben. Seven, hareket eden, isteyen bir varlığım. Kendiliğinden bir varlık. Seçen bir varlık.”²⁵⁶ Fakat kadın için yasa koyan mitoloji, din, ahlâk aynı zamanda erkek için de yasa koyucudur. Örneğin erkekler ağlamaz, erkeklerin duygusal olması hoş karşılanmaz. Statü bakımından erkeğin kadından üstün olması, daha fazla para kazanması beklenir. Erkekler bedenlen güçlü, kuvvetli, cesur olmalı ve ailesini korumalıdır. Erkekler askere gitmeli, dininin gereğiyse sünnet olmalıdır. Kadın bedeni için belirlenen moda içerikleri erkekler için de geçerlidir. Günümüzün güzel olarak belirlenen kadın tipine karşılık yakışıklı olarak belirlenen erkek tipi de bulunmaktadır. Uzun boylu olabilmek için ameliyat olan, kaslı olmak için vücutlarına ciddi zarar veren iğneler kullanan, yüz hatlarının daha köşeli bir şekil alması için estetik müdahalelerde bulunan, lazer yaptıran, saç ektiren birçok erkek bulunmaktadır.

Kadınlar için kurulan belirlenimlerden ise tezimizde uzunca bahsedildiği için bu başlık altında tekrar aynı konuya değinilmeyecektir. Kadın olunması ve kadının varoluşunu gerçekleştirebilmesi için kadının kendisi çaba içerisinde olmalıdır. Feminizmin ortaya çıkışı, kadın hakları yürüyüşleri, bunların hepsinin amacı kadınların kendi varoluş ve özgürlüklerini eyleyebilmeleri içindir. Biyolojik olarak da daha avantajlı olan beden erkek bedendir. Toplumsal olarak da kadınlara kıyasla erkekler dini, siyasi gücü ellerinde bulunduran cinstir.

²⁵⁶ Simone de Beauvoir, *Denemeler: “Pyrrhus ile Cinêas”*, Çev.: Asım Bezirci, Payel Yayınevi, İstanbul 1989, s. 19.

Birinci bölüm varoluşçu feminizmde değinilmeyen bir noktaya varoluşçu feminizmin fenomenoloji bölümünde değinmek istiyorum. Parantezin dışında ahlâktan, dinden, kültür belirlenimlerinden daha zor bırakılan bir unsur olan ebeveynleri incelemek istiyorum. Kadının varoluşunda annenin ve babanın yeri, kadının özüne yaklaşmak açısından da kadını derin belirlenimlere hapsetmektedir. Küçük yaşlardan itibaren kendi seçemediği bir ailede gözlerini açan her çocuk bulunduğu aileye, çevreye göre belirlenir ve bu belirlenimlere göre yaşamının geri kalanını geçirir. Bu belirlenimde belki de en önemli ve yaşam boyunca kopamayan bağ, anne ile olan bağıdır. Beauvoir anne ve kız arasındaki gizli bağa şu şekilde değinmektedir: Kadına taşıyamayacağı yükleri yükleyen, ev işleri ile kızının zamanını alan, sosyal angaryalar ile kızını ilk tanıştıran kişi annedir.²⁵⁷ Annenin kızını ileride yaşayacağı evlilik için hazırlaması, küçüklükten itibaren onu ev içerisi hizmetleri daha iyi yapabilmesi için eğitmesi, kızının da kendisiyle aynı kaderi paylaşacağını bilmesindedir. “İyi yetiştirilmiş” kız ya da “Anasına bak kızını al.” övgüsünü alabilmek için birçok anne kızına özgürleşme, fikir bildirebilme alanı tanımamaktadır. Kültürümüzde “elinden iş gelmeyen” kızlara anneleri tarafından söylenen baskılayıcı sözlere: “Seni aldıkları gün geri getirirler.”, “Sen kadın olacaksın ben de göreceğim.” gibi söylemler örnek verilebilir. Kadının evlendikten sonra beceriksiz olarak değerlendirilen davranışlarında anneler suçlanır. Kızlara daha sessiz ve uslu olmayı, düzgün oturmayı, kahkaha atmamayı, sesli konuşmamayı ilk dikte eden anneleridir. Susan, hakkını savunmayan kız çocukları büyüdüklerinde okullarında, iş yaşamlarında, evliliklerinde sessiz kalıp anne olduklarında çocuklarına kendi anneleri gibi yaklaşmaya başlar. Kendi annelerinden de bu şekilde görerek yetişen kız çocukları, kızlarının evlendikten sonra bile birey olmasını, kendilerine bağımlı biçimde kalmasını istemektedirler. Genellikle evlat bekleyen anne adayları ise içten içe, kız çocuğundansa erkek çocuğunun olmasını isterler. Çünkü yaşamlarında kadınların erkeklerden daha fazla ezildiklerini bilirler. Örneğin kız ve erkek çocukların düğünlerinde aile taraflarının davranışları bile farklıdır. Bir karşı taraf haline getirilen, yaşamlarını birleştiren çiftlerin düğünlerinde, erkek tarafı daha aktif olmalı ve eğlenmeli; kız tarafı ise daha çekingen kalmalı ve ağlamalıdır. Evlilik denen olayda erkekler ailelerinden kopmaz, aileye yeni birini getirir; gelinler

²⁵⁷Beauvoir, *İkinci Cinsiyet, Cilt II.*, s.70.

ise ailelerinden ayrılır, başka bir aileye ait olur. Anneler evlatlarından kızları daha baskıcı, oğullarını daha özgür biçimde yetiştiriyorlarsa ve bu tarih boyunca böylece sürüp gidiyorsa kadın erkek eşitsizliğinin temelinde kadınların da büyük ölçüde paylarının olduğu söylenebilir. Başka bir örnek olan kayınvalide ve gelin ilişkileridir. Tabiri caizse oğullarını ellerinden alan yabancı bir kıza kayınvalideler çoğunlukla destek değil, düşman konumundadırlar. Toplumda sıklıkla değinilen “Kadın, kadının kurdudur.” benzeri tavrın ilk olarak anne ve kız arasındaki ilişkiden kaynaklanıyor olabileceği düşünülebilir. İki kadının birbirine olan düşmanlığı, kadının erkeğe olan düşmanlığından daha kuvvetlidir. Bu düşmanlıktan arınamayan ve boş uğraşlarla zaman geçirmeyi bırakamayan kadınların özlerine ulaşmaları ve huzurla yaşamaları güçleşecektir. Feminizmin daha iyi işlemesi ve kadınların güçlenmesi için öncelikle kadınların birbirleri ile barışmaları ve dost olmaları gerekmektedir. Simone De Beauvoir’ın hayatından²⁵⁸ bahsedilen bölümde annesinin baskıcı ve eşinin yokluğunda iki kızını da yatılı okula gönderen bir anne olduğuna değinmiştik. Beauvoir’ın haklı olarak içten geçirilen ama dile getirilmesi zor olan bir fikri cesaretle dile getirdiğini unutulmamakla birlikte, fikirlerinin oluşmasında annesine olan kızgınlığının da etkin bir rol oynamış olabileceği yüksek bir ihtimaldir.²⁵⁹ Hayatın içerisinde her alanda olan feminizmin hangi duygularla yazıldığı önemlidir. Anneye, babaya, eşe ya da evlada olan öfke yazarların eserlerinin objektiflik düzeyini de etkilemektedir.

Beauvoir’ın toplumsal cinsiyet rolleri ayrımının pratikteki karşılığı da incelenmelidir. Geçmişte belirlenen erkek ve kadın rollerindeki katılık gittikçe azalmaktadır. Artık erkek ve kadın kıyasında erkeklerden bedenen daha güçlü, daha prestijli işler yapan, daha çok para kazanan kadınlar bulunmaktadır. Cinsler arasında cinsin bütün üyelerini ele alarak kıyas yapmak doğru değildir. Bu kıyas yaşa, fiziksel ve ekonomik koşullara göre belirlenmelidir. Beauvoir’ın dikkat çektiği toplumsal cinsiyet rollerine yakın tarihte yaşanan, asrın felaketi olarak adlandırılan afetten örnekler vermek doğru olacaktır. 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremde cinsiyetler arası farklılıklar ya da gereksiz

²⁵⁸ Ayrıca bk. Nermin Sarıbaş, “Simone De Beauvoir”, *Kafka Okur*, S.:15 2017, ss.2- 14.

²⁵⁹ Simone de Beauvoir’ın varoluş ve başkaldırısı için ayrıca bk. Simone de Beauvoir, *Başkalarının Kanı*, Çev.: İpek Babacan, Payel Yayınevi, İstanbul 1990.

kıyaslar bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Toplumun belirlenimlerine göre ebeveyn rollerinde anneler babalardan daha fedakâr ve evlatlarına düşkün olarak betimlenmektedir. “Baba” denildiğinde enkaz altında hayatını kaybeden kızının elini bırakmayan babanın hüznü hafızalara kazınarak bir anneden daha az fedakâr olduğu düşünülememektedir. Ya da toplumun belirlediği mesleklere aykırı olarak Fransa’dan deprem bölgesine tek başına yardım getiren tır şoförü Gülfem Zengin, kadının gücünü bir kez daha gözler önüne sermiştir. Tarihe adını altın harflerle yazdıran, kundaktaki bebeğini bırakıp cepheye koşan Nene Hatun’u, Millî Mücadele’de öncü olan Şerife Bacı’yı, Erzurumlu Kara Fatma’yı hatırlatan Zengin; kadının toplumsal sınırlama içerisine alınamayacak bir varlık olduğunu hatırlatmıştır.

Kadınların deprem felaketinde yaşadığı olumsuzluklara da değinmek gerekmektedir. Beauvoir daha önce de bahsedildiği gibi haklı olarak kadınların bedenlerinin kadınları kısıtladığını düşünmektedir. Aynı örnekten devam edecek olursak deprem günlerinde de görüldüğü gibi kurtulan ve enkaz altından yaralı olarak çıkarılan kadınlar; ihtiyaçlarını giderme, enfeksiyonlara yatkın olma, adet günlerinde gerekli olan malzemelerden bir süre yoksun kalma gibi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Enkaz altında doğum yapan ve emziren anneler hem kendi hem çocuklarının sağlığı için endişelenmişlerdir. Varoluşçu feminizmin toplumsal roller ve yaşam pratikleri de göz önünde bulundurulduğunda sıklıkla değinilen “ötekinin ötekileştirilmemesi” yalnızca kadın adına değil her iki cins adına da olmalıdır. Çünkü toplum ve kültür hem erkeği hem kadını belirlemektedir. Birbirleri ile varolan kadın ve erkek cinsinin aynı belirlenimlere maruz kalarak büyüdüklerine ve yetiştiklerine yazımızda değindik. İki karşıt kutup gibi algılanan bu cinsler artık iş birliği içerisinde olmaya, birlikte çalışmaya, üretmeye yönelmelidirler. Varoluşlarını oluşturma yolunda bilinçli hareket eden her iki cins de düşman konumunda değil; yaşam pratiklerinde acılarını-sevinçlerini paylaşan, evlatlarını birlikte kucaklayan, birbirlerine ihtiyaç duyan bir çizgide durmalıdırlar.²⁶⁰

²⁶⁰Çoğu feminist kadının aksine Beauvoir, erkeklerin de feminist olabileceği düşünmektedir. Beauvoir ve Alice Schwarzer arasında geçen konuşmaların derlendiği “Ben Bir Feministim” adlı eserinde Beauvoir açıkça bu düşüncesini belirtmiştir. Beauvoir’in ölümünden üç gün sonra önsözü yazılan, içten bir üslup ile hazırlanan esere ayrıca bk.: Simone de Beauvoir, *Ben Bir Feministim*, Çev.: Ayşe, Minu, Sedef, Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul 1986.

2.5.5. Radikal Feminizmin Fenomenolojisi

Feminizm türleri içerisinde en uç fikirlere sahip olan radikal feminizm, kadınların üzerindeki baskının nedeninin ataerkil toplum yapısı olduğunu düşünmektedir.²⁶¹ Kadınların baskıdan kurtulmaları ve özgürleşmeleri için mücadele eden radikal feministler evlilik kurumuna karşı sert bir tutum takınmakta, üyelerinin yalnızca üçte birinin bir erkekle yaşamasına müsaade etmektedirler. Fakat kadınları özgürleştirmek adına kurulan bu topluluk, amacına hizmet etmeyerek ve kadınların ne istediklerini görmezden gelerek kadın yaşamını kısıtlayıp baskıya neden olmaktadır. Bir erkekle yaşayıp yaşamamak, evlenip evlenmemek ya da anne olup olmamak kadının kendi kararıdır. Bu duyguları yaşayıp yaşamamayı kadın kendi özgür iradesi ile seçmelidir. Toplumun kadınlara ya da erkeklere dikte ettiği evlenme ya da ebeveyn olma gibi konular eleştirilirken radikal feminizmin bu tavrının da eleştirilmesi gerekmektedir. Kadınların ne istediği ve aslında ne hissettiği yani “özü” önemlidir. Pratikte karşılık bulamayacak olan bu yaklaşım kadınları koruduğunu iddia etse de onların doğalarını görmezden gelmektedir. Kadınlara karşı belirlenen yaptırımları eleştirerek oluşan her yeni feminizm türü, uçlarda gezinerek farkında olmadan kadın yaptırımlarına bir yenisini daha eklemeye devam etmektedir.

Radikal feministlerin uç düşüncelerine neden olan, radikal antifeminist düşünürlerin de fikirlerine kısaca yer vermek uygun olacaktır. Beauvoir; Yahudi erkeklerin sabah dualarında Tanrılarının onları kadın olarak yaratmadığı için şükrettiklerini,²⁶² Tertulianus’ un kadını şeytana açılan bir kapı olarak betimlediğini²⁶³ Rousseau’nun kadının erkeğe boyun eğmek ve erkeğin haksızlıklarına razı olmak için yaratıldığını düşündüğünü²⁶⁴ Auguste Comte’un ise “sürekli çocuk” durumunda olan kadının rolünün yalnızca zevcelik olarak yönetim ve eğitime uygun olmadığını²⁶⁵ belirtmişti. Bu radikal söylemler hem kadın hem erkekler için çağ dışı birer düşüncedir. İnsanları ayırmak ve bölmeye yönelik tutkulu söylemlerde bulunmak hiçbir cinsle katkı sağlamamaktadır. Geçmiş dönemlerde

²⁶¹ Christina Hoff Sommers, *Who Stole Feminism?: How Women Have Betrayed Women*, Simon & Schuster, New York 1994.

²⁶² Beauvoir, *İkinci Cinsiyet, Cilt II.*, s.32.

²⁶³ *Age.*, s.126.

²⁶⁴ *Age.*, s.143.

²⁶⁵ *Age.*, s.147.

yapılan ve kadını ötekileştiren aşırı söylemler cinsler arasında kopmalara neden olmaktadır. Aristoteles'ten itibaren kadının yalnızca soyun devamı için bir araç konumunda olması, aşağılayıcı sözlere maruz kalması, cadılıkla suçlanarak öldürülmesi gibi olaylar feminizmin uç fikirlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Feminizm türleri arasında radikal feminizm, duygudan bahsetmeyen ama duygunun yoğun olarak bulunduğunu düşündüğüm bir türdür. Kadınların ataerkil düzenden korunmak için çaresiz kalıp, kararlarını vererek seslerini duyurmaya çalışan bir tavırları bulunmaktadır. Meydanlara çıkarak aktif olan ve çeşitli söylemlerde bulunan radikal feministler, kadınların ezilmesini ve ötekileştirilmesini derinlerde hissederek buna neden olanlara susmak yerine aşırı bir tepki göstermektedirler.

Aşk, bağlılığı, evliliği kadınların potansiyellerini düşüren etmenler olarak gören radikal feminizm; kadınların bahaneler ardına sığınmasını kolaylaştırabilecek bir düşünce biçimine yol açmaktadır. Örneğin, günümüzde sıklıkla duyulan evlenen ve çocuğu olan kadınların, kendi başarılarının önünde bu etmenleri göstermesi, üretmeye yönelik isteklerinin çok da güçlü olmadığını göstermektedir. Kadınların önündeki asıl engel evlendikten ve anne olduktan sonra iş yaşamlarını bırakıp tehlikeli konfor alanına dahil olmalarıdır. Anne olmak zorlu süreçleri de beraberinde getirir fakat kadın yaşamının, annelikten sonra yaratıcılığa tamamen kapanması kadının bilinçli olarak yaptığı yaşam tercihleri ile ilgilidir. Eğer bir kadın gerçekten içten bir inançla üretmeye odaklanmışsa o kadını yolundan hiçbir şeyin vazgeçirmesi mümkün değildir. Kadınların potansiyellerini yaşadıkları süreçler değil ancak kendi kafalarındaki belirlenimler düşürebilir.

Radikal feminist olan Shulamith Firestone, cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin nedeninin kadınların ve erkeklerin üreme anındaki rollerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu eşitsizliğe çözüm olarak yapay dölllenme ve rahim dışı yollar ile üreme yöntemini sunmuş ve bu yöntemin ilerleyen yıllarda artarak sorunu ortadan kaldıracığını düşünmektedir. Firestone' un gerçekleşmesini istediği yapay rahim yöntemi ve kadınların hamilelik döneminden soyutlanması, büyük problemleri de beraberinde getirme tehlikesini taşımaktadır. Kadınların yapay yollarla üremeye devam etmesi, anne olması ebeveynlik kavramını da farklılaştıracaktır. Bir bebeğin varlığını hissederek, beraberinde zorlu ve güzel süreçleri yaşayarak anne olmak

kadınlar için duygusal yönden daha kabullenilebilir bir durumdur. Aksi halde yabancı bir varlığı bir anda kucağına alıp onun annesi olmak ve sorumluluklarını üstlenmek, bütün kadınların kurabileceği bir bağ olamayacaktır. Ayrıca doğal üreme yerine yapay üremeye geçilmesi ise insan nesli ile ilgili sorunlara neden olacaktır. Eğer doğal üreme yerine yapay üremenin varlığı çözüm olarak sunuluyorsa “üremenin” neden doğal bir ihtiyaç olduğuna yanıt verilmelidir. Feminist topluluklarda radikal feminizm gibi sadece “cinsiyetçiliği” ortadan kaldırmayı amaçlayan bir kadın hareketi hiçbir zaman kabul görmemiştir. Yalnızca radikal feministlerden oluşan bir toplulukta bile birbirine katılmayan kişiler arasında anlaşmazlık çıkacaktır. Feminizm bütün kadınları kapsayacak bir yapıda olmalıdır.²⁶⁶ Kadınların eşitsizliğinin çözümüne yönelik bu hareket kadınların biyolojilerine, duygularına müdahale etmektedir. Kadınları bu şekilde zorlayan ve duygularını ellerinden alan zihniyet; kadını ezen, belirleyen ataerkillikle aynı travmayı kadına yaşatmaktadır. Toplumu oluşturan kimliklerin sahte olduğunu düşünüp üzerine aynı şekilde yapay kimlik üretmenin ve cinsleri belirli çerçevelerin içerisine sığdırmanın sağlıklı bir sonuç çıkaramayacağı açıktır.

2.5.6. Siyahi Feminizmin Fenomenolojisi

Kadın hakları kategorisinde feminizmin en çok okunan eserlerinden biri olan Feminizm Herkes İçindir “Feminism is for Everybody” adlı yapıt siyahi bir feminist olan Gloria Jean Watkins takma adıyla Bell Hooks tarafından kaleme alınmıştır. Onun eserinden alıntılar yaparak siyahi bir kadının hisleri ile feminizme yaklaşmak yerinde bir tutum olacaktır. Yetmişli yıllarda feminizm kollektif bir çalışma hâlinde beyaz kadınlar tarafından yürütülmüştür. Bu beyaz kadınlar cinsler arası eşitsizlik problemlerinin çözümüne dair mücadele etmişlerdir. Aynı yıllarda siyah kadınlar da “ırksal önyargıların” da feminizmi şekillendirdiğini belirtmişlerdir fakat bu fikir beyaz kadınlar tarafından dirençle karşılanmıştır. Seksenli yılların sonuna doğru artık beyaz kadınlar da bu problemin varlığını kabul etmiş, bu probleme çözüm bulmak için istekli hâle gelmiştir.²⁶⁷ Fakat kadınların renk ayrımı olmadan birleşmelerinden sonra feminizm yeni sorunlar ile karşılaşmıştır. Hooks, beyaz kadın engelini aştıktan

²⁶⁶Jacqueline Rhodes, *Radical Feminism, Writing, and Critical Agency*, State University of New York Press, New York 2005, s. 30.

²⁶⁷Hooks, *age.*, s.35.

sonra akademik sınırlar arasında sıkışan feminizmi eleştirmiş, feminizmin bütün kadınlara yayılması için mücadele edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Hooks 'a göre akademik olmayan çevrelerdeki kadınlar da unutulmamalıdır. 1970'lerin feminist rönesansını tasarlayan bir feminist kuşak çalışmalarının bazı kadınlar tarafından baskıcı ve elitist olduğu için reddedildiğini görmüşlerdir.²⁶⁸ Bu nedenle feminizmin yayılması için sokaklarda broşür dağıtmak, evlere giderek feminizm hakkında bilgiler vermek de buna dahildir. Bu sayede her türden kadın birleşecektir. Hooks, farklı sınıflardan oluşan feminist kadınların sınıf mücadelesi ile yüzleşmeden kız kardeşlik fikrinin oluşamayacağını düşünmektedir. Sınıf mücadelesinin feminist gündemde yer alması artık sınıf ve ırk eşitsizliğinin kesişimselliğini görünür kılmıştır.²⁶⁹

Üçüncü dalganın Judith Butler ile en önemli temsilcilerinden biri olan Rebecca Walker'in annesi Alice Walker'e de değinmek siyahi feminizm açısından önemlidir. Kadının Hası Kolay Ezilmez "You Can't Keep a Good Woman Down" adlı eserinde yazar, yüzyıllar boyunca siyah kadınların Avrupa'da ve Amerika'da beyaz adamlar için birer cinsel ürün olarak doğurganlık ve zevk için kullanıldıklarını belirtmiştir.²⁷⁰ Meta hâline getirilen kadınların bedenlerinin sadece kendilerine ait olduğunu ve kendi hakları için mücadele etmeleri gerektiğini çok geç fark etmişlerdir. Beyaz kadınların en azından bir bedene, varlığa sahip olduğunu; siyah kadınların tiksindirici²⁷¹ bir görünmezlik durumunda olduğunu belirten Walker, ırkçılığın kadın hareketi de dahil her yerde var olduğunu düşünmekte; siyah kadınların köle olmayı kendilerinin istemediklerini belirterek kadınların kendi istemleriyle ya özgür olmasını ya da bu uğurda ölmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁷²

Siyah feminist hareketin geç ortaya çıkışının nedeni siyah kadınların deneyimlerine destek olacak bir siyasi gücün olmamasıdır.²⁷³ Siyahi feminizmin hem kadın hem siyah olduğu için ezilen ve zor şartlarda yaşayan "kesişim" gruplarına

²⁶⁸ Fiona Tolan, *Margaret Atwood: Feminism and Fiction*, Rodopi B.V., Amsterdam- New York, 2007, s. 252.

²⁶⁹ *Age.*, s. 55.

²⁷⁰ Alice Walker, *Kadının Hası Kolay Ezilmez*, Çev.: Hamide Koyukan, Mitos Yayınları, İstanbul 1996, s. 42.

²⁷¹ *Age.*, s. 54.

²⁷² *Age.*, s.122.

²⁷³ Barbara Smith "Toward a Black Feminist Criticism", *University of Illinois Press*, S:7 1978 ss.20-27, s.21.

değınmesi feminizm için gerekli bir vurgudur. Beyaz kadınlar iş yaşamına katılıp, ekonomik bağımsızlık elde etmeye çalışırken; siyah kadınlar sırtlarına çocuklarını alarak çok küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda bırakılmıştır. Yine beyaz kadınlar, seçme ve seçilme hakları için mücadele ederken; siyah kadınlar, yaşamının ve özgür olabilmenin umudu için mücadele etmişlerdir. İkinci dalga beyaz kadın feminizmi, doğum kontrolü ve kürtaj hakkı için çabalarken; siyah kadınlar beyaz “sahiplerinin” tecavüzlerinden korunmaya çalışmışlardır. Bu nedenlerden dolayı üçüncü dalga feminizmin işaret ettiği gibi kadınlar arasında etnik köken ve renk ayrımı yapılmadan yalnızca beyaz orta sınıf kadınların değil, bütün kadınların haklarını korumaya yönelmesi, kadınları kız kardeşlik çatısı altında birleştirecektir. Bütüncül bir bakış açısına sahip olan feminizmin, siyah kadınları anlamaya yönelirken onların dezavantajlarını anlayabilmek adına ince ayrıntılara dikkat etmesi gerekmektedir. Diğer feminizm türlerinden daha fazla mücadele gerektiren siyahi feminizm, insan hakları bağlamında ayrıma ve ötekileştirmeye son verme umudu taşımaktadır.

2.5.7. Postmodern Feminizmin Fenomenolojisi

Postmodern feminizm başlığı altında da değinildiği üzere feminist felsefenin ve postmodernizmin birlikteliğinden kaynaklanan bazı problemler vardır. Feminizm kadının bir özü olduğunu düşünmekte ve buna dair çalışmalar sürdürmektedir. Genel bir kadın modelinin gelişimi için teoriler üreten feminizm, genel olarak kadın olgusundan hareket etmektedir. Feminizm ve postmodernizmin birleşmesiyle kadın öznelliğine dair özcü bir bakış açısının gelişip gelişemeyeceğine dair yeni bir sorun ortaya çıkmaktadır. Feminist fenomenolojinin amacı kadının özüne doğal tavırdan bağımsız bir şekilde yaklaşmak olduğundan postmodern feminizmin özcülüğe karşı çıkması büyük bir problem yaratmaktadır.²⁷⁴ Bu nedenle feminizm ve postmodernizm arasında yaşanan gerilim sosyal bilimcileri endişeye düşürmektedir. Feminizm kadınların ortak baskılarına son vermeyi amaçlarken kimlik siyasetini kullanmaktadır. Postmodernizm ise kadın kimliğinin sahte bir varlık olduğunu

²⁷⁴ Juliana Oliveira Missaggia, *age.*, s. 279.

düşünüp yapısöküme uğratmaya çalışmaktadır.²⁷⁵ Postmodernizm ve feminizmin birleşmesinin olumlu etkilerine de değinilmiştir. Örneğin postmodernizm ile feminizmin beraberliği, feminizmi klasik cinsiyetçiliğinden ve toplumsal cinsiyet kavramından kurtaracaktır.²⁷⁶ Toplumsal cinsiyet, diğer feminizm türlerinde de sıklıkla adı geçen, cinsiyetlere atfedilen her şeyin dil ve toplum tarafından verildiğini düşüncesine dayanmaktadır. Kadınlara da erkeklere de düşen görevler toplum tarafından veriliyorsa kadınların daha geri planda ve içkin bir yaşam sürmesinin nedeni de toplumdur. Beauvoir' nın düşüncesinden kaynağını alan bu düşünce postmodern feminizmde daha ileri bir boyuta taşınmış, cinsiyetlerin reddine kadar gitmiştir. Postmodern feminizmin öncü ismi Butler, kadınların özgürleşmesini temelde kimlikten kurtulma olarak algılayıp, kimliğin özünde baskıcı olduğunu düşünmektedir.²⁷⁷ Butler, cinsiyetin söylemle güçlendiğini düşünmekte ve postmodern bir düşünce ile de cinsiyete olan bakış açısının değiştiğini, cinsiyetin edinilmediğini ve doğuştan gelmediğini düşünmektedir.²⁷⁸ Queer kuramın temsilcisi olan Butler, toplumsal ve biyolojik kimlikleri reddedip akışkan kimliklerin savunusu ile klasik feminizmden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Büyük anlatılara, söylemlere karşı olan postmodernizmden doğan queer kuramda da iktidarın ve söylemlerin cinsiyetleri oluşturduklarını, sabit cinsiyet düşüncesini eleştirmiş evrensel boyutta cinsleri kabul etme düşüncesi ile hareket etmiştir. Kadının özüne ulaşmayı, doğal tavrı dışarda bırakmayı amaçlayan feminist fenomenoloji, öze karşı çıkan bir postmodernliği hangi boyutta inceleyebilir. Kimliklerin, cinsiyetlerin, söylemlerin reddi, klasik olmakla eleştirilen fakat kadına odaklanan feminizmi farklı bir boyuta taşımaktadır. Din, renk, ırk ayrımı yapmayan üçüncü dalganın queer kuram ile evrensel olarak cinsiyetlere odaklanması ilk başta da değinildiği gibi feminizm ve postmodernizm arasında çıkacak olumsuzlukları düşündürmektedir. Sonuçta, söyleme karşı olan postmodernizmde söylem olma özelliği taşımaktadır.

²⁷⁵ Lisa Cosgrove, "Feminism, Postmodernism, and Psychological Research", *Hypatia*, C:18 S.:3 2003, ss.85-112, s. 86.

²⁷⁶ *Age.*, s. 86.

²⁷⁷ Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell ve Nancy Fraser, "Sahte Karşısavlar: Seyla Benhabib ve Judith Butler'a Yanıt", Ed. Nancy Fraser, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Çev.: Feride Evren Sezer, Metis Yayıncılık, İstanbul 2021, ss.75-94, s.92.

²⁷⁸ Lisa Cosgrove, *age.*, s. 97.

2.6. Feminizmin Bugünü

Günümüzde feminizmin ne anlama geldiğine ve nasıl bir ideoloji olduğuna dair bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Hooks 'un işaret ettiği gibi feminizmin akademide yer bulmasıyla birlikte birçok farklı görüşün ve teorisyenin olması, farklı terimlerin ortaya çıkması feminizmin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Akademi dışında yürüyüşlerde gördüğümüz feminizmin sokaktaki karşılığında ise açılan pankartlar feminizmin ahlak dışı ve aşırı sert söylemlerde bulunduğunu hissettirmektedir. Örneğin: “Namus mu? Kirletmeden duramam.”, “Boşanmayı engellemek isteyen evlilik kurumunu kaldırsın!”, “Ev işini bırak dünya dursun.”, “Yakamadığımız cadıların torunlarıyız.”, “Erkeklik koronadan daha öldürücü.” ... Akademik bir metinde yer veremeyeceğim kadar uç söylemler bulunmakta ve bu söylemler kadınların ve feminizmin itibarına zarar vermektedir. Kör bir ideolojinin peşinden koşup ne savunduğunu bilmeyen feminizmin tarihçesini anlamlandıramayan kadınlar, feminizmin “kadını korumak” olan amacına zarar vermektedir. Sorunlarını bir çözüm bulma yoluyla belirtmek yerine, sorunun var olduğunu unutturacak aşırı davranışlarda bulunmak feminizm için bir krize işaret etmektedir.

Günlük yaşantı üzerine sohbetlerde çeşitli yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından insanlara “Feminizm nedir?” diye sorulduğunda çok şaşırtıcı cevaplar ile karşılaşılmaktadır. Kadın-erkek fark etmeksizin çoğu insan tarafından tam olarak sahiplenilmeyen bu akımın dine, ahlâka, evlilik kurumuna tamamıyla karşıt olduğu düşünülmektedir. Feminizmin “erkek düşmanlığı” olarak da anlaşıldığı gruplar bulunmaktadır ve bu tanımlamadan yola çıkılarak da feminizmin tam olarak anlaşılacağı ortadadır. Feministlerin çirkin kadın topluluklarından oluştuğu ve bu topluluklar nedeniyle feministlerin lezbiyen olduğuna dair negatif bir eleştiri de bulunmaktadır. Bu şekilde anlaşılan bir feminizm, gerçek feminizm değildir ve toplumda bir taraf bulamayacaktır. Açıktır ki feministler, kadın hakları mücadelesini anlatmak için yıllarca çabalamış olmasına rağmen ortaya atılan fikirlerin sayısı fazla olduğu için feminizm ideolojisi, açık bir şekilde izah edilememiş ve dolayısıyla anlaşılammıştır. Birbiri ile çatışan, sert söylemlerde bulunan, duruş noktası belli olmayan bir ideoloji olarak sert eleştirilere maruz kalıp anlaşılammayan feminizm, kadınlara fayda sağlamayan bir topluluk hâline gelme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Denfeld' in de belirttiği gibi feminizm artık dramatik bir yönde değişmiştir. Kadınların kaygılarıyla ilgilenen feministler olduğu gibi artık feminizm kadınların yaşamlarıyla çok az ilgilenen radikal bir yön değişikliği yapmıştır.²⁷⁹ Bilinçsiz ve kadını kadınlıktan uzaklaştıran bir feminist söylem yine en fazla zararı kadınlara verecektir. Kadınların önceliği hemcinsini kısıtlamayı bırakıp erkeklerin kadınlar üzerindeki baskılarına odaklanmak olmalıdır. Feminizmin ne yapabileceğini sorgulamak, bugün feminizmin durumunu anlamak anlamına gelmektedir. Feminizm geçmişteki ve gelecekteki eylemlerini detaylandırıp dönüştürdüğü sürece krizle başa çıkabilir.²⁸⁰

Feminizmin ortaya çıkışı, kadınların siyasi ve ekonomik özgürlüğü, kadın bedeninin bağımsızlığı için mücadele edişi günümüz feminizmine ilham olmalıdır. İstediklerini yapan, siyasi görünürlüklerini elde eden kadınlar; günümüzde sert söylemlerde bulunmak yerine eylemde bulunmalıdırlar. Ekonomik durumu yetersiz olan kadınların görünürlüğü ve topluma kazandırılması, küçük yaşta evlendirilen kız çocukları, şiddete maruz kalan ve öldürülen kadınlar üzerinde durulması gereken problemlerdir.²⁸¹ Sadece renk, dil, din ayrımı değil bu sınıfların içindeki bütün kadınlar feminizmin alanı içerisine girmelilerdir. Kadın ve erkeğin eşit olup olmadığını sormadan önce hangi kadınlardan bahsedildiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin ekonomik gücü elinde bulunduran kadınlar, kadınların en çok ezildiği dönem olan Orta Çağ da dahi diğer kadınlara kıyasla ezilmemişlerdir. Woolf' un eğitim alanında yaşadığı problemlerle karşılaşan kadınlar yaşadığımız yüzyılda dahi bulunmaktadır. Özellikle ülkemizin kırsal kesimlerinde yaşayan kız çocukları için eğitim alabilmek bunu arzulayan bir ailenin isteği ile mümkündür. Şu an yaşayan elli altmış yaş üstü kadınların büyük bir çoğunluğu babalarının sert tutumundan dolayı okuyamamışlardır. Eğitim hakkından mahrum olan bu kız çocukları erken yaşta evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Daha kendileri çocukken ortalama on altı on sekiz yaş arasında anne olan bu kadınlar için özgürlük, feminizm,

²⁷⁹ Rene Denfeld, *The New Victorians: A Young Woman's Challenge to the Old Feminist Order*, Warner Books, New York, 1995, s. 5.

²⁸⁰ Carolina Diaz, "The Future of Feminism, "Perhaps?"" , *Michigan State University Press*, C:41/S:1 2015, ss.85-101, s.90.

²⁸¹ Ayrıca bk. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, *Evdeki Terör: Kadına Yönelik Şiddet*, Mor Çatı Yayınları, İstanbul 1996.

kadın hakları çok yabancı kavramlar olmaktadır. “Hangi kadın hangi erkek ile eşit durumdadır?” sorumuza dönecek olursak kadınlar kendi aralarında bile eşit durumda değildirler. Kadınlar adına konuşmaya çalışan feminizm, kadınların gerçekte ne olduklarını bildiğini varsayar ancak bu tür bir varsayım, hakkında her bilgi kaynağı göz önüne alındığında, çılgıncadır.²⁸² Örneğin ülkemizin batısında doğan, maddi durumu iyi olan eğitilmiş ebeveynler tarafından yetiştirilen, eğitimi için her koşul sağlanan bir kız çocuğunun geleceği ekonomik bağımsızlığı açısından parlak olacaktır. İstedikleri okullarda okuyacak, maddi olarak sıkıntı çekmeyecek ve yaşamını bu şekilde devam ettirecektir. Kendisi de ailesi ile aynı başarıları ve ekonomik koşullara sahip olursa tercihi doğrultusunda bir evlilik yapacak ve yine kendi tercihi doğrultusunda dünyaya getireceği çocuğuna ailesinin ona sağladığı imkanları sağlamaya çalışacaktır. Doğunun bir köyünde doğan, evlerinde tek bir oda bulunan, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlardan mahrum olan, eğitim alması ayıp ve günah olarak karşılanan bu küçük kız çocuğu ise biraz büyüdükten sonra ailesi ve toplum tarafından evlilik baskılarıyla karşılaşacaktır. “Evde kalmadan” onunla kim evlenmeyi arzuluyorsa ailesinin isteği ve kararıyla kendi rızası dışında bir evlilik gerçekleştirecektir. Bu evlilikte ne hissettiğinin farkına bile varmadan, yine çok zaman geçmeden çocuk sahibi olması gerekecek ve ilk çocuk dünyaya geldikten sonra diğer çocukları dünyaya getirmeye sıra gelecektir. Yaşamı mutfakta koşuştururken geçen bu kız, kendi çocuklarına da parlak bir gelecek ve iyi imkanlar sağlayamayacaktır. İçerisinde bulunduğu koşullarda bir başarı olarak görülen, çocuklarının zengin bir eşle evlenmesini dileyecektir. Mutsuz olursa ailesinin evine dönemeyecek ya da boşanma fikrini aklından bile geçiremeyecektir. Bu iki örnekte kısaca belirtildiği gibi kadınlar bile kendi aralarında eşit değildir fakat kadınların eğitim ve ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri onlara özgürlük yollarını ciddi anlamda açacaktır. Görüldüğü üzere bütün insanlar üzerinde kültürün, sosyal çevrenin, ekonomik koşulların etkisi ile yaşam biçimleri oluşmaktadır.

Günümüzde feminizm ve kadın hakları konusunda aktif rol oynayan sosyal medyanın da kadınlara katkısı ve zararları irdelenmelidir. Kadın yürüyüşleri ve feminist hareketlerin gerçekleşmesi, kadınların birbirleriyle daha kolay tanışması ve

²⁸² Linda Alcoff, “Cultural Feminism versus Post- Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory”, *The University of Chicago Press*, C:13/S:3 1988, ss.405-436, s.405.

yardımlaşması açısından sosyal medya büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Sosyal medya sayesinde dünyanın diğer ucundaki bir kadının yaşamına şahit olmak ve onunla iletişim kurmak mümkündür. Sosyal medyada bu kadar çok insanın hayatına şahit olmak insanlara yeni kalıplar hazırlamaktadır. Daha önceki bölümlerde örnek verildiği gibi sosyal medyadaki efektler ve sahte yüz filtrelerinin uygulanması ile insanların birbirlerine olan aldatmacaları artmıştır. Dışardan mükemmel görünen yüzler, bedenler kadınların kendilerine olan güvenlerini sarsmakta ve kadınları yeni güzellik belirlenimlerine yönlendirmektedir. Sahte yüz filtreleri kullanan kadınlar birer maske ile yaşamakta ve kendi yüzlerine yabancılaşmaktadırlar. Oysa kadın ne mitoloji ne din ne de dijitalizm ile belirlenmelidir.

Medyada kullanılan ayrımcı dile, kadınları metalaştıran ve kozmetikten, ev işlerinden ibaret gören yargılayıcı ifadelere dikkat edilmelidir. Kadınlara yüzyıllar öncesinde yüklenen anlamlar şimdi de dizilerde, filmlerde varlığını sürdürerek küçük yaşlardan itibaren o programları izleyen çocukları etkilemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada kadının varlığı, kimliği, statüsü yönünden ayrımcılığa tabi tutulduğu tespitiyle ortaya çıkan feminizmin, kadınların anılan yönlerden olması gereken iyileştirmeye katkısı ele alınmıştır. Feminist teorilerin ortaya çıkış gerekçeleri ile geldiği sonuç itibariyle olumlu olumsuz katkıları ele alınmıştır. Kadının konumu, çalışma boyunca tarihsel sürece göre ele alınmış, yer yer eleştirel bir bakış açısıyla süreçler değerlendirilmiştir.

Feminizmin, haklı gerekçelerle kadın kimliğini savunmak amacıyla ortaya çıktığı ve geçmişe kıyasla siyasal, sosyal alanda kadınları görünür kıldığı inkâr edilemez. Feminizmin temel problemi olan kadın ve erkeğin eşit konumda olup olmadığına dair tartışmalarda, kadın ikinci sınıf olarak görülmüş; bunun nedeninin ise kadının yaratılışı, biyolojisi, fiziksel yapısı, bedeninin getirdiği dezavantajları, dinlerin ve mitolojilerin kadın konumlandırılmaları olduğu öne sürülmüştür.

Günümüzde, geçmişe oranla bazı açılardan iyileştirilmeler görünüyorsa da, eğitim, ekonomi, siyasal, toplumsal vb. alanlarda kadınların hâlâ dezavantajlı konumları sürmektedir. Bu dezavantajların sürüyor olması, feminist teorilerin de salt bir kurtarıcı olmadığını göstermektedir. Feminist teorilerin, kadın kimliğini olduğu gibi ele alması, hayatın realitelerini göz ardı etmeden kadın yaşamını analiz ederek, kadınlara yol göstermesi, nesillerin eğitimi çevrelerde yetiştirilmesi ile konumların iyileştirilmesi yönünde adım atması gerekir. Feminizmin sağlıklı ilerleyebilmesi, kadın cinsine daha iyi katkı sunabilmesi için feminizm içerisindeki çelişkilerin çözülmesi gereklidir.

Temelde iyi niyetle ortaya çıkan feminizmin, kadınları merkezi bir konumuna getirdiği iddiasının beklenen sonuca ulaşamadığı gibi, başka bazı problemler ortaya çıkardığı bir gerçektir. Çalışmamızın amacının, feminizmin idealleri ile mevcut durumun karşılaştırılması, konunun fenomenolojik durumu bazı tespitlerle ortaya konulması olduğu yeri geldikçe zikredildi. Bir sonuca varılması açısından şu değerlendirmelerin yapılması önemlidir: Feminizmi gelişigüzel bir şekilde kadın haklarının savunusu olarak görmek, ayrıntılarına, türlerine değinmemek feminizmin içerisindeki problemlere de kayıtsız kalmak demektir. Feminizm içerisinde hep var olan, kadını kadın olmaktan uzaklaştıran, özetle söylemek gerekirse, onun özüne

yabancı bazı fikirler tutarsızlığa neden olmaktadır. Tezimizin birinci bölümünde ele alındığı ve zikredildiği gibi, feminizmin doğal olduğu kadar, aşırılıkları barındıran fikirlere kaynaklık ettiği, kadın kimliğine yarar yerine zarar veren bir araca dönüştüğü tespiti yapılmalıdır. Kadın kimliği için yola çıkılmışsa da gerçek hedefe ulaşmaktan uzak kalındığı belirtilmelidir. Feminist tartışmalar çeşitlenerek ilerlediği için bu konuda genel geçer, somut bir çözüm üreten bir fikrin ortaya çıkmadığı açıktır. Başlangıç noktasını unutarak, doğallığını yitirip gittikçe de gerçeklikten uzak, masa başında üretilen fikirler ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Bu kadar tür ve kuram içerisinde fikir üretilmesine rağmen feminist ideolojinin kadınlar arasında ne kadar kabul gördüğü de önemlidir ve irdelenmelidir. Yaşamımızın pratik alanlarında, evde, iş yerlerinde, sosyal ortamlarda “feminizm” denildiğinde bazı kadınların bile uzak durduğu bir ideoloji olmasının nedeni, feminizmin içerisindeki aykırılıklar ve toplumun feminizmi tam olarak algılayamamış olmasıdır. Günümüzde feminizmin geldiği son noktada da kapsayıcı kuşatıcı bir yönü bulunmamaktadır. Diğer türleri gibi erkeğe göre konumlanıp, üçüncü dalganın eleştirisi olan ve sadece “orta sınıf beyaz kadını” kapsadığı söylenen feminizm dahi entelektüel ve muhafazakâr orta sınıf beyaz kadını kapsamamaktadır.

Sonuç olarak kadın kimliğini bir kalıba sokmaya gerek yoktur, feminist öğretiler kadını kadından alıkoymamalıdır. Kadınlar tarafından kabul görececek bir feminizm; kadınların kendi kimliğinin bilincinde olduğu, elinden alınan hatta gasp edilen bütün haklarını almak için mücadele eden bir araç olmalıdır.

Varoluşçu filozof Beauvoir ’nın ev işleri yapan kadınların durumunu tanrılar tarafından cezalandırılan Sisyphos’un durumuna benzettiğini daha önce belirtmiştik. Sisyphos’un “bilinçli olarak” olumlu anlamda değerlendirilmesi en uygun yol gibi görünüyor. Nietzsche’nin yaşamı olumlaması, yazgısını sevmesi (amor fati) gibi, Sisyphos’un da kendi yazgısıyla yılmadan mücadele etmesi, her gün elindeki kayayı tepeye çıkarmaya çalışması, insan yaşamının her yeni gününe benzemektedir. Kadınlar yaşamlarında, kendi özleri ve kararları ile her yeni gün de kendileri için mücadele etmeyi bırakmamalıdır. Sisyphos gibi yaşamı kendi ellerinde olan kadın, yaşam yolunda ilerlemelidir. Bir kadının, kendi kimliğine yöneltilecek bütün belirlenimlerin farkında olarak, yaşamının doğallığına müdahale ettirmeden benliğini oluşturması gerekmektedir. Bir kadın kendini severek, kabullenerek, kadını kadın

yapan özellikleriyle, modadan arınan çizgileriyle yaşamını sürdürmelidir. Daha sonra Husserl'in fenomenolojisinden etkilenen Emmanuel Levinas'ın etik felsefesi²⁸³ gibi "başkayı başkalaştırmadan" yaşamaya devam etmelidir. Çünkü erkek ve kadının "yüz yüze olduğunda" zihin yapıları uyduğunda, birlikte yaşamalarının gerekliliği kaçınılmazdır. Cinsler birbirlerini tamamlayan, farklı parçalardan oluşan, dışardan uyumsuz gibi görünse de, karşılaştıklarında bir uyum içinde olan ve birbirlerindeki eksiklikleri tamamlayabilen insandırlar. Kadına dair belirlenimler bitmeyecektir; fakat kadın kendi yaşam alanını daraltmadan denge kurmanın koşullarını oluşturacaktır.

²⁸³ Ayrıca bk. Emmanuel Levinas, *Sonsuz Tanıklık*, Çev.: Medar Atıcı, Melih Atacı, Metis Yayınları, İstanbul 2001.

KAYNAKÇA

- ACAR-SAVRAN Gülnur, *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Kitap, İstanbul 2013.
- AGİZZA Rosa, *Antik Yunan'da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler*, Çev.: Z. Zühre İlkelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- AKARSU Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.
- AKIN Haydar, *Orta Çağ'da Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- AKSAN Yücel, "1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık", Ed. Süleyman Özkan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2013, s. 355-368.
- AKTAŞ Aliye Mavili, "Aile İçi Şiddet", *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Şiddet*, S.:43 2007, s. 151-158.
- ALCOFF Linda, "Cultural Feminism versus Post- Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory", *The University of Chicago Press*, C:13/S:3 1988, s.405-436.
- AL-SAJİ Alia, "Feminist Phenomenology", Ed.:Ann Garry, Serene J. Khader, Alison Stone, *The Routledge Companion to Feminist Philosophy*, Routledge, New York 2017, s. 143-154.
- ALTUNYA Hülya, "İslam Düşüncesinde Metafizik ve Tarih İkileminde Kadın", *Dini Araştırmalar*, C.: 19/ S.: 49 2016, s. 97-106.
- ARAT Necla, *Feminizmin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul 2017.
- ARİSTOTELES, *Metafizik*, Çev.: Ahmet Arslan, Divan Kitap, İstanbul 2021.
- ARİSTOTELES, *Politika*, Çev.: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- AVCI Emel Uzun, "Nermin Abadan Unat", Ed.: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 10: Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 650- 666.
- AYDIN Mehmet Âkif, "İslâm'da Kadın", İslâm Ansiklopedisi, C:24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, s. 86-94.

- BADINTER Elisabeth, *Kadınlık mı? Anelik mi?*, Çev.: Ayşen Ekmekçi, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- BAUDRİLLARD Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev.: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.
- BAYRAM Onur, *Türkiye'deki Ulusal Gazetelerin Haber Fotoğrafı Seçiminde Tercih öznese Olarak Kadın Fotoğraflarının Feminist İdeoloji Çerçevesinde Gösterebilimsel Çözümlemesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2016.
- BEAUVOIR Simone de, *Başkalarının Kanı*, Çev.: İpek Babacan, Payel Yayınevi, İstanbul 1990.
- BEAUVOIR Simone de, *Denemeler: "Pyrrhus ile Cinêas"*, Çev.: Asım Bezirci, Payel Yayınevi, İstanbul 1989.
- BEAUVOIR Simone de, *İkinci Cinsiyet: Olgular ve Efsaneler, Cilt I*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- BEAUVOIR Simone de, *İkinci Cinsiyet: Yaşanmış Deneyim, Cilt II*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- BEAUVOIR Simone de, *Simone de Beauvoir'dan Sartre'a Mektuplar*, Çev.: Zeynep Bayramoğlu, Düşün Yayıncılık, İstanbul 1996.
- BENHABİB Seyla, BUTLER Judith, CORNELL Drucilla, FRASER Nancy, "Sahte Karşısavlar: Seyla Benhabib ve Judith Butler'a Yanıt", Ed. Nancy Fraser, *Çatışan Feminizmler*, Çev.: Feride Evren Sezer, Metis Yayınları, İstanbul 2021, ss.75-94.
- BERENS E.M., *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, Çev.: Nisan Benzergil, Atlantis Yayınevi, İzmir 2016.
- BERKTAY Fatmagül, *Kadın Olmak/ Yaşamak/ Yazmak*, Pencere Yayınları, İstanbul 1998.
- BERKTAY Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, İstanbul 2014.

- BEST Steven& KELLNER Douglas, *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, Çev.: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016.
- BEYAZ ERKIZAN Hatice Nur, “Erkek- Merkezcilikten (Androcentrism) İnsan Merkeziliğe Yolculuk: (Anthropocentrism): Antik Felsefe ve Cinsiyet Üzerine (Pre-Sokratikler)”, Ed. H. Nur Beyaz Erkızan, *Feminizm ve Felsefe*, Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s. 11-18.
- BLONDEL Eric, *Aşk*, Çev.: Esra Özdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- BORA Aksu, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- BUTLER Judith, “Olumsal Temeller: Feminizm ve “Postmodernizm” Sorusu”, *Felsefelogos: Feminist Felsefe*, C.:4/S.:15 2001, s. 19-34.
- BUTLER Judith, *Bela Bedenler*, Çev.: Cüneyt Çakırlar, Zeynep Talay, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2014.
- BUTLER Judith, *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev.: Başak Ertür, Metis Yayınları, İstanbul 2020.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2015.
- CEYLAN Hadi Ensar, “İbn-i Sinâ ve Fıkıh: Şeriatın Hikmet Boyutu” Ed., Yüksel Salman, *Eş- Şeyhu’r Reis: İbn-i Sina*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, ss.64-69.
- CHUL HAN Byung, *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*, Çev.: Çağlar Tanyeri, İnka Kitap, İstanbul 2021.
- CHUL HAN Byung, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çev.: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul 2019.
- CHUL HAN Byung, *Şiddetin Topolojisi*, Çev.: Dilek Zaptçioğlu, Metis Yayınları, İstanbul 2017.
- COLLEY Helen, “Emek Gücü”, Ed.: Shahrzad Mojab, Çev.: Funda Hülügü, *Marksizm ve Feminizm*, Yordam Kitap, İstanbul 2018, s. 278-300.

- COSGROVE Lisa, “Feminism, Postmodernism, and Psychological Research”, *Hypatia*, C:18 S.:3 2003, s. 85-112.
- COŞKUNER Ceylan, “Feminist Söylem Işığında Kadın ve Değer(ler)”, Ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Dilmaç, *Değerler Bilançosu Felsefe, Sosyoloji, Kamu, Eğitim*, Çizgi Kitabevi, Konya 2015, s. 97- 117.
- ÇOTUKSÖKEN Betül, BABÜR Saffet, *Metinlerle Orta Çağ'da Felsefe*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2015.
- ÇOTUKSÖKEN Yusuf, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul 2004.
- DAVİS Angela, *Eğer Şafakta Gelirlerse*, Çev: Hamit Bozak, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- DAVİS Angela, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, Çev.: İnci Çeliker, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1994.
- DEAKİN Michael A. B., “Hypatia and Her Mathematics”, *The American Mathematical Monthly*, C:101/S:3 1994, s. 234-243.
- DENFELD Rene, *The New Victorians: A Young Woman's Challenge to the Old Feminist Order*, Warner Books, New York 1995.
- DÍAZ Carolina, “The Future of Feminism, “Perhaps?””, *Michigan State University Press*, C:41/S:1 2015, s. 85-101
- DİREK Zeynep, *Dünyanın Teni: Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- DONOVAN Josephine, *Feminist Teori*, Çev.: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- DUBY Georges, *Erkek Orta Çağ: Aşka Dair ve Diğer Denemeler*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1991.
- DUBY Georges, *Şövalye, Kadın ve Rahip/ Feodal Fransa'da Evlilik*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1991.
- DYHOUSE Carol, *Gösteriş: Kadınlar, Tarih, Feminizm*, Çev.: Duygu Akın, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

- EKAL Berna, “Feminist Hareket ve Erkek Şiddetiyle Mücadele”, Ed.: Feryal Saygılıgil, Nacide Berber, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 10: Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 468-476.
- ELÇİ ÖZCAN Dicle, “Batı ve Doğu Mitolojilerinde Kadın İmgesi: Tanrıça’lar”, *Atlas Uluslararası Hakem Sosyal Bilimler Dergisi*, C:4/S:11 2018, s.826-840.
- ELÇİK Gülnur, “İğdiş Edilmiş Güzellik”, *Cogito: Feminizm*, S.: 58 2009, s. 259-267.
- ERBİL Pervin, *Kibele’den Pandora’ya: Kadının Tarihsel Yenilgisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2015.
- EZMECİ Esra, *Kadınlar Sıcak Erkekler Soğuk Sever*, Destek Yayınları, İstanbul 2021.
- FÂRÂBÎ, *El- Medinetü'l Fazıla*, Çev.: Nafiz Danışman, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- FATİMA Mernissi, “İslâmiyet Öncesinde Cinsellik ve Evlilik”, *Felsefelogos: Feminist Felsefe*, C.:4/S.:15 2001, s.:35-49.
- FIRESTONE Shulamith, *Cinselliğin Diyalektiği Kadın Özgürlüğü Davası*, Çev.: Yurdanur Salman, Payel Yayınevi, İstanbul 1993.
- FIELDİNG Helen A., “Feminizm”, Ed.: Sebastian Luft, Søren Overgaard, *The Routledge Companion To Phenomenology*, Routledge, New York 2011, s. 518-527.
- FROLOV İvan, *Felsefe Sözlüğü*, Çev.: Aziz Çalışlar, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.
- GAAG Nikki Van Der, *Feminizm & Erkekler*, Çev.: Güzide Diker, Aram Yayıncılık, Diyarbakır 2017.
- GİLMAN Charlotte Perkins, *Kadınlar Ülkesi*, Çev.: Seher Özbay, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2007.
- GİLMAN Charlotte Perkins, *Sarı Duvar Kağıdı*, Çev.: Aksu Bora, Aysun Altunışık, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2012.
- GİTTİNS Diana, *Aile Sorgulanıyor!*, Çev.: Tuna Erdem, Pencere Yayınları, İstanbul 2012.

- GOFFMAN Erving, *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet*, Çev.: Devrim Kılıçer, Fahri Öz, Heretik Yayınları, Ankara 2020.
- GOUGES Olympe de, *Kadın, Uyan! Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi*, Çev.: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2019.
- GRAVES Robert, PATAÏ Raphael, *İbrani Mitleri: Tekvin- Yaratılış Kitabı*, Çev.: Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜRİZ Adnan, *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk: Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1997.
- HANİSCH Carol, *Kişisel Olan Politiktir Radikal Feminizm Üzerine*, Çev.: Hanife Aliefendioğlu, A. Nazar Erişkin, Kült İletişim, İstanbul 2013.
- HARAWAY Donna, *Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*, Çev.: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.
- HARMAN Ömer Faruk, “İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın”, İslâm Ansiklopedisi, C:24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001, 82-86.
- HARTMAN Heidi, “Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği” Haz.: Gülnur Acar Savran, Nesrin Tura Demiryontan, *Kadının Görünmeyen Emegi*, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 157- 198.
- HEYWOOD Andrew, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, Çev.: Şeyma Akın, Adres Yayınları, Ankara 2013.
- HIRATA Helena, LABORİE Françoise, DOARÊ Hêlène Le, SENOTİER Daniêle, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, Çev.: Gülnur Acar Savran, Dipnot Yayınları, Ankara 2015.
- HOOKS Bell, *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*, Çev.: Aysel Yıldırım, Berna Kurt, Ece Aydın, Şirin Özgün, Bgst Yayınları, İstanbul 2012.
- HORKHEİMER Max, *Akı Tutulması*, Çev.: Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- HUGHES Ted, *Sylvia Plath'ın Günceleri*, Çev.: Şadan Karadeniz, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 1998.

- HUSSERL Edmund, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Çev.: Harun Tepe, Bilim ve Sanat Yayıncılık, Ankara 2003.
- İbn Rüşd, *Din Felsefe Tartışması*, Çev.: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul 2011.
- KALAYCI Nazile, “Daimon’dan eudaimonia’ya: Aristoteles’te mutluluk”, Ed. Kaan H. Ökten, *Cogito Aristoteles Sayı:77*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 257-274.
- KALKAN Atiye, *Tanrının Bahçesinde Bir Kadın*, Yayın B., İstanbul 2010.
- KAYABAŞI Onur Alp, “Türk Mitolojisinin Kutsal Dişisi: Umay”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, C:7/S:22 2016, s.220-228.
- KERN Leslie, *Feminist Şehir*, Çev.: Beyza Sumer Aydaş, Sel Yayıncılık, İstanbul 2019.
- KEYES Keyes, *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, Çev.: Deniz Özçetin, Delidolu Yayınevi, Ankara 2019.
- KILIÇKAYA Ali, *Mitoloji, Din ve Efsaneler Işığında Anadolu*, Serander Yayınları, Trabzon 2014.
- KNİBİEHLER Yvonne, “Vücutlar ve Yürekler”, Ed.: Georges Duby, Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi IV: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*, Çev.: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 307-346.
- KOCABAY ŞENER Nihal, ““Filtre”li Hayatlar Çağında Mahremiyet veya Telefon Mahremiyeti Nasıl Değiştirdi?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Dijital Çağ*, S.:86 2018, s. 111- 132.
- KRAMER Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi*, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- KRANZ Walther, *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, Çev.: Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984.
- KRUPSKAYA N., PİECK W., *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar: Clara Zetkin Üzerine*, Çev.: İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul 1988.

- LANGELLIER Kristin M., "Appreciating Phenomenology and Feminism: Researching Quilting and Communication," *Human Studies*, C.:17/S.:1 1994, s. 68-80.
- LLOYD Genevieve, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*, Çev.: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- LOCKE John, "An Essay Concerning the True Original, Extent and End of Civil Government", Ed. Edwin A. Brutt, *The English Philosophers from Bacon to Mill*, Random House, New York 1939, s. 403-503.
- LYOTARD Jean François, *Fenomenoloji*, Çev.: İsmet Birkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- LYOTARD Jean François, *Postmodern Durum*, Çev.: İsmet Birkan, BilgeSu Yayınları, Ankara 2014.
- MANGAN Lucy, *Feminizm Kitabı*, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.
- MERLEAU-PONTY Maurice, *Algının Fenomenolojisi*, Çev.: Emine Sarıkartal, Eylem Hacımuratoğlu, İthaki Yayınları, İstanbul 2016.
- MEULENBELT Anja, *Feminizm ve Sosyalizm*, Çev.: Erman Demirci, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1987.
- MICHEL Andree, *Feminizm*, Çev.: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- MİSSAGGIA Juliana Oliveira, "In defense of Feminist Phenomenology: Lived Body, Facticity and The Problem of Essentialism", *Revista Ideação*, S.:42 2020, s. 272-286.
- MOHANTY Chandra Talpade, *Sınır Tanımayan Feminizm: Teoriyi Sömürgeleştirilmekten Kurtarmak, Dayanışmayı Örmek*, Çev.: Hatice Pınar Şenoğuz, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2008.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, *Evdeki Terör: Kadına Yönelik Şiddet*, Mor Çatı Yayınları, İstanbul 1996.
- MUTARİ Ellen, "Feminism & The Critique Of Capitalism", *Off Our Backs*, C:11/S:6 1981 s. 10-11.

- NAİMAN Joanne, *Marksizm ve Feminizm: İki Ayır Kuram*, Çev.: Saadet Özkal, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988.
- OKÇAY Hale, *İzmir Yahudi Cemaati Kadın Kimliği: "Beşyüz Yıllık Komşularımız"*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013.
- ORWEEL George, 1984, Çev.: Bülent Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- ÖZBEK Sinan, "Matemsiz Ölümler: Namus Cinayetlerinin Felsefi Bir Çözümleme Denemesi", *Felsefelogos: Şiddet*, C.:13 S.:37 2009, s. 13-20.
- ÖZBUDUN Sibel, *Niçin Feminizm Değil*, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1984.
- ÖZKAN Özlem, "Ülkelere Göre Kürtaja Yönelik Yasal Düzenlemelere Genel Bir Bakış", *Toplum ve Hekim*, C: 27/S:4 2012, s. 304-320.
- ÖZKAZANÇ Alev, *Feminizm ve Queer Kuram*, Dipnot Yayınları, Ankara 2015.
- ÖZTÜRK Mustafa, *Cahiliyetten İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- PLATH Sylvia, *Ariel*, Çev.: Yusuf Eradam, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- PLATH Sylvia, *Sırça Fanus*, Çev.: Handan Saraç, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2012.
- PLATON, *Devlet*, Çev.: Ersin Türkdönmez, Divan Kitap, İstanbul 2012.
- PLATON, *Diyaloglar*, Çev.: Adnan Cemgil, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015.
- RABİDEAU-SHERİDAN Mary P, *Girls, Feminism, and Grassroots Literacies*, State University of New York Press, New York 2008.
- RHODES Jacqueline, *Radical Feminism, Writing, and Critical Agency*, State University of New York Press, New York 2005.
- ROCHEFORT Florence, *Feminizmler Tarihi*, Çev.: Özlem Altun, Sel Yayıncılık, İstanbul 2019.
- ROSENTHAL M., & YUDİN P., *Felsefe Sözlüğü*, Çev.: Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997.
- SARIBAŞ Nermin, "Simone De Beauvoir", *Kafka Okur*, S.:15 2017, s. 2- 14.

- SARTRE Jean Paul, *Varlık ve Hiçlik*, Çev.: Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, İstanbul 2011.
- SARTRE Jean Paul, *Varoluşçuluk*, Çev.: Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul 2020.
- SAYGILIGİL Feryal, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- SCULLY Diana, *Tecavüz Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcüler Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: Şirin Tekeli, Laleper Aytek, Metis Yayınları, İstanbul 1993.
- SEARS Kathleen, *Herkes İçin Mitoloji 101*, Çev.: Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul 2020.
- SEIDENBERG Robert, DECROW Karen, *Eviyle Evli Kadınlar: Agorafobi*, Çev.: Nur Nirven, Afa Yayınları, İstanbul 1988.
- SEVİM Ayşe, *Feminizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2005.
- SMİTH Barbara, "Toward a Black Feminist Criticism", *University of Illinois Press*, No:7 1978 s. 20-27.
- SOMMERS Christina Hoff, *Who Stole Feminism?: How Women Have Betrayed Women*, Simon & Schuster, New York 1994.
- SONNET Martine, "Bir Kızı Eğitmek", Ed.: Georges Duby, Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları*, Çev.: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 101-127.
- SPIEGELBERG Herbert, *Fenomenolojik Hareket: Tarihsel Bir Giriş*, Çev.: Seçim Bayazit, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2021.
- SULLIVAN Shannon, "Feminism and Phenomenology: A Reply to Silvia Stoller", *Hypatia*, C.: 15/S.:1 2000, s. 183-188.
- ŞULUL Cevher, *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi: Eflâtun'un Devlet'i ve İbn Rüşd'ün Yorumu*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- TASLAMAN Caner, TASLAMAN Feryal, *İslam ve Kadın*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2019.
- TOLAN Fiona, *Margaret Atwood: Feminism and Fiction*, Rodopi B.V., Amsterdam-New York, 2007.

- URGAN Mina, *Virginia Woolf Yaşantı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- VANA Liliana, *Yahudilik’de Kadın: Epitropos’luk – Kadın Dua Grupları – Evlenme*, Çev.: Mehmet Aydın, NKM Yayınları, Konya 2013.
- WAGNER-MARTİN Linda, *Sylvia Plath: A Literary Life*, Palgrave Macmillan, New York, 2003.
- WALKER Alice, *Kadının Hası Kolay Ezilmez*, Çev.: Hamide Koyukan, Mitos Yayınları, İstanbul 1996.
- WALTERS Margaret, *Feminizm*, Çev.: Hakan Gür, Kültür Kitaplığı, Ankara 2020.
- WATKİN Catherine Pease, “Bentham’ın ‘Panoptikon’u ve Dumont’un ‘Panoptique’i”, Ed. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, Su Yayınları, İstanbul 2016, s. 77- 85.
- WEEKS Kathi, *Çalışma Sorunu: Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*, Çev.: Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- WOLLSTONECRAFT Mary, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, Çev.: Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- WOOLF Virginia, *Deniz Feneri*, Çev.: Kıvanç Güney, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2020.
- WOOLF Virginia, *Kendine Ait Bir Oda*, Çev.: Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- WOOLF Virginia, *Mrs. Dalloway*, Çev.: Tomris Uyar, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- YANIK Barbaros, “Aristoteles’in Vatandaşlık Kavramı ve Ortak Çıkar Meselesi”, Ed. Kaan H. Ökten, *Cogito Aristoteles Sayı:77* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 318-351.
- YOUNG Iris Marion, “Throwing Like a Girl: A Phenomenology of Feminine Body Comportment Motility and Spatiality”, *Human Studies*, S.:3 1980, s. 137-156.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Betül TUTAŞ TAHİLLİOĞLU
Uyruğu : T.C.

